

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС  
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ  
ТОШКЕНТ АРХИТЕКТУРА – ҚУРИЛИШ ИНСТИТУТИ  
“АРХИТЕКТУРАВИЙ ЛОЙИҲАЛАШ” КАФЕДРАСИ**

**Қодирова Сурайё Адилевна**

**ЗАМОНАВИЙ ЖИҲОЗЛАШ ВА  
ИНТЕРЬЕР**

**ФАНИДАН**

**ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА  
2-қисм**

**Тошкент – 2011**

**«Замонавий жиҳозлаш ва интерьер»** фани бўйича ўқув-ўқувий мажмуа. – Тошкент, 2011. 1 қисм 123 бет; 2 қисм – 125 бет.

Ушбу ўқув-ўқувий мажмуа “Замонавий жиҳозлаш ва интерьер” фани асосида яратилган бўлиб, унда архитектура йўналиши бўйича таълим олаётган бакалаврлар учун мўлжалланган, ҳамда бино ва иншоотлар интерьерларини лойиҳалаш ва ташкил этишни назарий жиҳатдан шакллантиришга қаратилган. Ўқув-ўқувий мажмуа ўқув дастури таълим технологиялари, кўргазмали слайдлари, савол жавоблар, тест саволлари, жорий оралиқ ва якуний назорат топшириқлари жамланган. Ушбу ўқув ўқувий мажмуадан ўқитувчилар, илмий ходимлар, магистрлар, аспирант ва тадқиқотчилар ҳамда архитектура соҳасига қизиқувчилар фойдаланишлари мумкин.

**Тузувчилар:** архитектура фанлари номзоди,  
доцент Қодирова Сурайё Адилевна

**Тақризчилар:** педагогика фанлари номзоди, доцент Абдуллаева Ш.Ш.  
архитектура фанлари номзоди, доцент Мансуров Я.М.

## МУНДАРИЖА

|   |             |                                                         |     |
|---|-------------|---------------------------------------------------------|-----|
| 1 | 12- маъруза | Даволаш-профилактика бинолари                           | 124 |
| 2 | 13- маъруза | Турар жой бинолари турлари ва интерьерлари              | 130 |
| 3 | 14- маъруза | Хонадонларнинг интерьерлари ва жихозлари                | 138 |
| 4 | 15- маъруза | Квартира хоналарининг интерьерларини шакллантириш       | 145 |
| 5 | 16 -маъруза | Саноат бинолари ва корхоналари интерьерлари             | 172 |
| 6 | 17- маъруза | Кам ва ўрта қаватли корхоналар интерьерлари             | 180 |
| 7 | 18 -маъруза | Кўп қаватли турар жой бинолар, ётоқхоналар интерьерлари | 187 |

|          |                               |
|----------|-------------------------------|
| 12-МАВЗУ | ДАВОЛАШ-ПРОФИЛАКТИКА БИНОЛАРИ |
|----------|-------------------------------|

### 1.1. Маърузани олиб бориш технологияси

|                                                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                                                             |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ўқув соати – 2 соат</b>                                                                                                                   | Талабалар сони: 60 та                                                                                                                                                                                                                       |
| <b>Ўқув машғулот шакли</b>                                                                                                                   | Ахборотли маъруза                                                                                                                                                                                                                           |
| <b>Маъруза режаси</b>                                                                                                                        | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Касалхоналар ва поликлиниклар жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талаблар.</li> <li>2. Санаториялар, курорт, дам олиш муассасалари жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талаблар</li> </ol> |
| <b>Ўқув машғулотининг мақсади:</b> Талабаларни давоаш-профилактика бинолари жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништириш |                                                                                                                                                                                                                                             |
| <b>Педагогик вазифалар:</b>                                                                                                                  | <b>Ўқув фаолияти натижалари:</b>                                                                                                                                                                                                            |
| Касалхоналар ва поликлиниклар жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништиради                                              | Касалхоналар ва поликлиниклар жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                                      |
| Санаториялар, курорт, дам олиш муассасалари жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради                                    | Санаториялар, курорт, дам олиш муассасалари жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талабларни ҳақида фикр юритади, тавсиялар беради                                                                                                         |
| <b>Ўқитиш воситалари</b>                                                                                                                     | <i>маъруза матни, компьютер слайдлари, доска</i>                                                                                                                                                                                            |
| <b>Ўқитиш усуллари</b>                                                                                                                       | <i>ахборотли маъруза, блиц-сўров, эссе</i>                                                                                                                                                                                                  |
| <b>Ўқитиш шакллари</b>                                                                                                                       | <i>жамоада ишлаш</i>                                                                                                                                                                                                                        |
| <b>Ўқитиш шароити</b>                                                                                                                        | <i>техник воситалар билан таъминланган аудитория</i>                                                                                                                                                                                        |
| <b>Мониторинг ва баҳолаш</b>                                                                                                                 | <i>огзаки савол-жавоб</i>                                                                                                                                                                                                                   |

## 1.2. “Маъмурий ва коммунал бинолар” мавзусининг технологик харитаси

| Иш босқич-лари                        | Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни                                                                                                                                                                                                                                                                     | Тингловчи фаолиятининг мазмуни                                                                       |
|---------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1-босқич.<br>Мавзуга кириш<br>(20мин) | 1.1.Янги мавзуга кириш сифатида “Замонавий дам олиш муассасалари қандай бўлиши керак?” мавзусида беш дақиқали эссе эссе ёзиш топшириғини беради (1-илова).<br>1.2. Ёзилган эсселар муҳокама қилинади.<br>1.3.Талабаларни мавзунинг номланиши, мақсади ва кутиладиган натижалар билан таништиради. | Эссе ёзадилар<br><br>Фикр алмашилади<br><br>Тинглайдилар                                             |
| 2 -босқич.<br>Асосий қисм<br>(40 мин) | 2.1.Маъруза режаси билан таништиради (2 - илова).<br>2.2. Касалхоналар ва поликлиникалар жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништиради (3-илова).<br>2.3. Санаториялар, курорт, дам олиш муассасалари жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (4-илова) | Режани ёзиб оладилар<br><br>Тинглайдилар ва асосий маълумотларни конспект дафтарларига ёзиб оладилар |
| 3-босқич.<br>Яқунловчи<br>(20 мин)    | 3.1.Мавзу бўйича билимларни мустахкамлаш учун блиц-сўров ўтказади (5-илова)                                                                                                                                                                                                                       | Саволларга жавоб берадилар                                                                           |

**1-илова**

### Беш дақиқали эссе<sup>1</sup>

Янги мавзуга кириш сифатида “Замонавий дам олиш муассасалари қандай бўлиши керак?” мавзусида беш дақиқали эссе ёзадилар

**2-илова**

### Маъруза режаси

<sup>1</sup> Беш дақиқати эссе қоидалари 6 маърузанинг 1 иловасида тўлиқ келтирилган. Эссени расмлар билан бойтиш ҳам мумкин.

1. Касалхоналар ва поликлиниклар жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талаблар.

2. Санаториялар, курорт, дам олиш муассасалари жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талаблар

### **3-илова**

#### **Касалхоналар ва поликлиниклар жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талаблар**

Тиббиёт муассасалари мақсадли белгиланишига кўра турли-туман ва кенг номенклатура типлари билан намоён бўлади. Шифохоналарда, туғруқхоналарда, поликлиникалар, диспансерлар ва профилакторияларда касалликларга ташхис қўйиш ва даволаш, шунингдек, беморларни даволашдан олдинги ҳолда сўнги нозорат ишлари амлга оширилади. Беморларни турли шаклдаги даволаш ишлари бу муассасаларнинг асосий функцияларини ташкил этади.

Дорихоналар, тез ёрдам кўрсатиш станциялари, санатория-эпидемиология станциялар ва лабораториялар бинолари кабилар шу гуруҳдаги муассасалар тиббий ходимларнинг махсус фаолиятлари учун ташкил этилади.

Аҳоли континентига кўра хизмат кўрсатувчи шифохоналар (вилоят, республика) шаҳар, туман ва қишлоқ шифохоналарига бўлинади. Профилига кўра шифохоналар турли тиббий мутахассисли бўлинмалари бўлган кўп профили ва бир профили ёки махсуслаштирилган турларга, масалан, сил, психиатрик, ортопедохирургик ва бошқаларга бўлинади. Болалар учун мўлжалланган шифохоналар болалар шифохонаси деб аталиб, улар ҳам кўп профили ва махсуслаштирилган бўлиши мумкин.

Кўп профили шифохоналар орасида юқумли касалликлар шифохоналари мухсус гуруҳни ташкил қилади. Шифохоналарни лойиҳалашдаги асосий масалаларга: шифохонанинг умумий композицион схемасини яратиш энг оптимал ҳажмий-фазовий ечимини танлаш ва техник талабларни бажариш киради. Шифохонанинг бош тархи корпуслар ўрнатилган худудни зоналаштирилишини, ўтиш ва кириш жойларининг ташкил этилишини, шунингдек, атроф-муҳитни ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш даражасини назарда тутиши керак. Асосий масала бемор учун мумкин қадар қулай шароитларни яратиб беришдир.

Айни вақтда қуйидаги асосий структуравий бўлинмалар ажратилади: қабул бўлимлари ва беморларга консультация бериш хоналари, палаталар бўлими, даволаш-ташхислаш бўлимлари ва хоналари, лабораториялар, марказий стериллаш бўлими, дорихона, озиқ-овқат тайёрлаш хизмати, патолого-анатомик бўлим, маъмурий-хўжалик хоналари, кир ювиш хоналари. Шифохоналар сигими 300 дан 3000 ўрингача бўлади. Ҳозирги даврда шифохоналарнинг қаватлилиги ёнғин хавфсизлиги техникасининг ривожланиш даражасига кўра чегараланган бўлиб, 9 қаватгача белгиланган. Шифохона жиҳозларида муҳандислик жиҳозлари (кондетсация тизими, ҳаво

алмаштириш, сув таъминоти, канализация, энергия таъминоти ва алоқа) ва тиббий технологик жиҳозларни фарқлаш зарур. Тиббий технологик жиҳозлаш, яъни ускуналар, мосламалар ва махсус мебеллар яшаш шароитини, ташхислашни ва беморларни даволашни таъминлашга хизмат қилади. Шифохона композициясида вестибюл гуруҳини ва йирик конференц-зални аниқлаш катта роль ўйнаши мумкин. Шифохона деразаларининг ориентацияси ихтиёрий қабул қилинади. Аммо, чекланишлар мавжуд, жумладан, болалар палаталари (3 ёшгача бўлган болалар учун) болалар ўйин хоналари, шунингдек, интенсив терапия хоналарини ғарбий томонга ориентирлашга рухсат этилмайди.

Сил ва юқумли касалликлар касалхоналаридаги палаталарни ғарбий ва жанубий-ғарбий томонга ориентирлашга рухсат этилмайди. Ортиқча исиб кетишдан сақлаш мақсадида операцион ва реанимацион хоналарнинг деразаларини шимолий-шарқий, ёки шимолий-ғарбий томонларга қаратиб ориентирлаш мақсадга мувофиқ.

**Поликлиникалар.** Поликлиникалар икки турда лойиҳаланади: турар жой ҳудудларидаги шаҳар полилиникалари ва шифохонага қарашли ҳудудда ҳамда унинг тизимидаги поликлиника бўлимлари.

Поликлиникаларнинг шифохоналардан асосий фарқи – уларда палаталар бўлимининг йўқлигидир. Поликлиникалар шифокорлар кабинетлари, маълумот хоналари бўлган вестибюл гуруҳининг кутиш жойлари ва қайд этиш (регистратура) хоналаридан иборат. Поликлиникаларни режалаштиришда уларнинг умумий майдонларини 20 – 30 фоизини ташкил этадиган кутиш жойлари муҳим аҳамиятга эга. Кутиш жойлари икки типда лойиҳаланади: коридор-кутиш жойлари кўринишида; бунда коридорнинг кенглиги 3,2 метрдан кам эмас; ҳар бир хоналар гуруҳи учун холл-кутиш жойлари кўринишида.

#### 4-илова

### **Санаториялар, курорт, дам олиш муассасалари жиҳозланиши ва интерьерига қўйиладиган талаблар**

Мамалатимиздаги дам олиш муассасаларининг архитектуралари қисқа муддатда юқори ривожланиш йўлини босиб ўтди. Комплекс қурилишга ўтиш нафақат аҳолини янада юқори дам олишини ташкил этмоқда, балки табиатга эҳтиёткорлик билан ёндошиш ҳамда янги яратилаётган архитектуравий-фазовий муҳит у билан узвий боғланишига интилиш мураккаб экологик муаммоларни ечиш имконини бермоқда. Йирик мажмуалар, алоҳида дам олиш ва туризм муассасалари, шунингдек, санаторияларнинг композициялари маҳаллий табиий муҳит хусусиятларини ҳар томонлама ҳамда максимал ўрганиш натижасида яратилади; алоҳида муассаса ёки мажмуанинг композицион ечимини танлаш, курорт ёки рекреацион зоналар тўлиқ архитектуравий – тушунчалар чегарасида аниқланиши лозим.

Санаториялар, дам олиш уйлари, курорт – меҳмонхоналар, шунингдек, бошқа муассасалар қурилишида ҳамда амалий лойиҳалашда қуйидаги композиция усуллари қўлланилади:

- Марказлаштирилган усул, бу усулда барча хоналар гуруҳлари бир корпусда жойлаштирилади;
- Блоклаш усули, бунда алоҳида-алоҳида биноларда жойлаштирилган хоналар гуруҳлари бир-бирларига тегиб туради ёки ўзаро илик боғланган мураккаб, фазовий композицияни ташкил этади;
- Павильон усулида автоном бинолардаги алоҳида хоналар гуруҳлари бир-бирлари билан боғланмаган ҳолда жойлашиши билан характерланади.

Аҳолини профилактик даволаш ва дам олишини таъминлаш мақсадида санаториялар, дам олиш уйлари, курорт меҳмонхоналари ва бошқа саломатликни тиклаш муассасалари барпо этилади. Бу муассасаларда даволаш ва ҳордиқ чиқариш табиий усуллар ёрдамида амалга оширилади (қуёш, ҳаво, денгиз).

Санаториялар – асосий даволаш, профилактика қилиш муассаси бўлиб, уларнинг шифохоналардан фарқи даволашнинг асосан табиий воситалар ёрдамида амалга оширилиши (минерал сувлар, шифобахш балчиқлар ва б.) ва катталар, болалар ва ўсмирлар, шунингдек, болали oilаларни дам олишлари учун зарур шароитларнинг таъминланишидир.

Ёшлар оромгоҳинингларининг асосий мақсадлари актив дам олишни ташкил қилиш, бадантарбия-спорт, туристик ўқув-ҳордиқ чиқариш шаклдаги дам олиш турларини мужассамлаштиришдир.

Туристик базалар туристларнинг ўз-ўзига хизмат кўрсатишларига рухсат этилади. Мотел автотуристлар дам олишлари учун юқори даражадаги меҳмонхона хизматини ва автотранспортга тўлиқ комплекс техник хизмат кўрсатишни таъминлайди.

Мажмуанинг бино ва иншоотлари жойлашган ҳудуди ободонлаштирилган парк кўринишида бўлиш керак. Ҳудудни шундай ташкил этиш лозимлиги, ундан кўринишларнинг компакт ечими яшил майдончалар орасида осуда дам олиш имконини берсин.

Курорт саломатликни тиклаш муассасалари биносида ва уларнинг мажмуаларида дам олишни ҳамда даволани ташкил этиш шароити уларда қуйидаги функционал гуруҳ хоналари бўлиши лозимлигини тақозо этади: қабул-вестибюль, ётоқ, умумий овқатланиш муассасалари, маданий-оқартув ва спорт-соғломлаштириш хизматлари, даволаш (санаториялар учун), маъмурий-қабул қилиш, хўжалик-маиший. Ётоқхоналар гуруҳи асосий хоналар сирасига кириб санаторияларда бино умумий ҳажмининг қарийиб ярмини ташкил этади. Санаторияларда ётоқхоналарнинг меъёрий майдон юзаси бир киши учун  $9\text{ м}^2$ , 2 киши учун  $12\text{ м}^2$  ҳолида белгиланган. Ҳар бир яшаш хонаси лоджия ёки балконга эга бўлиб, санаторияда яшовчиларни табиат қучоғида, тоза ҳавода узоқ муддат қолишларини таъминланиши лозим.



Икки қаватдан баланд бўлган санаторияларни ётоқхона корпусларида лифтнинг мавжуд бўлиши назарда тутилади. Ётоқхоналар корпуснинг қават баландлиги 3 метрга тенг ҳолда қабул қилинади. Санаториялар ётоқхоналарининг ориентацияси меъёрий талабларга қатъий мос тушуши лозим. Жанубий ва жанубий-шарқий ориентирлаш ижобий ҳисобланади. Ғарбий ва жанубий-ғарбий ориентирлашда ёзда меъёридан ошиқ исиб кетса, кишда иссиқликни тутиб туришни таъминлай олмайди. Умуман олганда, ижобий ориентация диапазони жойнинг географик кенглигига боғлиқ.

## **5 илова**

### **Блиц-сўров саволлари**

1. Тиббиёт муассасалари интерьерига қандай талабалар қўйилади?
2. Касалхоналарда ётоқхоналарнинг меъёрий майдон юзаси қандай бўлиши керак? Нима учун?
3. Юқумли касалликлар касалхоналарига қандай талаблар қўйилади?
4. Санатория, дам олиш уйлар, курортларни амалий лойиҳалашда қандай композиция усуллари қўлланилади? Нима учун?
5. Санаторияларда ётоқхоналарнинг меъёрий майдон юзаси қандай бўлиши керак? Нима учун?

|          |                                         |
|----------|-----------------------------------------|
| 13-МАВЗУ | ТУРАР ЖОЙ БИНОЛАРИ ТУРЛАРИ ВА ИНТЕРЬЕРИ |
|----------|-----------------------------------------|

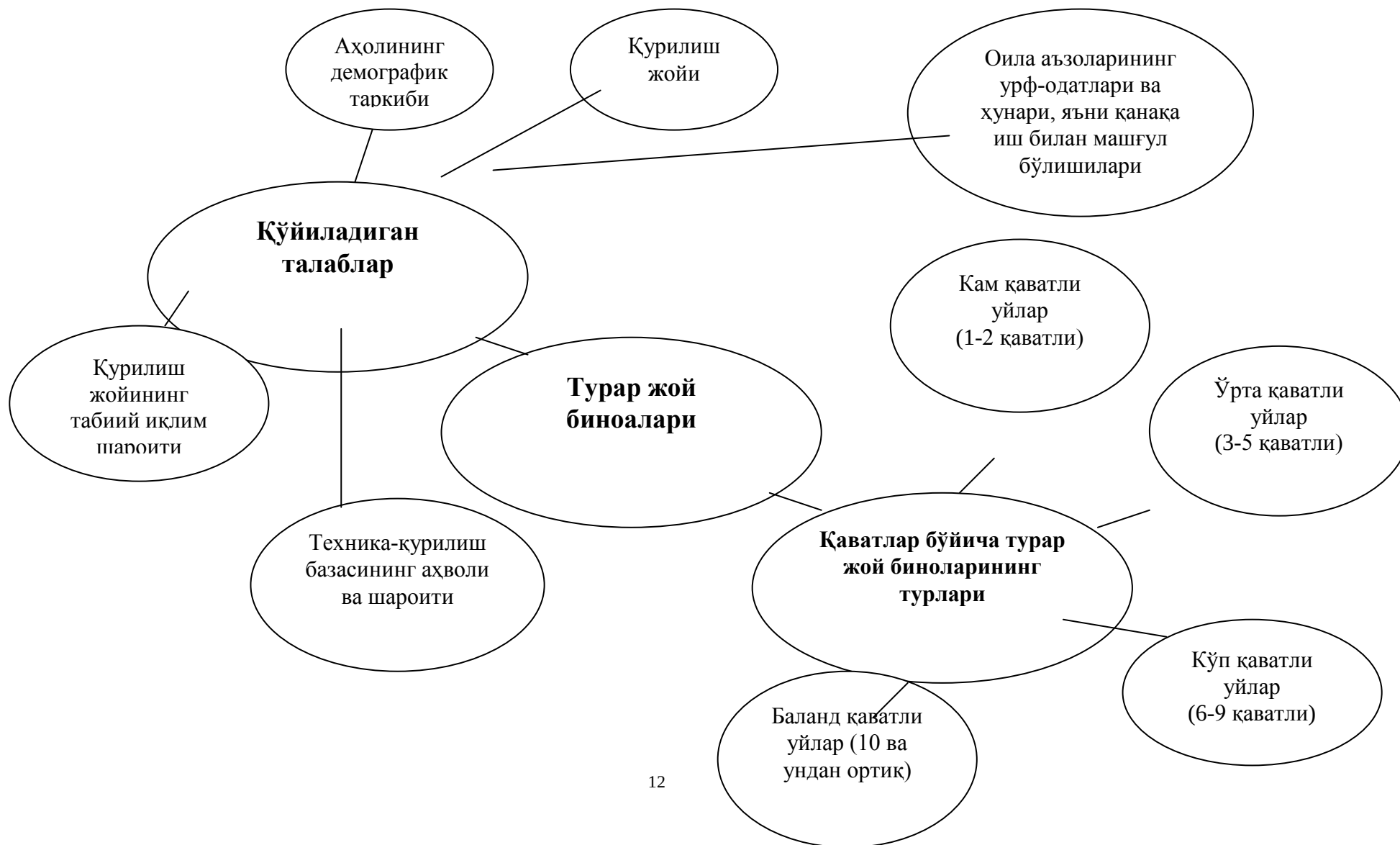
### 1.1. Маърузани олиб бориш технологияси

|                                                                                                          |                                                                                                                                                                                                                                                                |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ўқув соати – 2 соат</b>                                                                               | Талабалар сони: 60 та                                                                                                                                                                                                                                          |
| <b>Ўқув машғулот шакли</b>                                                                               | Ахборотли маъруза                                                                                                                                                                                                                                              |
| <b>Маъруза режаси</b>                                                                                    | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Турар жой биноларини шакллантириш учун зарур талаблар ва шароитлар.</li> <li>2. Турар уй-жой қурилишида шаҳарсозлик талаблари.</li> <li>3. Турар уй жойларига қўйиладиган меъморчиликнинг бадий талаблари</li> </ol> |
| <b>Ўқув машғулотининг мақсади:</b> Талабаларни турар жой бинолари турлари ва интерьерни билан таништириш |                                                                                                                                                                                                                                                                |
| <b>Педагогик вазифалар:</b>                                                                              | <b>Ўқув фаолияти натижалари:</b>                                                                                                                                                                                                                               |
| Турар жой биноларини шакллантириш учун зарур талаблар ва шароитлар билан таништиради                     | Турар жой биноларини шакллантириш учун зарур талаблар ва шароитларини билади                                                                                                                                                                                   |
| Турар уй-жой қурилишида шаҳарсозлик талабларини тушунтиради                                              | Турар уй-жой қурилишида шаҳарсозлик талабларини билади                                                                                                                                                                                                         |
| Турар уй жойларига қўйиладиган меъморчиликнинг бадий талаблари ҳақида гапириб беради                     | Турар уй жойларига қўйиладиган меъморчиликнинг бадий талаблари ҳақида фикр юритади                                                                                                                                                                             |
| <b>Ўқитиш воситалари</b>                                                                                 | <i>маъруза матни, компьютер слайдлари, доска</i>                                                                                                                                                                                                               |
| <b>Ўқитиш усуллари</b>                                                                                   | <i>ахборотли маъруза, блиц-сўров, эссе</i>                                                                                                                                                                                                                     |
| <b>Ўқитиш шакллари</b>                                                                                   | <i>жамоада ишлаш</i>                                                                                                                                                                                                                                           |
| <b>Ўқитиш шароити</b>                                                                                    | <i>техник воситалар билан таъминланган аудитория</i>                                                                                                                                                                                                           |
| <b>Мониторинг ва баҳолаш</b>                                                                             | <i>оғзаки савол-жавоб</i>                                                                                                                                                                                                                                      |

## 1.2. “Турар жой бинолари турлари ва интеръери” мавзусининг технологик харитаси

| Иш<br>босқич-<br>лари                    | Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | Тингловчи<br>фаолиятининг мазмуни                                                                    |
|------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1-босқич.<br>Мавзуга<br>кириш<br>(20мин) | 1.1.Янги мавзуга кириш сифатида “Турар жой турлари” мавзусида “Кластер” ишлаб чиқилади (1-илова).<br>1.2. “Кластер”даги тушунчалар муҳокама қилинади.<br>1.3.Талабаларни мавзунинг номланиши, мақсади ва кутиладиган натижалар билан таништиради.                                                                                                | “Кластер” тузишда фаол иштирок этадилар<br><br>Фикр алмашилади<br><br>Тинглайдилар                   |
| 2 -босқич.<br>Асосий<br>қисм<br>(40 мин) | 2.1.Маъруза режаси билан таништиради (2 - илова).<br>2.2. Турар жой биноларини шакллантириш учун зарур талаблар ва шароитлар билан таништиради (3-илова).<br>2.3. Турар уй-жой қурилишида шаҳарсозлик талабларини тушунтиради (4-илова).<br>2.4. Турар уй жойларига қўйиладиган меъморчиликнинг бадиий талаблари ҳақида гапириб беради (5 илова) | Режани ёзиб оладилар<br><br>Тинглайдилар ва асосий маълумотларни конспект дафтарларига ёзиб оладилар |
| 3-босқич.<br>Яқунловчи<br>(20 мин)       | 3.1.Мавзу бўйича билимларни мустахкамлаш учун блиц-сўров ўтказилади (6-илова)                                                                                                                                                                                                                                                                    | Саволларга жавоб берадилар                                                                           |

## “Турар жой турлари” мавзусига “Кластер” намунаси



### Маъруза режаси

1. Турар жой биноларини шакллантириш учун зарур талаблар ва шароитлар.
2. Турар уй-жой қурилишида шаҳарсозлик талаблари.
3. Турар уй жойларига қўйиладиган меъморчиликнинг бадиий талаблари

### Турар жой биноларини шакллантириш учун зарур талаблар ва шароитлар

Турар жой биноларини лойиҳаловчи меъморнинг олдида қўйиладиган вазифа бу – ҳамма шарт-шароитларни тўла ўрганиб чикиб, кейин энг қулай ва чиройли турар жойларни лойиҳалашдан иборат бўлиб, айниқса, ернинг шарт-шароити жиддий эътиборга олиниши керак бўлган муҳим омилдир.

Турар жой ва хонадонларни танлашда, албатта ҳисобга олиниши керак бўлган талаблар қуйидагилардан иборат:

- Аҳолининг демографик таркиби;
- Оила аъзоларининг урф-одатлари ва ҳунари, яъни қанақа иш билан машғул бўлишлари;
- Қурилиш жойи;
- Қурилиш жойининг табиий иқлим шароити;
- Техника-қурилиш базасининг аҳволи ва шароити;

Шимол ва жанубда қуриладиган уйлар бир-биридан ўта фарқ қилади, ундан ташқари нам ва қуруқ иқлим, тоғ ёки пастликлар, саҳро ва нам ерларнинг таъсири ҳам турар жой меъморчилигига катта таъсир ўтказади.

Ўзбекистон тоғлардан, саҳролардан, текислик ва пасттекисликлардан, кўкламзор ерлардан ташкил топган. Шунинг учун Ўзбекистон шароитида ҳамма ерга бир хил турар жойларни лойиҳалаштириш ва қуриш катта хатоликларга олиб келиши мумкин. Қаватлари бўйича турар жой бинолари қуйидагиларга бўлинади:

1. Кам қаватли уйлар (1-2 қаватли). Бу уйлар асосан қишлоқ жойларда тарқалган бўлади. Лекин шаҳарларда ҳам ҳозирги пайтда ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ.
2. Ўрта қаватли уйлар (3-5 қаватли) умумий зинапоядан ҳамма фойдаланадиган лифтсиз турар жойдан иборат бўлиб, шаҳарларда жуда кўп тарқалган, улар иқтисодий жиҳатдан фойдали деб топилган.
3. Кўп қаватли уйлар (6-9 қаватли) умумий фойдаланиладиган зинапоядан ташқари тик вертикал боғланишлари учун лифт билан таъминланган бўлиши керак.

4. Баланд қаватли уйлар (10 ва ундан ортиқ) биноларнинг кираверишида, подъездида умумий зинапоядан ташқари 2 хил лифт бўлиши керак, яъни аҳолини ва юкни ташийдиган лифтлар.

Ўрта, кўп ва баланд қаватли уйлар 3 та энг асосий тархий тузилмаларга бўлинади: бўлинмалар (секцияли), йўлаклар ва галереяли.

Ўзбекистон шароитида турар уй-жойларни лойиҳалаш учун қуйиладиган асосий талаблар:

1. Ўзбекистоннинг иқлим шароитида хонадонни ер сатҳи ва очик ҳаво билан боғлаш анъанага айланиб қолган. Шаҳарларнинг тез ўсиши ва ер сатҳини эҳтиёт қилиш ўрта ва кўп қаватли уйларнинг қурилишига олиб келади.
2. Хонадонларни ер билан боғлаш анъанаси йўқолди. Бунинг ўрнини алмаштириш учун хонадон таркибига ҳар хил ёзги хоналарни лойиҳалаш ва уйларда кам қаватли уйларга нисбатан ҳар хил қулайликлар, яъни марказлашган иссиқ сув, иситиш электр жиҳозлари ва чиқиндини олиб кетиш учун қулайликлар яратилди.
3. Ёз пайтларидаги иссиқ ҳаво ва нисбатан юмшоқ, қисқа даврли қиш хонадонларни иссиқ ҳаводан сақлашни тақозо этади. Бу эса уйларни қуёшга нисбатан тўғри қаратиш (ориентация) қилиш, яхши шамоллатиш, конструкциялар хусусиятларидан тўғри фойдаланиш, қуёшга қарши қурилмалардан фойдаланиш орқали эришилади.

Инсоляция, яъни қуёшни тўғридан-тўғри тушиши фақат турар уй жойлардаги хоналарга зарур, лекин у ёрдамчи хоналарга: ошхона, даҳлиз, хожатхоналарга керак эмас, аксинча улар бу хоналарда ноқулайликлар туғдириши мумкин.

Демак, хонадонларни икки тарафга қаратиш керак: асосий хоналар жануб томонга жойлаштирилса, ёрдамчи хоналар шимол томонга жойлаштирилиши керак. Жанубий-шарқий тараф ва шимоли-ғарбий тарафга қаратиш, яъни хоналарни икки тарафга қаратишга ва лойиҳалашга рухсат этилади. Ёнг ёмон ориентация, бу ғарб ва шарқ тарафлари бўлиб, бундай уйнинг бир томони пешиндан кейин қизийди. Хонада салқин ҳаво ҳосил қилиш учун уйни шамоллатиш, елвизак катта аҳамиятга эга.

Ўзбекистоннинг табиий иқлим шароитини, ер қимирлашини ҳисобга олиб турар уй-жой ва жамоат биноларни лойиҳалаш ҳамда қуриш меъморлар олдида анча қийинчиликлар туғдиради, лекин меъморчиликда ўзига хос анъаналарини мужассамлаштиришга имконият яратади.

#### **4-илова**

### **Турар уй-жой қурилишида шаҳарсозлик талаблари**

Шаҳар, турар жой худудида ёки алоҳида турар жой уйига ер майдонини танлаш ўта маъсулиятли ишдир, чунки бу ерда аҳолининг яшаши учун ҳамма шарт-шароит мавжуд бўлиши ва ҳисобга олиш зарур. Шаҳарсозликда турар жой учун ер майдони сатҳи баландроқ, сув

тўпланмайдиган, ерга сув шахобчалари ўтказиш ва кўкаламзорлаштириш имкониятига эга бўлган ундан ташқари саноат ва ишлаб чиқариш корхоналаридан санитария-гигиеник жиҳатдан узоқроқ масофада бўлиши керак.

Шунингдек, бино бошқа турар жой ва жамоат биноларидан, маълум бир жойда жойлашган қуёшга нисбатан яхши қаратилган бўлиши ва яхши шамоллаштирилиши, кўчанинг қизил чизиғидан кўкаламзор ва шовқиндан сақланадиган тўсиқлар орқали ажратилиши керак. Уйга автомобил кириши учун йўлакча ажратилиши, бундан ташқари уй атрофи кўкаламзорлаштирилган ва спорт майдончалари, соябонлар, катталар дам оладиган жойлар билан жиҳозланган бўлиши керак. Бу Ўзбекистон табиий иқлим шароитида муҳим омиллардан биридир. Ер сатҳи қўшни уйлар билан, туман маркази билан боғча, мактаб, савдо, маданий ва маиший хизмат кўрсатиш жойлари билан қуйлай боғланган бўлиши керак.

Уй-жой қурилишида энг зарур талаблардан бири бу тежамкорликдир. Тежамкорлик ва ундан фойдаланиш масалалари бир-бирига қарама-қаршидир. Шунинг учун меъморнинг асосий вазифаси ушбу қарама-қаршиликларни бир-бирига таъсирсиз ҳал қилмоғи лозим.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, Ўзбекистон иқлими шароитида уйларни яхши шамоллатиш учун деразаларни икки тарафга ўрнатиш, бўлинма (секция)да тўрт хонадон ўрнига икки хонадонни жойлаштиришни тақозо қилади, бу эса зина катакларининг сонининг ошиб кетиши, катта-катта ёзги хоналардан фойдаланиш ва қуёшга қарши қурилмаларнинг ўрнатилиши, уй таннарининг ошиб кетишига сабаб бўлади. Ўзбекистонда тез-тез ер қимирлаб туриши ҳам уйларни мустаҳкам қурилмалар билан қуришни тақозо этади. Бу эса ўз навбатида ортиқча маблағ сарфланишига олиб келади. Шунинг учун бу сабаблар бизнинг меъморларимиз олдида қурилишда тежамкор ва унумли меъморий лойиҳаларни танлашни тақозо этади.

## **5-илова**

### **Турар уй жойларига қўйиладиган меъморчиликнинг бадиий талаблари**

Турар жой ўзининг вазифасига кўра ўз кўринишига эга бўлиши керак. Қурилишда турар уй-жойнинг бўлаклари (детали) инсон ўлчовига ҳамоҳанг бўлиши керак. Бу вазифа паст қаватли уй-жойларда осонроқ ҳал қилинади. Кўп қаватли турар жой уйларининг ташқи кўринишини танлашда меъморларни анча қийинроқ вазифаларни ечишига тўғри келади. Уйларнинг тарзларини ечишда (колонналар, устунлар, антаблемент ва б.) уй жойларини монументал (маҳобатли) ва бой бўлиши, уларнинг олдида бадиий талабларига жавоб бериши керак.

Турар уйлар, айниқса жанубда жойлашган уйлар табиат билан мужассамлашиб кетиши керак. Бу функционал хусусият ўзининг бадиий кўринишда, яъни ёзги хоналар (айвон, супа ва б.) тарзида ўз аксини топади. Қуёшга қарши қурилмаларнинг уйни иссиқдан сақлаш аксини топади. Қуёшга қарши қурилмаларнинг уйни иссиқдан сақлаш учун ишлатилиши, жануб уйининг ўзига хос бадиий кўринишини яратишга ёрдам беради. Бунга яна кўкаламзорлаштириш ҳам ёрдам беради. Уйларга ранг танлашнинг ўзига хослиги мавжуд, яъни ҳар хил қорамтир ранглари ишлатишдан сақланиш керак, чунки улар бинога хунук кўриниш бериши билан бирга бу ранглар қуёш нурини яхши қайтара олмайдилар ва хоналарнинг исиб кетишига сабаб бўладилар. Бу ерда табиатдаги очиқ ранглари ишлатиш зарур.

Халқ меъморчилиги услари, халқ анъаналари, урф-одатларини инобатга олган ҳолда турар жой биноларининг меъморчилигини жонлантириш мумкин.

Типик турар жойлар билан ўзига хос оригинал ва ҳар хил кўринишдаги турар жойларни яратиш меъморлардан моҳирликни ва ижодий янги усулларни талаб этади.

Турар уй-жойни жамоат биноларини муваффақит билан аралаштириб кичик микрорайон ҳудуди ва турар жой ҳудудлари қурилиши композицион ҳар хил силуэтлар ҳосил қилиш ранг ва фактуралардан тўла фойдаланиш, ер майдони билан тўла уйғунлашиб кетиши, кўкаламзорлаштириш ва сув билан тўғри таъминлаш қурилишдаги лоқайд кўринишларни йўқотишга олиб келади.

Уйларнинг типик лойиҳаларга ҳар хил янги усулларни киритиш йўли билан бойитиш лозим. Шунингдек, ҳар хил усулларни ишлаб чиқиш керак. Меъморлар бу усуллардан тўғри композицион тизимга эга бўлган турар жой, бекатлар ва уйлар лойиҳасини тузадилар. Шундай қилиб, меъморлар муваффақиятли лойиҳалар учун ҳар хил усулларни қўллаб турар жой бекатларини бойитиш, тажриба ва иқтисодий ёндошиш орқали ҳар хил композицион вазифаларни ҳал этишлари мумкин.

## **6 илова**

### **Блиц-сўров саволлари**

1. Турар жой биноларини лойиҳаловчи меъморнинг олдида қўйиладиган вазифалар нималардан иборат?
2. Турар жой ва хонадонларни танлашда қандай талаблар қўйилади?
3. Шимол ва жанубда қуриладиган уйлар нима учун бир-биридан фарқ қилади?
4. Қаватлари бўйича турар жой бинолари қандай турларга бўлинади?
5. Ўзбекистон шароитида турар уй-жойларни лойиҳалаш учун қандай талаблар қўйилади?
6. Инсоляция нима?



7. Турар уй-жой қурилишида шаҳарсозлик талаблари ҳақида гапириб беринг.

8. Уй-жой қурилишида энг зарур талаблардан бири бу тежамкорлик эканлигини исботлаб беринг.

9. Турар уй жойларига қўйиладиган меъморчиликнинг бадий талаблари ҳақида фикр юритинг.

|          |                                       |
|----------|---------------------------------------|
| 14-МАВЗУ | ХОНАДОНЛАРНИНГ ИНТЕРЬЕРИ ВА ЖИҲОЗЛАРИ |
|----------|---------------------------------------|

### 1.1. Маърузани олиб бориш технологияси

|                                                                                                                              |                                                                                         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ўқув соати – 2 соат</b>                                                                                                   | Талабалар сони: 60 та                                                                   |
| <b>Ўқув машғулот шакли</b>                                                                                                   | Ахборотли маъруза                                                                       |
| <b>Маъруза режаси</b>                                                                                                        | 1. Интерьерни ташкил этишнинг функционал-фазовий асослари.<br>2. Квартиранинг жиҳозлари |
| <b>Ўқув машғулотининг мақсади:</b> Талабаларни хонаданларнинг интерьери ва жиҳозларига қўйиладиган талаблар билан таништириш |                                                                                         |
| <b>Педагогик вазифалар:</b>                                                                                                  | <b>Ўқув фаолияти натижалари:</b>                                                        |
| Интерьерни ташкил этишнинг функционал-фазовий асосларини тушунтириш                                                          | Интерьерни ташкил этишнинг функционал-фазовий асосларини билади                         |
| Квартираларнинг жиҳозланиши ҳақида суҳбат ўтказиш                                                                            | Квартираларнинг жиҳозланиши ҳақида фикр юритади                                         |
| <b>Ўқитиш воситалари</b>                                                                                                     | <i>маъруза матни, компьютер слайдлари, доска</i>                                        |
| <b>Ўқитиш усуллари</b>                                                                                                       | <i>ахборотли маъруза, блиц-сўров, эссе</i>                                              |
| <b>Ўқитиш шакллари</b>                                                                                                       | <i>жамоада ишлаш</i>                                                                    |
| <b>Ўқитиш шароити</b>                                                                                                        | <i>техник воситалар билан таъминланган аудитория</i>                                    |
| <b>Мониторинг ва баҳолаш</b>                                                                                                 | <i>огзаки савол-жавоб</i>                                                               |

## 1.2. “Хонадонларнинг интерьерни ва жиҳозлари” мавзусининг технологик харитаси

| Иш<br>босқич-<br>лари                    | Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни                                                                                                                                                                                                                                        | Тингловчи<br>фаолиятининг мазмуни                                                                    |
|------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1-босқич.<br>Мавзуга<br>кириш<br>(20мин) | 1.1.Янги мавзуга кириш сифатида “Замонавий хонадон интерьерни” мавзусида беш дақиқали эссе ёзиш топшириғини беради (1-илова).<br>1.2. Ёзилган эсселар муҳокама қилинади.<br>1.3.Талабаларни мавзунинг номланиши, мақсади ва кутиладиган натижалар билан таништиради. | Эссе ёзадилар<br><br>Фикр алмашилади<br><br>Тинглайдилар                                             |
| 2 -босқич.<br>Асосий<br>қисм<br>(40 мин) | 2.1.Маъруза режаси билан таништиради (2 - илова).<br>2.2. Интерьерни ташкил этишнинг функционал-фазовий асосларини тушунтиради (3-илова).<br>2.3. Квартираларнинг жиҳозланиши ҳақида суҳбат ўтказади (4-илова)                                                       | Режани ёзиб оладилар<br><br>Тинглайдилар ва асосий маълумотларни конспект дафтарларига ёзиб оладилар |
| 3-босқич.<br>Яқунловчи<br>(20 мин)       | 3.1.Мавзу бўйича билимларни мустаҳкамлаш учун блиц-сўров ўтказади (5-илова)                                                                                                                                                                                          | Саволларга жавоб берадилар                                                                           |

### 1-илова

#### Беш дақиқали эссе<sup>2</sup>

Янги мавзуга кириш сифатида “Замонавий хонадон интерьерни” мавзусида беш дақиқали эссе ёзадилар

### 2-илова

#### Маъруза режаси

1. Интерьерни ташкил этишнинг функционал-фазовий асослари.
2. Квартиранинг жиҳозлари

### 3-илова

<sup>2</sup> Беш дақиқати эссе қоидалари 6 маърузанинг 1 иловасида тўлиқ келтирилган. Эссени расмлар билан бойиш ҳам мумкин.

## **Интерьерни ташкил этишнинг функционал-фазовий асослари**

Яшаш ячейкаси (квартира) кучни тиклаш вазифасини сақлаган ҳолда шундай жойки, унда қандайдир меҳнат билан шуғулланиш, бутун оила ва оилага яқин инсонлар, дўстлар йиғиладиган қисқа қилиб айтганда истиқомат қиладиган, шахсий гигиенани тартибга соладиган яъни инсоннинг жисмоний ва руҳий кучини ривожлантириш учун зарур бўлган шароитларга эга бўлган маскандир. Бундан ташқари квартирада болаларни тарбиялаш, таомлар тайёрлаш, хоналарнинг ораста қилиниши билан боғлиқ бўлган кундалик турмуш жараёнлари бажарилади.

Яшаш ячейкасида рўй берадиган фаолиятларнинг ҳеч бирига боғлиқ бўлмаган ҳолда, яшаш ячейкаси шахснинг индивидуал ҳаёт кечириш ва умум оилавий муносабатлар жойидир. Агар квартира ушбу асосий талабларга жавоб бермаса, у тўла қонли яшаш жойи деб ҳисобланмайди. Тумушдаги (рўзғордаги) жараёнлар ўзининг тавсифига кўра жуда кўп сонли ва турли-тумандир.

Ҳар хил жараёнлар ва талаблар яхшироқ ҳисобга олинади ва юзага чиқарилади, яшаш жойи янада шинамроқ бўлади. Ҳар бир кишининг ва бутун оила манфаатларининг уйғун бирлигига эришиш учун индивидуал ҳамда умум оилавий эҳтиёжларга мос келадиган фазовий кенгликнинг кўзда тутилиши тақозо этилади. Индивидуал ва умум оилавий фазовий кенгликлар бир-биридаgni изоляцияланган бўлиши зарур. Ҳар бир функционал жараёнга ўзининг мустақил фазовий кенглигининг берилиши анча рационаликка эришишга олиб келади. Яшаш жойининг ҳамма кўпобразлилигини барча ҳар хил таркибли оилалар учун уларнинг умумий белгилари бўйича қуйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин:

- Соф биологик эҳтиёжлар бирлиги билан боғлиқ бўлган функциялар;
- Бир киши бўлгани каби оиланинг бир-неча аъзолари учун ҳам маъқул бўладиган (қовуштирилган) жараёнларни ташкил этувчи функциялар;
- Тўлиқ қовуштириб бўлмайдиган жараёнлар вазифаси.

Функцияларнинг бундай ажратилиши ҳам квартира фазовий кенглигини қисмларга ажратиш, унинг алоҳида хоналарини ташкил этиш асосида ётади. Ҳар бир хона бунда юқорида кўрсатилган функциялар гуруҳининг битта қаторига мувофиқ келади. Квартиранинг тузилмаси оила таркибидаги кишилар сонига қараб ҳам аниқланади.

Квартирадаги функционал боғланишлар тизими ва унинг фазовий ташкил этилиши унда истиқомат қилувчиларнинг сонига бевосита боғлиқ бўлади. Ҳар бир кишига унинг эҳтиёжларини қониқтириш учун мўлжалланган фазовий кенгликнинг таъминланиши талаб этилади.

Умумий хонанинг табақаланишининг зарурлиги айниқса катта оилалар учун мўлжалланган квартиралар учун асосий вазифаларга қаторига киради. Таомлар (овқат) тайёрлаш, озиқ-овқат маҳсулотларини ва турли нарса-буюмларни сақлаш билан боғлиқ вазифаларни бажариш ошхона зиммасига тушади. Унинг ўлчамлари керакли даражада бўлиши ва рационал режаланиши лозим. Шахсий гигиена билан боғлиқ бўлган тадбирлар санитария тугунидаги хоналарда жамланади. Ҳар бир квартира даҳлизга эга

бўлиши лозим. Даҳлиз алоҳида жойлашган хоналарни бир-бирлари боғлаш вазифасини бажаради, у квартира ичидаги коммуникацион зона ҳамда квартирани кўча билан боғлайдиган хона ҳамдир.

Шундай қилиб, квартирадаги энг устувор бўлган хоналар:

яшаш хоналари – дам олиш хоналари, умумий хона;

ёрдамчи хоналар – ишхона, чўмилиш-ювиниш хонаси, хожатхона ва даҳлиз.

Яхши ташкил этилган яшаш кенглиги, демак, квартира интерьерининг ҳам яхши ташкил этилганлиги, унинг функционал талабларга тўлиқ мувофиқ келиши билан аниқланади. Турмушдаги ҳамма жараёнларнинг меъёрида ўтказилишини таъминлайдиган кенглик яшаш (турар) жойини лойиҳалашнинг мақсадини ташкил этади. Инсоннинг турар-жойга бўлган ҳаётий эҳтиёжи иккита йўналишда намоён бўлади. Бир томондан, турар-жойда физиологик эҳтиёжлар мажмуасига руҳий ва эстетик тавсифдаги элементлар киради.

Инсон ҳаётий фаолиятининг бу икки томони бир вақтнинг ўзида намоён бўлади. Вазифанинг яхши ҳал қилин, қониқиш ҳосил қилиш билан белгиланади (баҳоланади) яъни агар қачонки вазифа яхши ҳал этилган бўса, шундагина яшаш жойи инсонда қониқиш ҳиссини уйғотади, агар яшаш жойидан фойдаланиш жараёнида ноқулайликлар юзага келса, у ҳолда бундай вазият инсон ҳолатига салбий ва фазовий кенгликларнинг ҳосил қилинишига фаол таъсир кўрсатади. Яшаш ячейкасининг энг оддий тузилмавий бирлиги бу хонадир. Хонанинг эни ва бўйининг ўлчамлари бўйича габарити умуман олганда инсон томонидан бажарадиган функционалоперациялар ва ҳеч қаршиликсиз ҳаракатлана олиши, хоналардан жиҳозларнинг эркин кўчирилиши ва оилавий мулоқот учун етарли бўладиган фазовий кенглик эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Турмушдаги жараёнларнинг кўп сонлилиги ва турли-туманлиги, уларнинг янада ортиб бориши турли талаб ва эҳтиёжларнинг юзага чиқишига ва уларнинг янада яхшироқ ҳисобга олинишига замин яратади, бу эса яшаш жойининг шинам бўлишига олиб келади.

Бўлиши албатта лозим бўлган хоналардан ташқари квартирада очик кенгликлар-лоджия, балкон, тераскаларнинг бўлиши ҳам мақсадга мувофиқ. Квартиранинг ҳар бир хонасида бир-нечта функционал жараёнлар амалга оширилади, шу сабабли улардан ҳар бирида маълум фазовий шароитлар яратилган бўлиши лозим, бу шароитлар биринчидан зарур бўлган жиҳозлар тўпламини жойлаштириш имконини беради, иккинчидан бу жиҳозлардан фойдаланишда инсон қулай ҳаракатланиши таъминламоғи зарур, учинчидан жиҳозларнинг ҳамма буюмларига инсоннинг эркин тарзда етиб боришини таъминлаш учун хизмат қилмоғи керак. Бундай фазовий кенгликлар функционал зоналар деб аталади. Шунингдек, квартиранинг ҳар бир хонаси ўзининг ҳажмида тегишли функционал зоналарни жамлайди.

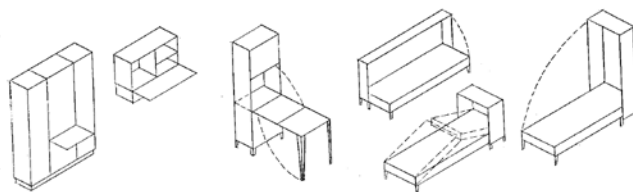
## Квартиранинг жиҳозлари

Хоналарнинг режаланишида зоналарни бевосита эгаллаган юзаларда хона бўйича ҳаракатланиш ва бошқа хоналарга ўтиш учун зарур бўлган юзалар (майдон) нинг ҳам кўзда тутилиши тақозо этилади. Бу яшаш жойи (хоналари) учун жуда муҳимдир, чунки функционал жараёнларнинг мураккаблиги ва турли-туманлиги буюмларнинг кўп сонлилиги билан боғлангандир, улар фазовий кенгликни “ютиб” юбориши мумкин, бунинг оқибатида ички муҳитнинг торлиги ҳис қилинади. Шунинг учун жиҳозларни шундай жойлаштириш тақозо этиладики, бу функционал жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлишига жавоб берсин ва кўриш орқали яхши қабул қилинсин.

Жиҳозларни жойлаштиришнинг ҳар бир варианты фазовий эркинлиги нуқтаи-назаридан баҳоланади. Ҳозирги вақтда квартира жиҳозларининг иккита тури мавжуд – кўчириладиган мебельлар ва қўшма тарзда қуриладиган мебельлар. Кўчириладиган мебельлар ичида юқори таъкидланганидек, турли тизимларга ва конструкцияларга эга бўлган секцияли мебель кенг тарқалган. Қўшма тарзда қуриладиган мебель тахмоннинг ичига қурилиши (ўрнатилиши) ёки шкаф тўсиғи кўринишида ўрнатилиши мумкин. Яшаш хоналари юзасининг  $30 \div 40$  % қисмини мебельлар банд қилади. Ишчи жойлар бир-нечта гуруҳларга ажратилади: ухлаш, дам олиш, индивидуал иш жойлари, маданий-маиший ишлар жойи, овқатланиш жойи, овқат тайёрлаш, шахсий гигиена жойи.

Ишчи жойлар бир ёки бир-нечта кишиларнинг ҳаракатланиши хусусиятини ҳисобга олган ҳолда қулай ҳаракат қилишларига мўлжалланади ва мослаштирилади ҳамда мебельларнинг ҳолати ва жойлашиш ўрни ҳисобга олинади. Вертикал қисмларга ажратиш алоҳида ҳажмли буюмлардан фойдаланишни ҳисобга олган ҳолда одамнинг табиий ўлчамларига бўйсунди. Бунда жиҳозларга етиб бориш имконияти ҳам ҳисобга олинади (...расм).

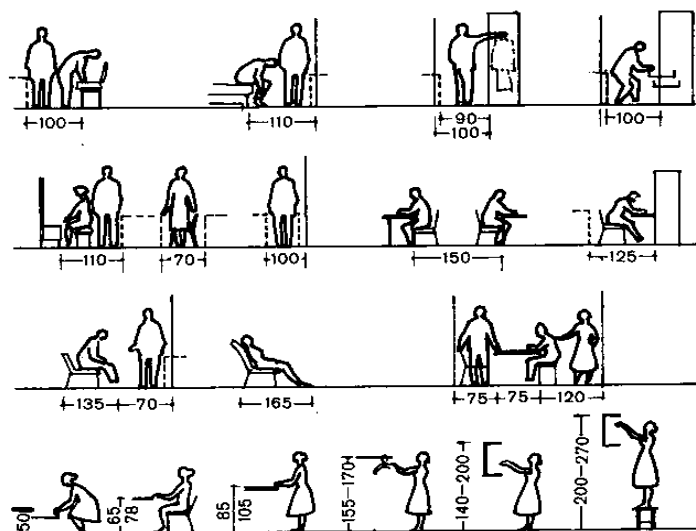
Шакл, ўлчамлар ва ўзаро жойлаштиришга бериладиган меъёрий тавсиялар (меърлар)дан фойдаланиш лойиҳавийчига жиҳозларни гуруҳлаш вариантларини таҳлил қилишда ёрдам беради



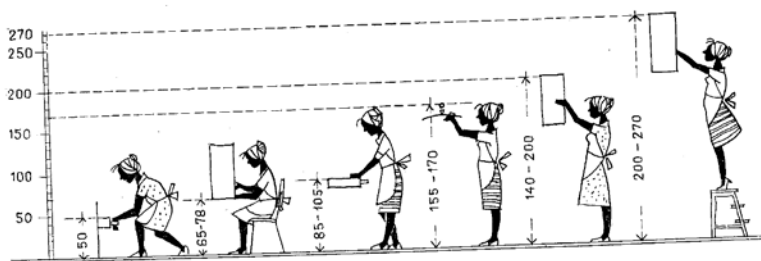
70 -расм. Секцияли мебел. Ажратиладиган шкафлар

ва хоналардан рационал фойдаланишни кафолатлайди (хоналарнинг рационал эксплуатация қилинишга кафқолат берилади). Секцияли мебель тайёр секцияли ҳолатда ёки кейинчалик йиғиладиган алоҳида деталлардан иборат бўлиши мумкин. Секцияли мебель яшаш хоналари замонавий интерьерни ташкил этишнинг талабларига тўлиқ жавоб беради; енгил гуруҳлантирилади ва оиланинг сонли таркибига мувофиқ келувчи исталган мебельлар тўпламини бериши мумкин. Интерьердаги турли зоналарни жиҳозлашда айнан бир хилдаги секциялардан фойдаланиш анча яхшироқ ва қулайроқдир.

Секцияли мебельнинг бундай хусусиятга эга бўлиши алоҳида буюмларнинг универсаллиги билан таъминланади. Оддий қурилмали элементлар билан бир қаторда иккита вазифани бажарувчи ажралувчи секциялар ҳам кенг қўлланилади. Ажратиш қурилмасига эга бўлган мебельлар столлар ва секретериялар, ажратиладиган ва суриб очиладиган кроватлар, ичкарига йиғиладиган чизиш тахталари (доскаларига) эга бўлиш имконини беради (75-расм). Шкафли тўсиқлар (оралиқ тўсувчи деворлар) жиҳозларининг энг замонавий тури ҳисобланади. Улар одатий тушунчада хизмат қилиши ва шу булан бир қаторда квартирадаги



71 - расм. Тўрар-жой ячеякасининг фазовий ташкил



72 - расм. Балиндликларни асосий ажратилиши

битта одам учун  $2 \text{ м}^2$  ни ташкил этса, одатдаги мебельлардан фойдаланилганда эса бу кўрсаткич битта одам учун  $1,1 \text{ м}^2$  ни ташкил этади (3-4 кишилиқ ўртача оилаларда).

Шкафли тўсиқларнинг секциялари ва бўлимларининг барадиган вазифалари жуда хилма-хил бўлиши мумкин ва улар шкафли тўсиққа қаратилган хонанинг нимага мўлжалланганлигига боғлиқ бўлади. Бу идиш-товоклар, чойшаблар бўлиши мумкин. Бундан ташқари шкафли тўсиқга ажратувчи столлар кроватларни ва хўжалик ишларига мўлжалланган шкафли тўсиқга йиғиладиган дазмоллаш тахталари тикув машиналари ва шунга ўхшашларни киритиш мумкин. Қўшиб киритилган мебельлардан фойдаланиш хоналарни ораста қилиш соатларидагина “қўл” келади ва квартирадаги бўш фазовий кенгликни кенгайтиришга шарт-шароит яратади.

мебелларнинг катта қисмини мумкин. Қўшиб қурилган жиҳозлар квартираларнинг шинамлигини оширади, юза ва ҳажмлардан анча мақсадга мувофиқ фойдаланишга имконият яратади.

Шкафли тўсиқ зонасидаги полдан шипгача бўлган фазовий кенглик фойдали сиғим деб ҳисобланади, айнан шунинг эвазига хоналар кўчириладиган мебеллардан холос этилади. Агар яшаш

хоналарида пол юзасининг 40 фоизини тигиз жойлашган мебеллар эгалласа, шкафли тўсиқлардан фойдаланилганда бу кўрсаткич тахминан 30фоизни ташкил қилади (тўсиқлар билан бирга), фойдали сиғим ҳажми

Шкафли тўсиқларнинг қўлланилиши интерьер архитектурасига сезиларли таъсир кўрсатади-квартиранинг фазовий кенглигидан яхшироқ фойдаланиш имконини яратади, уларнинг қўлланилиши туфайли квартирада зарур бўлган қулайликлар ва шинамлиқни яратиш енгил кечади. Шкафли тўсиқлар алоҳида секциялар занжири кўринишида бир қаторли ҳамда икки қаторли қилиниши мумкин, хизмат кўрсатиш тавсифи бўйича эса битта хонага қаратилган ҳолда бир томонли ва икки хонага хизмат кўрсатиш мақсадида икки томонли бўлади. Хоналар гуруҳларига хизмат кўрсатиш учун уч ва турт томонли шкафли перегородеалар қўлланилиши ҳам мумкин. Битта шкафли тўсиқ таркибида бир томонли ва икки томонли хизмат кўрсатувчи элементлар қўшма тарзда бўлиши ҳам мумкин. Бундай аралаш тизимлар жуда кўп ва тез-тез учрайди.

Лойиҳалашнинг амалдаги меъёрларига мувофиқ қўшма тарзда қурилган жиҳозлар элементларидаги бўлимлар энининг қуйидаги ўлчамлари қабул қилинган: китоблар ва идиш-товоқларни сақлаш бўлимининг эни 30 см, хўжалик буюмларини сақлаш учун – 45 см, устки кийимлар ва чойшаблар учун – 60 см. Фронтал йўналиш бўйича қисмларга ажратиш қабул қилинган модулга мувофиқ тарзда бажарилади. Шкафли тўсиқ сурилувчи ёки осма яхлит табақалардан, ички ҳажмни максимал очадиган ойнали бўлиши мумкин.



|          |                                                      |
|----------|------------------------------------------------------|
| 15-МАВЗУ | КВАРТИРА ХОНАЛАРИНИНГ ИНТЕРЬЕРЛАРИНИ<br>ШАКЛЛАНТИРИШ |
|----------|------------------------------------------------------|

### 1.1. Маърузани олиб бориш технологияси

|                                                                                                                             |                                                                                                                                                                                                                                                                |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ўқув соати – 2 соат</b>                                                                                                  | Талабалар сони: 60 та                                                                                                                                                                                                                                          |
| <b>Ўқув машғулоти шакли</b>                                                                                                 | Ахборотли маъруза                                                                                                                                                                                                                                              |
| <b>Маъруза режаси</b>                                                                                                       | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Хоналарининг интерьерларини шакллантириш</li> <li>2. Овқатланиш зонаси.</li> <li>3. Ухлаш хонаси.</li> <li>4. Болалар хоналари.</li> <li>5. Ошхона.</li> <li>6. Дахлиз.</li> <li>7. Санитар гигиеник зона</li> </ol> |
| <b>Ўқув машғулотининг мақсади:</b> Талабаларни квартира хоналарининг интерьерларини шакллантириш талаблари билан таништириш |                                                                                                                                                                                                                                                                |
| <b>Педагогик вазифалар:</b>                                                                                                 | <b>Ўқув фаолияти натижалари:</b>                                                                                                                                                                                                                               |
| Хоналарининг интерьерларини шакллантириш бўйича маслаҳат беради                                                             | Хоналарининг интерьерларини шакллантириш ўз фикрларини билдиради                                                                                                                                                                                               |
| Овқатланиш зонасига қўйиладиган талаблар билан таништиради                                                                  | Овқатланиш зонасига қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                                                                                              |
| Ухлаш хонаси интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                                 | Ухлаш хонаси интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                                                                                         |
| Болалар хоналари интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                             | Болалар хоналари интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                                                                                     |
| Ошхона интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                                       | Ошхона интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                                                                                               |
| Дахлиз интерьерига                                                                                                          | Дахлиз интерьерига қўйиладиган талабларни                                                                                                                                                                                                                      |

|                                                            |                                                       |
|------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|
| қўйиладиган талабларни тушунтиради                         | билади                                                |
| Санитар гигиеник зонага қўйиладиган талабларни тушунтиради | Санитар гигиеник зонага қўйиладиган талабларни билади |
| <i>Ўқитиш воситалари</i>                                   | <i>маъруза матни, компьютер слайдлари, доска</i>      |
| <i>Ўқитиш усуллари</i>                                     | <i>ахборотли маъруза, блиц-сўров, эссе</i>            |
| <i>Ўқитиш шакллари</i>                                     | <i>жамоада ишлаш</i>                                  |
| <i>Ўқитиш шароити</i>                                      | <i>техник воситалар билан таъминланган аудитория</i>  |
| <i>Мониторинг ва баҳолаш</i>                               | <i>оғзаки савол-жавоб</i>                             |

## 1.2. “Квартира хоналарининг интерьерларини шакллантириш” мавзусининг технологик харитаси

| Иш<br>босқич-<br>лари                    | Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          | Тингловчи<br>фаолиятининг мазмуни                                                                           |
|------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1-босқич.<br>Мавзуга<br>кириш<br>(20мин) | <p>1.1.Янги мавзуга кириш сифатида “Мен ўз хонадонимни қандай жиҳозлаган бўлар эдим?” мавзусида беш дақиқали эссе ёзиш топшириғини беради (1-илова).</p> <p>1.2. Ёзилган эсселар муҳокама қилинади.</p> <p>1.3.Талабаларни мавзунинг номланиши, мақсади ва кутиладиган натижалар билан таништиради.</p>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | <p>Эссе ёзадилар</p> <p>Фикр алмашилади</p> <p>Тинглайдилар</p>                                             |
| 2 -босқич.<br>Асосий<br>қисм<br>(40 мин) | <p>2.1.Маъруза режаси билан таништиради (2 - илова).</p> <p>2.2. Хоналарининг интерьерларини шакллантириш бўйича маслаҳат беради (3-илова).</p> <p>2.3. Овқатланиш зонасига қўйиладиган талаблар билан таништиради (4-илова).</p> <p>2.4. Ухлаш хонаси интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (5-илова).</p> <p>2.5. Болалар хоналари интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (6-илова).</p> <p>2.6. Ошхона интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (7-илова).</p> <p>2.7. Дахлиз интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (8-илова).</p> <p>2.8. Санитар гигиеник зонага қўйиладиган талабларни тушунтиради (9-илова)</p> | <p>Режани ёзиб оладилар</p> <p>Тинглайдилар ва асосий маълумотларни конспект дафтарларига ёзиб оладилар</p> |
| 3-босқич.<br>Яқунловчи<br>(20 мин)       | 3.1.Мавзу бўйича билимларни мустахкамлаш учун блиц-сўров ўтказади (10-илова)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | Саволларга жавоб берадилар                                                                                  |

Беш дақиқали эссе<sup>3</sup>

Янги мавзуга кириш сифатида “Мен ўз хонадонимни қандай жиҳозлаган бўлар эдим?” мавзусида беш дақиқали эссе ёзадилар

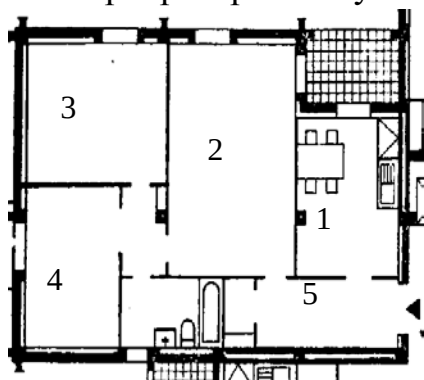
## Маъруза режаси

1. Хоналарининг интерьерларини шакллантириш
2. Овқатланиш зонаси.
3. Ухлаш хонаси.
4. Болалар хоналари.
5. Ошхона.
6. Дахлиз.
7. Санитар гигиеник зона

## Хоналарининг интерьерларини шакллантириш

Квартира юқорида таъкидланганидек, табиий-иқлим шароитлари, аҳолининг маданий-маиший жиҳатлари, оила аъзоларининг касбий фаолиятларининг тури, иқтисодий шароитлар таъсири остида шаклланадиган элементлар яшаш ячейкасини ўзида намоён этади (75-расм).

Квартираларнинг ўлчамлари ва унинг хоналарининг таркиби кенг чегарада ўзгаради. Одатда бу бир-, икки-, уч- ва кўп хонали квартиралар бўлиб, улар оддий ва мураккаб режавий ечимларга эга бўлади. ҳозирги вақтда қурилиш меъёрлари орқали бир кишига 12 м<sup>2</sup> майдон ва яшаш хоналари сони 1 дан 5 тагача бўлган квартираларнинг 10 та тури мавжуд. Ўзбекистонда кўп болали оилаларнинг кўплиги билан тавсифланадиган кўп хонали квартиралар қурилиши кенг тарқалган.



75 расм. Одатдаги уч хонали квартиранинг схематик тасвири: 1- ошхона, 2 – ошхона, 3 – ётоқхона, 4-болалар хонаси, 5 – дахлиз

Кўп хонали квартираларга эга бўлган яшаш уйларининг турлари-лойиҳалаш қурилиш амалиётида энг муаммоли ҳисобланади: бу бу квартираларнинг қўлланилиши кенгайтирилишини ёки яшаш уйлари корпусларининг узайтирилишини талаб қилади.

<sup>3</sup> Беш дақиқати эссе қоидалари 6 маърузанинг 1 иловасида тўлиқ келтирилган. Эссени расмлар билан бойиш ҳам мумкин.

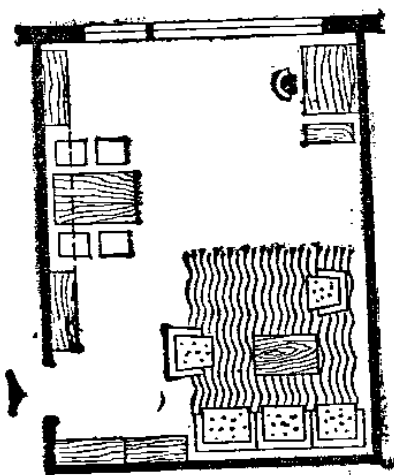
Лойихаловчиларнинг бу борадаги изланишлари хоналарнинг икки сатҳда жойлашишини кўзда тутадиган етук оригинал режавий ечимларни берди

Кўп хонали квартираларда ҳамма хоналар бешта асосий функционал зоналарга ажратилади: тантановор, хўжалик-коммуникацион, жинсий, рекреацион ва санитар-гигиеник зоналар.

Тантановор зона умумий хона (овқатланиш хонаси) ва кабинетни ўз ичига олади.

Умумий хона (овқатланиш хонаси) ўзида кўп функционалли хоналарни намоён этади (75-расм). Унда овқатланилади, оилавий тантаналар ўтказилади, меҳмонлар қабул қилинади. Шу сабабли квартиранинг режавий тузилмасида унга марказий жой ажратилади, оила аъзоларининг сонига боғлиқ равишда унинг майдони 20 м<sup>2</sup> ва ундан ортиқ бўлиши мумкин. Лойиҳавий ечимларида уни бевосита овқат тайёрлаш хонаси ва дахлиз яқинига жойлаштирилади (76-расм).

Алоҳида вазиятларда майдонни кенгайтириш ва умумий хона ва овқат тайёрлаш хонаси орасида ягона кенгликни яратиш мақсадида ҳаракатланадиган пардеворлардан фойдаланилади (76-расм). Бунда овқат тайёрлаш хонасидан умумий хонага ҳидларнинг утишини бартараф этиш бўйича тегишли чора-тадбирлар олдиндан белгиланади. Умумий хона (овқатланиш хонаси) ўтиш жойи ҳам бўлиши мумкин ва кабинет ҳамда ухлаш хонаси билан боғланган бўлади. Бундай ҳолда қулайликликни пасайтирадиган эксплуатацион сифатлардан ҳоли бўлишда лойиҳалаш меъёрлари бўйича унга фақат битта хонадан кирилишни ташкил этишга йўл қўйилади (77-расм).



76 расм. Умумий хонанинг мисол тариқасида келтирилган тархий ечими

Иссиқ иқлимли районларда, хусусан Ўзбекистонда йилнинг катта қисми мобайнида маданий-маиший жараёнлар очик ҳавода ўтказиладиган ҳудудларда овқат тайёрлаш хонаси ва умумий хона қўшилган тарзда жойлаштирилади ва бир-бири билан лоджия ва балкон воситасида бирлаштирилади (77-расм).

Умумий хонанинг габаритлари (хона бўйининг унинг энига нисбати) кўпинча ёритиш тизимига (ён томондан ёки икки томонлама) боғлиқ бўлади ва 1:1, 1:2, 2:3 гача бўлган нисбатларни ташкил этиши мумкин. Бундай габаритларда мебеллар ва жиҳозларни макбул жойлаштириш имкониятлари намоён этилади: овқатланиш учун (тушлик, нонушта) столи ва стуллари, китоблар учун шкаф, журналлар столчаси, телевизор ва радио қабул қилгич столи, юмшоқ курсилар (кресло) ва диван, сервант ва ҳ.к. (77-расм). Бироқ шуни айтиш жоизки, хоналарнинг мебельлар билан тифиз тўлдирилиши қулайлик ва шинамликни таъминламайди. Мебельлар таркиби функционал вазифаларга ва хонада

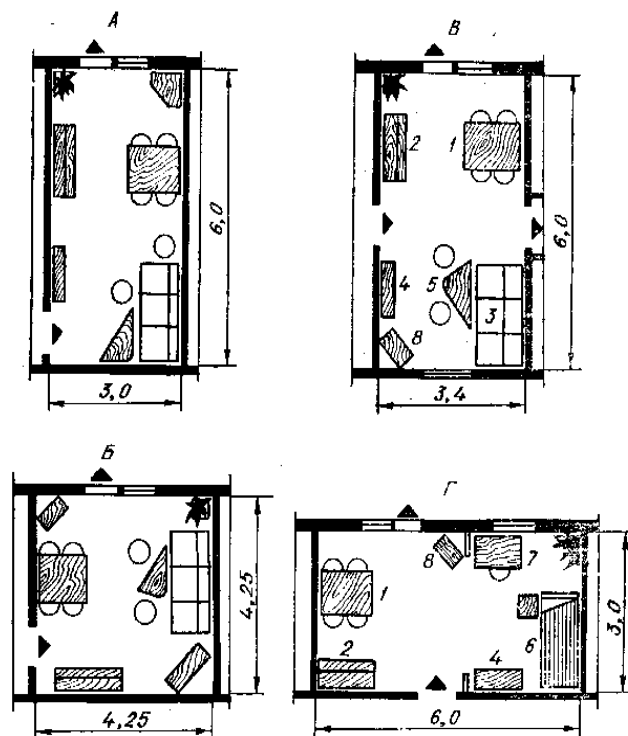
ўтказиладиган маданий-маиший жараёнларга жавоб бермоғи лозим. Бу борада кўшиб қурилган мебель каби эластик жиҳозлардан фойдаланиш (одатда бу бир-икки хонали квартираларда бўлади) энг рационал ёндашув деб ҳисобланади. Бу жиҳознинг устунлик томони шундаки, биринчидан ундан кўшилган хоналарнинг орасида пардеворлар сифатида фойдаланиш мумкин (77-расм), иккинчидан эса унинг конструкциясини хоналарнинг ҳар қандай конфигурациясига эластик мослаштириш мумкин.

Умумий хонада оила аъзолари тўпланиб ҳамжиҳатликда ўзаро муносабатда бўладилар: - ёқтирган юмуш (иш) билан машғул бўлишлари, тинч-осуда дам олишлари ва телевизион кўрсатувларни кўришлари, рақсга тушишлари, нонушта қилишлари ва оиланинг индивидуал мойиллигига боғлиқ ҳолда кўплаб машғулотларни ўтказишлари мумкин. Шу сабабли, бошқа хоналарникидан фарқли ўларок, умумий хонанинг бажарадиган вазифалари турли-тумандир.

Умумий хонанинг вазифалари гуруҳларга бўлинади ва ҳар бир гуруҳ ўзига бўлган фазовий зонага эга бўлади: дам олиш зонаси, овқатланиш зонаси, ишчи зона, ухлаш зонаси, болалар зонаси. Бу ҳамма зоналар биргаликда умумий хонани ташкил этишнинг асосини яратади.

Умумий хонанинг ҳар бир зонаси ўзига тегишли бўлган юзани ва функционал вазифаларнинг бемалол бажарилиши учун зарур бўлган маълум шароитларни талаб этади. Зоналарнинг юзаси ва фазовий мақбуллиги умумий хонанинг ўлчамларига ва эшик ораликларининг жойлашиши ўрнига боғлиқ бўлади. Хоналарнинг мутаносибликси катта аҳамиятга эга.

Дам олиш зонаси иш вақтидан кейин дам олишга шароитлар яратиш учун мулжалланади., бу зонадан асосан кечки соатларда фойдаланилади, шунинг учун бу хона кундузги ёруғлик манбаига нисбатан ихтиёрий равишда жойлаштирилиши мумкин. Агар бу зона дераза атрофида жойлаштирилса, у ҳолда айниқса ёз фаслида дам олиш учун яхши шароит яратилган бўлади. Дам олиш зонасининг асосий жиҳозлари: диванлар, курсилар (креслолар), журналлар учун паст столчалар, китоблар ва турли буюмларни тахлаш учун тахталар, қимматбаҳо идишлар учун ва ичимликлар учун сервантлар, мусиқа асбоблари (фортепиано), радиотелевизон аппаратлар. Бу зонани турлича ташкил этиш мумкин, лекин ҳар доим курсилар, диван ва столлар унинг марказий бўғинси бўлиб қолаверади (77-расм). Зонанинг ўлчамлари мебельлар ва махсус жиҳозни жойлаштиришнинг турли



77 расм. Ҳар хил габаритли мебельларни умумий хона ва ошхонага жойлаштириш

комбинацияларидан келиб чиққан ҳолда аниқланади. Умумий хонада дам олишнинг энг кенг тарқалган тури бу оилавий ҳамжиҳатликда телекўрсатувларни кўриш ёки музика тинглашдир. Шунинг учун курсилар, диван ва столлар телевизор ёки радионинг эгалланган жойига боғлиқ ҳолда гуруҳлаштирилади, яъни телевизор кўриш ва радио эшитишга қулай ҳолатда гуруҳлаб жойлаштирилади.

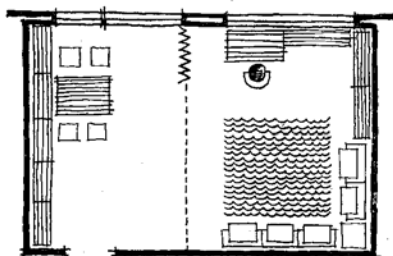
Дам олиш зонасини ташкил этишда эркин фазовий кенгликнинг ҳосил қилиниши жуда муҳимдир, чунки унинг мавжудлиги тоза технологик эҳтиёжлар билан белгиланади. Дам олиш зонасидан ухлаш жойи сифатида фойдаланилганда диван ёнига чойшаблар учун мўлжалланган махсус тушманинг қўйилишини кўзда тутиш тақозо этилади, бу тумба бир вақтнинг ўзида кечаси фойдаланиладиган стол вазифасини ҳам бажаради.

#### 4-илова

### Овқатланиш зонаси

Умумий хонада бу зонанинг жойлаштирилиши овқат тайёрлаш хонасининг жойлашиш ўрни билан боғлиқ.

Овқатланиш столининг бевосита ошхона яқинига жойлаштирилиши маъқулроқ бўлади, бунда стол атрофида бемалол ҳаракатланишни ҳисобга олиш талаб этилади (79-расм). Столнинг хона ўртасида анъанавий жойлаштирилиши овқатланиш учун махсус хона ажратилган ҳолдагина ўзини оқлаши мумкин, чунки бу ерда зона фақат овқатланиш учунгина мўлжалланган бўлади.



78 - расм. Умумий хонани функционал зоналарга тўсиқ (маскур Ҳолда сурилувчи) билан ажратиш намунаси

79 - расм. Умумий хонани шаффоф материал ёрдамида функционал зоналарга ажратиш намунаси

Умумий хонада нонушта қилиш зонасини ташкил этиш қулай, бунда юзадан ютиш нуқтаи-назаридан ва эстетик талқин этишдан келиб чиқилади. Бир нечта функционал зоналарга эга бўлган умумий

хонанинг замонавий ечимларида овқатланиш зонаси композицияда етакчи бўлсада, хонанинг марказий қисмини кам ҳоллардагина эгаллайди, асосан у девор яқинига жойлаштирилади. Овқатланиш зонасида овқат қабул қилишга мўлжалланган стол ва стуллардан ташқари идиш-товоклар учун шкаф ёки тахмон сервант стол ҳам ўз ўрнини топтоғи лозим. Яхши жиҳозланган ошхонага эга

бўлинган ҳолларда идиш-товоқлар ва бошқа шунга ўхшаш анжомлар (буюмлар) ошхонада сақланилади.

Умумий хонада фақат декоратив кўринишга эга бўлган идишлар сақланади. Умумий хонанинг мутаносибликси жуда хилма-хил бўлиши мумкин: - энсиз томонига дераза жойлашган узун хона, квадрат ва квадратга яқин бўлган хоналар, узун томонига деразалар жойлаштирилган ва бўйи энига нисбатан узун бўлган хоналар.

Турли мутаносиблик ва эшиклар ораликларининг жойлашиш ҳолатига боғлиқ равишда умумий хонани режалашнинг мумкин бўлган вариантлари, унинг фазовий кенглигини функционал зоналарга ажратиш (83-расм, 170 б.). Узун хоналар кўриб белгиланадиган фазовий кенгликларга бўлиниши мумкин. Хонанинг деразалардан узоқда жойлашган қоронғироқ қисмини ёруғроқ қилиш мақсадида қисмларга ажратиш элементлари панжаралар кўринишида ялтироқ бўлиши керак. Хонани зоналарга ажратишда мебельлар паст буюмлари (диванлар, комодлар, тувакларга ўтқазилган гуллар ва ҳ.к).

Бўйи бўйича чўзилган хоналарни зоналарга ажратишда ажратувчи элементлар сифатида тўлиқ ясси тўсиқлардан ҳам фойдаланиш мумкин. Шипгача етиб бормайдиган ҳаракатланувчи (сурилувчан) пардеворлар, бунда ҳар бир зона яхши изоляцияга ва табиий ёруғликка эга бўлади. Хоналарнинг функционал зоналарга паст баландликка эга бўлган мебельлар буюмлар ёрдамида зоналарга ажратилиши узун хоналарга нисбатан анча қулай бўлган картинани намоён этади. Табиий ёруғлик билан бир текис ёритиладиган хоналар анча тўлиқроқ қабул қилинади. Яшайдиган сонига ва майдонига боғлиқ бўлмаган ҳолда умумий хоналарнинг эни 3 метрдан кам бўлмаслиги зарур бўлган жиҳозларни жойлаштиришнинг қоидаси билан аниқланади. Квадрат шаклидаги хоналар ва унга яқин бўлган хоналар мебельларни гуруҳлаш орқали уларда асосланган хоналарни ажратиш ва ташкил этиш учун бир хил қулайликларга эга ёки қисмларга ажратишнинг қўшимча элементларидан фойдаланиб, уларга қандайдир изоляцияни бериш мумкин. Бунда ҳар бир зона яхши табиий ёритилишга эга бўлади. Шу сабабли квадрат шаклидаги хоналар ва улчамларининг нисбати 1:1,5 бўлган хоналар анча маъқулроқ бўлади.

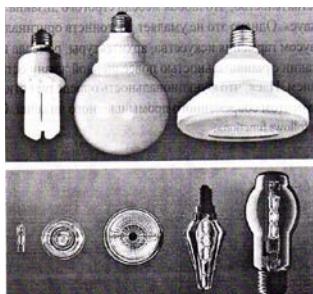
Жойлашиши иккита сатҳда ечилган квартираларда хоналарни боғловчи ички зинапоялар умумий хонада жойлашади. Зинапояларнинг мавжудлиги умумий хона интерьерини бойитади. Унга қўшимча сифатлар боғлайди (86-расм, 175 б.).



80 расм. Икки сатҳли квартирада зипояни ўрнатишга мисол.



Зинапояларга эга бўлган хона бошқа хоналардан кўркемлиги билан ажралиб туради. Зинапоялар ёпиқ ва унга бошқа хонадан кириладиган ҳолларда уни умумий хонага чиқариш мумкин ва бу ерда қулай тахмонни юзага келтириб, зоналардан бирини ташкил этиш мумкин. Умумий хона интерьерида сунъий ёруғлик ташкил этиш катта аҳамиятга эга.



81 расм. Турар-жой хоналарида қўлланиладиган турли хил лампалар

Бир томондан функционал заруриятдан келиб чиққан ҳолда ёруғлик манбаларининг ўрни ва сонини аниқлаш муҳимдир, иккинчидан чироқларнинг декоратив хоссалари ва уларнинг умумий хонадаги жойлашиш ҳолати интерьер композициясида катта рол ўйнайди. Бутун хонанинг яхши ва бир текисда ёритилиши хонанинг янада кенгроқ ҳис қилинишини таъминлайди, аксинча хонанинг контрастли ёритилиши туфайли унинг бир қисми ёрқин ёритилса, бошқа қисми сояда қолади, бу эса хонани тор ҳис қилиб, қабул қилинишига сабабчи бўлади. Шу сабабли ҳар доим умумий ёритилиш талаб этилади. У

ҳар хил ечилиши мумкин. Бу умумий хонанинг бутун фазовий кенглигини нейтрал ифодаланган ёруғлик манбаи билан бирлаштирадиган, майин тарқаладиган ёруғлик бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда плафон кўринишидаги шип марказига ўрнатиладиган чироқлар шип периметри функционалли потенциал – кўп аҳамиятли тушунчаларнинг тармоқланган иерархиясини ўзида мужассам этган умумлаштирувчи термин [20]. Унинг асосий ташкил этувчилари орасидан “долзарб вазифалар” гуруҳини, яъни истеъмолчи тушунчасида объект шаклининг қимматли (энг муҳим) тавсифисткалари билан боғланган (алоқадор) вазифаларни ажратиб олиш мумкин.

Долзарб вазифалар ўзига “ҳосил қилувчи функциялар” гуруҳини киритади, улар объектнинг бирламчи вазифасини аниқлаб беради. “Ҳосил қилувчи вазифалар” “туғиладиган” ёки “ишчи вазифалар”нинг вужудга келишига шарт-шароит ҳозирлайди, яъни бу шундай вазифаларки, уларда архитектуравий объект қурилгандан кейин унда олдиндан кўзда тутилган



82. Умумий хонада қўлланиладиган ёритиш жиҳозларга намуналар: А-марказий люстра; Б-пол устига

Ўрнатиладиган ёритиш жиҳозлари

хоссаларининг маълум бир қисми реаллашади. Ишчи вазифалар етакчи ва йўлдош вазифаларга бўлинади (улар объектнинг бутун эксплуатацион даврининг ҳар бир пайтида юзага келиши мумкин).

Архитектуравий объектларнинг функционал жиҳатларини кўриб чиқишда куйдагиларни ҳисобга олиш тақазо этилади- яратиладиган иншоотдаги жараён ёки ишчи вазифалардан келиб чиққан ҳолда қайта мослаштирилган иншоотда жараён ҳар доим ҳам қабул қилинган гипотезага мувофиқ ўтказилавермайди. Иккита; идеал ва реал вазифаларни фарқлаш тақазо этилади. Идеал вазифаларнинг талаблари бўйича объект шакиллантирилади, иккинчи яъни реал вазифалар бўйича эса, объект реал равишда вазифасини бажаради.

Ҳар бир лойиҳаловчи бу фарқни минимумга олиб келишга интилади, лекин реал ҳолатни олдиндан башорат қилиш (реал фойдаланувчининг қандай ўзини тутишини олдиндан башорат қилиш) жуда мураккаб, ҳаттоки идеал вазифа ҳам ўртача-статистик истеъмолчиларга таянади.

Архитектуравий интерпретация асосида шакл ва вазифанинг ўзаро таъсирлашуви билан боғлиқ бўлган нюанслар (тушунмовчиликлар)нинг юзага келишининг кенг спектори ётади. Н.А.Ладовский 1919-1921 йилларда ўзининг ижодий кредосини шундай ифодалаган эди: “Конструкция архитектурага шунча кирадики, у кенглик тушунчасини ўшанча аниқлаб беради” [21], “техник конструкция-безатилган моддий элементларнинг маълум режа-схема бўйича куч эффектини эгаллаш учун бирикишидир”. М.Л.Гинзбург конструкция ҳақида “эстетик тизим” сифатида шундай деб ёзган эди: “Конструкцион тизим бизнинг қабул қилиш тажрибамиз ва инсоннинг психофизиологик жиҳатлари эвазига бошқа бир ўзини “кийинтирадиган” ва бир вақтнинг ўзида юзага келувчи ҳамда шаклнинг тинч ҳолатдаги конструкцияга боғлиқ бўлган бошқа бир тизимни ёки, тўғри қилиб айтганда, эстетик тизимни вужудга келтиради” [21. Т.2. 289, 290 б.]

Юқорида баён этилганларга асосланиб, хулоса қилиш мумкинки, бино бутун бир ҳолатда турли доминантлар билан турли сифатли тизимлардан ташкил топмоғи лозим. Бу турли сифатли доминантлар деганда биз вазифа, конструкция ва шаклни тушунамиз. Бўйича бўшлиқ ёки қисман бир чизик йўналишида ўрнатиладиган люминесцентли кирувчи шаклдаги чироқлардан фойдаланилади. Чироқларнинг бундай ўрнатилиши натижасида бир текис тарқаладиган ёруғлик ёритилади. Хона шипнинг марказига осилган чиройли қандил интерьер композициясининг муҳим бир элементига айланади. Алоҳида зоналарни янада интенсив ёритиш учун зарур ёруғликнинг маълум жойга ўрнатилган манбалари кўзда тутилади. Дам олиш зонасига таршер кўринишидаги чироқлар ёки жуналлар столчаси устига паст қилиб туширилган чироқлар шинамлик бағишлайди. Овқатланиш зонасидаги нонушта столининг яхши ёритилиши учун унинг устида шипга осма чироқ ўрнатилади. Чироқлар тизими умумий хона интерьери композициясида фаол рол ўйнаши мумкин, айниқса хоналарнинг катта юзага эга бўлган шипда чироқлар қаторининг ташкил этилиши интерьер композициясида муҳим ролни бажаради. Умумий хонада битта марказий қандилни ўрнатиш билан

масала тўлиқ ўз ечимини топмайди. Умумий хона бошқа хоналар учун ҳам кўзни камаштирмайдиган эффектлар бош ёритиш деб ҳисобланади. Бош ёритиш осма ёки қўшиб қуриладиган чироқлардан ёки ёруғликни қайтарадиган ёруғлик карнизларидан ташкил топиши мумкин. Фойдаланилаётган ёруғлик манбаларининг турига боғлиқ равишда ёруғлик ёруғликни ростлаш мосламаси ёрдамида тартибга солинади. Ёрдамчи ёруғлик (ёритишни) деворга ўрнатилган чироқлар ёки таршерларни таъминлаб беради, улар тинч атмосферани таъминлаб беради, масалан, телевизор орқали кўрсатувлар томоша қилинаётган пайтда улардан фойдаланиш мумкин.

Курси (кресло)да китоб ўқиш учун, ишчи бурчакни ёруғликнинг локал манбаидан фойдаланиб, ёритиш зарур бўлади. Бу мақсадга эришиш учун деворий чироқлар асқотади.

Ирсий зона. Бу зонага ухлаш хоналари ва болалар учун мўлжалланган хоналар киради. Қоидага кўра, бу хоналар бир ёки икки киши учун мўлжалланади.

## 5-илова

### Ухлаш хонаси

**Ухлаш хонаси** тинч ва осайишталикни талаб этадиган хонани намоён этади, бу ерда инсон тўлақонли дам олиш имкониятига эга бўлади. Бу хонада инсон ўзини атрофдаги шовқиндан ажрата олиши мумкин ва фақат шундай шароитлардагина дам олиш, уйқу ва иш бир маромда (хотиржам) ўтказилиши мумкин. Шу сабабли ухлаш хонасини шовқин зонадан (умумий хона, ошхона ва зинапоя ячейкаси) узоқроқда жойлаштириш маъқулроқ бўлади, бунда албатта санитар тугуни билан қулай боғланиш таъминламоғи ёки сақланмоғи зарур бўлади. Меъёрий талаблар ухлаш хонасида ўтиш жойларининг бўлишга йўл қўймайди. Ухлаш хоналарига қўйиладиган асосий талаблар уларда қулай шароитларнинг, айниқса биринчи навбатда меъёрий ҳарорат-намлик режими, ташқи шовқиндан ҳимоя қилиш, табиий ёруғлик билан ёритилишнинг ва шу кабиларнинг таъминланмоғи талаб этилади. Бундай шароитлар кўпинча деразаларнинг ёруғлик тушадиган тамонга қаратилиши ва ушбу хоналардаги ҳавонинг интенсив циркуляция қилиниши билан белгиланади.

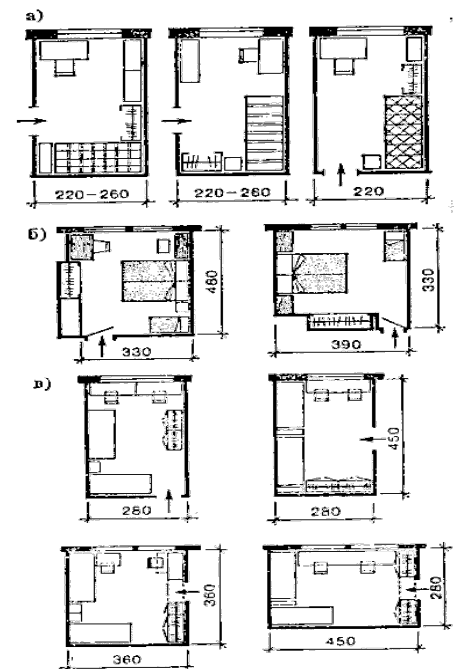
Юқорида санаб ўтилган шароитлардан охиригиси айниқса Ўзбекистон учун хос бўлган қуруқ ва иссиқ иқлимда жуда муҳим аҳамиятга эгадир. Амалиётда бундай шароитлар шамоллатишнинг тегишли тизимининг қўлланиши билан таъминланади: тўғри йўналишда ва бурчакли шамоллатиш (85-расм). Тўғри йўналишли шамоллатиш асосан хоналарнинг қатор жойлаштирилишида, яъни ётоқ хона ўзининг бир томони билан ташқи деворга туташган ҳолларда амалга оширилади. Бундай ҳолда хона бевосита битта дераза орқали табиий ёритилади, яъни ён томондан ёритилади, унинг шамоллатилиши қўшни хоналарнинг қарама-қарши томонга қаратилган деразалари орқали амалга оширилади. Бурчакли шамоллатиш бинонинг

четки томонида жойлашган ётоқхона қўлланилади. Шамоллатишнинг бундай тизими шамоллатишнинг биринчи тизимига нисбатан кам самаралидир. Ётоқ хоналарини лойиҳавий ечишда уларнинг бактерияга қаршилик кўрсатиш хоссаларини ошириш учун зарур бўлган шароитларни яратиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Шу мақсадда санитария-гигиеник меъёрларда уларнинг деразаларини жануб ва жанубий шарққа қаратиш тавсия этилади. Ухлаш хоналарининг бундай мўлжалланишида уларга кундузи уч соат давомида қуёш нурлари тушади, бу эса хавони касаллик таркатувчи бактериялардан тозалаш учун етарлидир.

Ухлаш хоналарининг сони ва юзаси (майдони) оила аъзоларининг сонидан келиб чиққан ҳолда ўрнатилади ва қабул қилинади: бир киши учун  $8 \text{ м}^2$  дан кам бўлмаган, икки киши учун эса  $12\text{--}14 \text{ м}^2$  дан кам бўлмаган юза қабул қилинади. Бундай юза катта ёшдаги оила аъзоси учун ҳам, кичик ёшли болалар учун ҳам зарур бўлган қулайликни ҳосил қилади. Жихознинг жойлашиш ўрнини ўзгартириш имкониятига эга бўлиш ҳар қандай хона режаланишининг асосий сифатларидан бири ҳисобланади. Бундай талқин этишдан келиб чиқадики, бир киши учун мўлжалланган ухлаш хонасининг эни 2,2 метрдан кам бўлмаслиги лозим. Эркак ва аёл (эр-хотин) жуфтлиги учун мўлжалланган ухлаш хоналарига икки кишилик кроват жойлаштирилиши кўзда тутилади, бу кроватнинг эни (икки кишилик кроватнинг эни 110 см дан 130 см гача бўлади) алоҳида турувчи иккита бир кишилик кроватнинг энидан кичик бўлади.

Бунинг натижасида ухлаш хонасида мавжуд бўлган эркин фазовий кенглик тўғрисида “ёлғон” тасаввур юзага келади.

Эр-хотин учун мўлжалланган ухлаш хонасининг мақбул эни 3 метрни ташкил этиш лозим, бундай ўлчов жихознинг ҳамма элементларини қулай жойлаштириш ва кроватларнинг жойлашиш ўрнини ўзгартириш имконини беради. Бу меъёрларда ота-она учун мўлжалланган ухлаш хоналарида эмизикли бола учун кроватчанинг жойлаштирилиши ҳам инобатга олинади. Кишиларнинг сонини ҳисобга олган ҳолда ухлаш хоналарининг параметрлари қабул қилинади (85-расм). Шундай қилиб икки киши учун ухлаш хонасининг эни 2,4 м дан бўйи эса 5 м дан кам бўлмаслиги лозим. Ухлаш хоналари уларда бажариладиган вазифаларга жавоб берадиган мебельлар билан жиҳозланади.



Хоналарнинг ўлчамлари ва нисбатларига боғлиқ равишда ётоқхоналарни ташкил этиш вариантлари: А- бир киши учун, Б- ота-оналар учун, В – ўрта ёшдаги иккита бола учун.



Одатда ухлаш хоналари кроватлардан ташқари кроватлар олдида турадиган тумбочкалар, шифоньер, трюмо ва пуфик ҳамда стулчалар билан ҳам жиҳозланади. Зарур бўлган ҳолларда бу ерда катта бўлмаган ёзув столини ҳам жойлаштириш мумкин. Ухлаш хоналарида кроватлар ўрнида диван ёки диван-кроватьлар ҳам ўрнатилиши мумкин, у ҳолда хонани жиҳозлашда

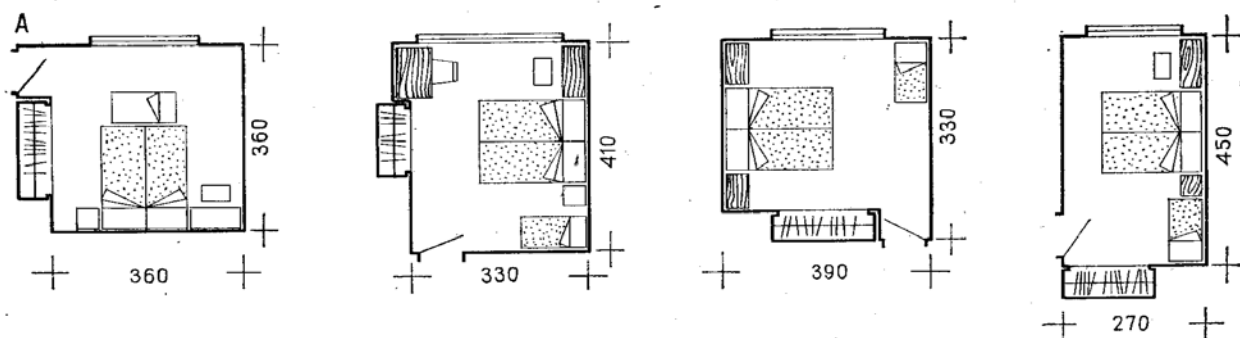
кўрпа-тўшак  
ўрнида  
ишлатиладиган  
буюмларни  
сақлаш учун  
тумбочкалар  
ёки мебель  
тизимида улар  
учун махсус  
бўлимнинг  
ажратилиши  
кўзда  
тутилиши  
талаб этилади.  
Ухлаш  
хоналарини  
диванлар ва  
кушайкалар  
билан  
жиҳозлаш



86 - расм. Ётоқхона ётоқ гарнитура мебели билан безатиш намунаси.

ёшлар учун хосдир. Бунда диван ўтириш учун хизмат қилиб, ухлаш хонасидан меҳмонларни кутиш учун фойдаланиш мумкин. Ухлаш хонасига иккита кроват жойлаштирилганда, ҳар бир яшовчи учун тенг кучли шароит яратилиши зарур. Ҳар бир кроватга эркин ҳолда етиб бориш таъминланган бўлиши лозим. Ухлаш хонасида кроватлардан ташқари санитария столи, чойшаблар, кийимлар ва пойафзаллар учун шкаф, иккита стул билан иш столи бўлади. Минимал жиҳозга китоблар шкафи қўшилиши мумкин. Ухлаш хонасининг вазифа, интерьернинг ташкил этилиши хонанинг мутаносибликси ва жиҳознинг тавсифига кўп жихатдан боғлиқдир. Мебельларни қулай жойлаштириш ва интерьерни ташкил этиш учун ухлаш хонаси томонларининг нисбати (мутаносибликси) 1:1 ёки 2:3 қилиб олинади. Ухлаш хонаси одатда тўпламли мебель билан жиҳозланади. Ухлаш хоналарининг бошқа турлари учун тўпламлар кам аҳамият касб этади. Тўпламга кирувчи планотли шкафлар, одатда оила эҳтиёжларини тўлиқ таъминламайди, унинг устига анча катта бўлади ва фойдаланиш учун ноқулайдир. Ухлаш хонасининг жиҳозининг энг яхши тури бу қўшиб қурилган шкафлардир. Уларнинг тизимида иш столининг ўрнини босувчи секретерлар, китоблар учун тахталар ва турли қутиларнинг бўлиши ҳисобга олинган бўлади. Икки киши учун мўлжалланган ухлаш хонасининг

интерьерини ташкил этиш учун ҳар бир кишига ухлаш ва ишлаш жойи,



87 расм. Ота-она ётоқхонасига болалар кроватчасини жойлаштиришга вариантлари.

шахсий буюмлар, кўйлак, чойшабларни сақлаш шкафи учун жой бўлиши керак. Ота-оналар учун ухлаш хонасини лойиҳалашда унда болалар кроватини жойлаштиришни ҳам назарда тутиш талаб этилади, бунда бу жой яхши ёритилган ва етиб боришга қулай бўлмоғи тақозо этилади (91-расм, 182 б.).

Ташқаридан ухлаш хонасига тушадиган табиий ёруғликдан ташқари, соф функционал аҳамиятга эга бўлган сунъий ёруғлик (ёритиш) кўзда тутилади. Сунъий ёритиш икки турдан ташкил топади: умумий ва локал. Умумий ёритиш ёруғлик манбаининг ухлаш хонасининг ўртасига ўрнатилиши билан таъминланади ва бунда бутун хонага енгил бир текис ёруғлик берилади. Ёритишнинг локал тури иш столи атрофи, санитария столи яқини ва таршер туридаги қўшимча чироқлардан тарқаладиган ёруғликдир.

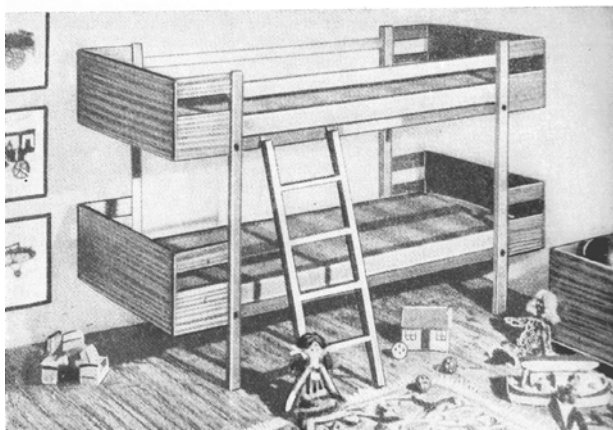
## 6-илова

### Болалар хоналари

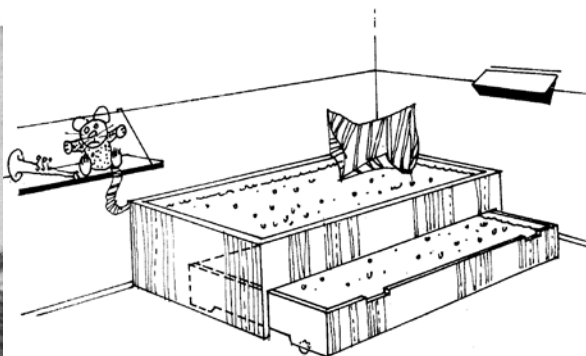
Кўп болали оилалар яшайдиган квартираларда имкон қадар болалар учун махсус алоҳида хоналар кўзда тутилади. Бу хоналарни лойиҳалаш маълум даражада мураккаб масала, чунки бу хоналар эгаларининг боғча, мактаб ёшидан то қайтаргунга қадар жисмоний ривожланиш динамикасини ҳисобга олишга тўғри келади, бу эса ушбу хоналар интерьер муҳитини тез-тез алмаштириш муаммосини юзага келтиради. Уларнинг юзаси худди бошқа ухлаш хоналари юзаси каби аниқланади. Болалар хоналари енгил ва қувонч бағишловчи мазмунда безатилиши ва мебельлар билан жиҳозланиши лозим.

Уни мебель ва бошқа буюмлар билан ортиқча тўлдирилиши мақсадга мувофиқ эмас. Мебельларни танлашда нафақат уларнинг кўринишига, балки сифатига ҳам эътибор билан ёндашмоқ керак ва бунда рангли, мустаҳкам ва оддий конструкцияли мебельларни танлаш мақсадга мувофиқ бўлади. Болалар хонасининг жиҳозларини жамлаштиришда, бу жиҳозлар боғча ёшдаги болалар учун мўлжалланган бўлса, у ҳолда уларнинг уйинлари ва

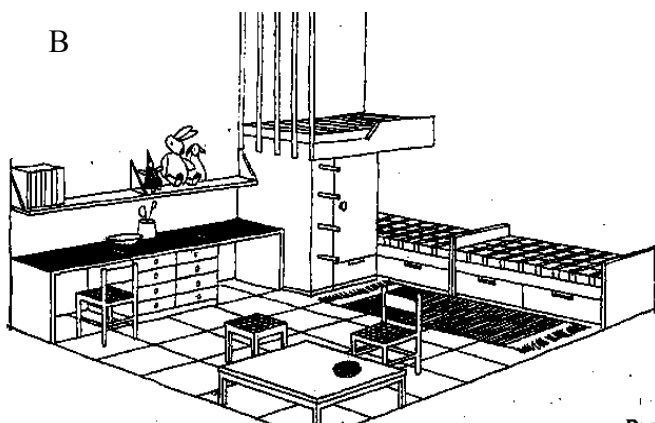
А



Б



В



88 - расм. Болалар хонасига икки ярусли кроватни жойлаштиришга намунаси: А – икки қаватли конструкция; Б – биринчисининг остига жойлаштирилган чиқариладиган кроватли конструкция; В – уч кроватли конструкция.

югуришлари учун кенгроқ юза ҳосил қилинишини ҳисобга олиш тақозо этилади. Шу сабабли бу хоналар йиғиладиган ва трансформациялашадиган мебельлар икки ярусни конструкциясига эга бўлган кравотлар билан жиҳозланиши мақсадга мувофиқ деб топилади (88 - расм). Бундай кроватларнинг габаритлари уларни хонанинг исталган жойига ўрнатиш имконини беради. Баъзида юқори кроват пастки кроват ярмисининг устига жойлаштирилади ва бунда битта кроватга нисбатан бир ярим баробар кўпроқ жой эгалланади.

Юқорида жойлашган кроват тагидаги бўш жойга шкафчалар ўрнатилиши мумкин. Бундай ечимни анча тежамкор деб ҳисоблаш мумкин. Учта кроватдан комбинация ҳам мавжуд. Икки ярусли кроватлар тизими

болалар ётоқхонасида уч ва тўрт бола учун нисбатан чегараланган юзани жойлаштириш имконини беради.

Болалар ётоқ хоналарини мебельга қўшиб қурилган буралиб ажратиладиган кроватлар, деворларига киритиладиган махсус тахмон кўринишидаги суриладиган кроватлар ёки шкафли пардеворларга сурилиб киритиладиган ва улардан чиқариладиган кроватлар билан жиҳозлаш ҳам мумкин. Бундан ташқари анча тежамкор вариантлар – учта кроватдан ташкил топган комбинация, бу комбинацияда ғилдиракли пастки кроват (учинчи) юқоридаги биринчи кроват тагига сурилиб киритиладиган ва зарур пайтларда тортиб чиқарилади (ухлаш пайтида). Болалар кўзида одатдаги стул самолёт, автомобил ва пароход ҳам бўлиш мумкин, стол эса эртақдаги каби уй, оддий чўп – севимли тойчоқ ҳам бўлиши мумкин.

Шунинг учун болаларнинг хоналарида кўп ҳолларда оддий шаклдаги мебельлар кўпроқ қўлланилади, улардан болалар таассуротидаги бой буюмтазия асосида ҳар хил комбинациялар тузиш мумкин. Мебелдан жароҳат олмасликнинг олдини олиш учун уларда ўткир бурчаклар ва чиқиб турган қисмлар бўлмаслиги керак. Мактаб ёшига етгач болалар хонасини қайта жиҳозлаш ва мебелини янгилаш билан боғлиқ бўлган ташвишлар юзага келади. Улар дераза яқинига жойлашган, кундузи яхши ёритиладиган ва кечкурун ишлаш учун мос келадиган чироқ билан таъминланиши зарур. Бу бурчакни эни етарли катталиқда бўлган тахтани иккита тумбочка устига қуйиш билан ташкил этиш мумкин, тумбочкалар ичига эса дарсликлар ва дафтарларни тахлаш мумкин.

Атрофдаги ташқи оламнинг болалар томонидан қабул қилинишида ранг алоҳида муҳим рол ўйнайди. Олиб борилган қатор психологик изланишлар шундан гувоҳлик берадики, айниқса кичик ёшдаги болаларда ёруғлик спектрининг энг илиқ томонларига, масалан, қизил, сарик, олов рангларга мойиллик бўлади. Кейинчалик эса яшил ва кўк рангларга ва улардан ҳосил қилинадиган ҳосилавий рангларга мойиллик сезилади. Рангли тасвирларни ҳаддан ташқари тўқ рангларда бажармаслик керак, акс ҳолда салбий эффект юзага келиши мумкин. Болалар ётоқхоналарини табиий ёритиш учун таршер ва деворга ўрнатиладиган чироқларнинг ўрнатилиши жудаям мақсадга мувофиқ келмайди, одатда чироқлар шипка осма равишда ўрнатилади, чунки бунда болалар қўлларини чироққа узата олишмайди. Агар бу чироқни хона ўртасидан хонанинг исталган жойига масалан, стол устига, дераза ёнига ёки кроват устига силжитиш мумкин бўса, у ҳолда янада яхшироқ қулайлик яратилади.

Болалар хонасининг полини тушакчалар билан қоплашга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Пол тўшалмаси гигиеник талабларга қатъий жавоб бермоғи лозим, тўшалма юқори сифатга ва иссиқ сақловчанликка (иссиқбардошликка) эга бўлиши керак. Ковроланларнинг ҳар бир турларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир, чунки улар маҳкам, унда чиқиб турган ўсимталар бўлмайди, у чангни ўзига ютмайди, букилганда унда тириш жойлар ҳосил бўлмайди. Бинолар хонаси учун линолеумдан фойдаланиш ҳам мақсадга мувофиқдир, чунки у жуда гигиеникдир ва енгил тозаланади.



Фақат кроват ёнига (олдига) ёрқин тоқдаги кичик гилам тушашса янада яхшироқ бўлади. Лиолеумни кўрпа-гўшак билан уйғунлаштириб, хонанинг маълум ҳаётийлигига эришиш мумкин.

Кичик ёшдаги ўғил бола ва қиз болалар вақт ўтиши билан улғаядилар ва уларнинг ўспиринлик даврида мустақиллик ҳисси ва дид шакллана бошлайди ҳамда улар шахсий ҳаётга қадам ташлайдилар. Улар ривожланишининг бундай даврида ўзининг хусусий “бошпанага” эга бўлиши ҳақиқий реалликка айланади. Натижада квартирани қайтадан мослаштириш, мебельларни алмаштириш, қайта ўрнатиш, янгисини харид қилиш ва оилада содир бўлаётган ўзгаришларни қониқтирадиган ечимларини излаб топиш зарурияти юзага келади. Бу зарурият оилада бир қатор муаммоларни келтириб чиқаради, бу муаммолар ҳақида албатта олдиндан ўйлаш керак бўлади. Агар болалар хонасини келажакни ҳисобга олган ҳолда жиҳозлаб борилса, у ҳолда бундай ҳолат кўп жиҳатдан ўсмирлар ва ёшларнинг эҳтиёжларига мос келиши мумкин. Агар оилада ўғил ва қиз улғаяётган бўлса муаммо янада мураккаброқ тус олади. Бундай вазиятларда агар хона етарли даражада катта бўлса ва қарама-қарши жойлашган иккита деразага эга бўлса, у ҳолда бу хонани пардевор билан иккига бўлиш мумкин. Бундай пардевор сифатида енгил шкаф-девордан фойдаланиш кўп қулайликларга эга бўлган муҳитни ҳосил қилади, шкафга иккита кроватни ўрнатиш мумкин, унинг ҳар иккала томонидаги қолган қисмидан жовонлар ва кутубхона сифатида фойдаланиш мумкин. Ўсмир ва ёшлар хонасини мебельлаштириш одатда қуйидагилардан иборат: кроват ёки диван, катта бўмаган шкаф, иш столи (дарс тайёрлаш учун), китоблар учун бир нечта жовонли мосламас. Мебельларни ўспирин ёшлар ўзларининг дидидан келиб чиққан ҳолда танлайдилар.

Агар хонада бўш жой бўлса, у ҳолда у жойга енгил конструкцияга эга бўлган креслони қўйиш, хонани ёритишда таршер ёки осма чироқлардан фойдаланиш мумкин, полга катта бўмаган оддий нақшли гилам ва оригинал циновка тўшалади.

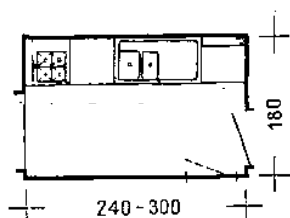
Хўжалик-коммуникация зонаси ошхона, даҳлиз, квартира ичи коридорлари, шюз ва кладовкадан ташкил топади. Одатда унинг хизмат кўрсатиш учун уни қулай бўлиши учун тантанавор зона яқинига жойлаштириш қабул қилинган. Бу зонани тантановар ва ирсий зона орасига жойлаштириш классик схема дейилади. Интерьерни ташкил этишда улардан ошхона ва даҳлиз муҳим рол ўйнайди.

## **7-илова**

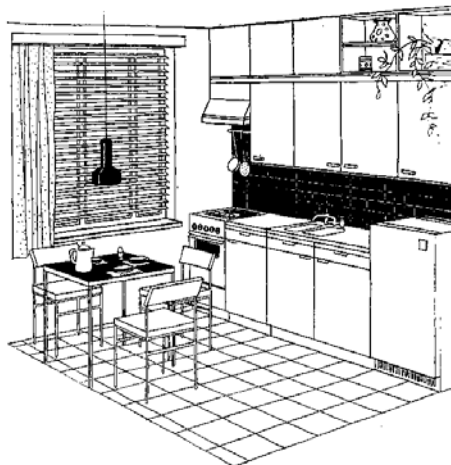
### **Ошхона**

Замонавий квартираларда ошхона унинг лойиҳаланишида муҳим элемент ҳисобланади. Квартира режасида ошхонанинг эгаллаган ўрни (ҳолати) квартира интерьерининг бутун фазовий боғланиш тизимига таъсир кўрсатади. Яқингача одатдаги ошхонанинг фазовий кенглигининг юзаси 8-11 м<sup>2</sup> ташкил этади.

Бундай фазовий кенгликка ошхона жиҳозининг одатий тўпламини, телевизорни ҳам, гуллар, китобларни ҳам сиғдиришга тўғри келган. Техник таъминланган, шинам ошхона нафақат унинг эгаси уй бекасига, балки бошқа оила аъзоларига ҳам хушқайфийат бағишлайди, уй бекаси эса ўз оиласи билан доимий мулоқотда бўлиш имкониятига эга бўлади. шундай қилиб, ошхонанинг аҳамияти яшаш хонасининг мавқеигача кўтариляпти, унинг аҳамияти бутун квартира интеръери учун ҳам эстетик жиҳатдан ўсиб бормоқда.



89 расм. Ошхона жиҳозини бир қатор қилиб жойлаштиришга

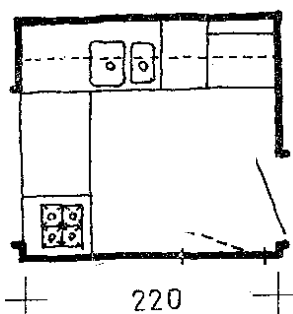


Статистик маълумотларга кўра ишлайдиган аёл ўз вақтини бир кунда 2 соатдан 4 соатгача ошхонада ўтказар экан, уйдаги хўжалик ишларини олиб боришга сарфланадиган вақтни тежашга ва ошхонадаги ишларни енгиллаштиришга қаратилган турли тадбирлар катта аҳамият

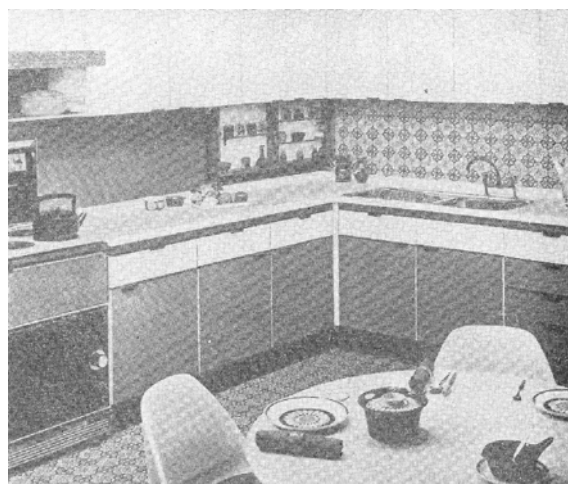
касб этади. Шу сабабли ошхоналарни лойиҳалашда асосий мақсад унинг фазовий кенглиги ва жиҳозланиши меҳнатни енгиллатишга ва вақт сарфини қисқартиришга хизмат қила олишини таъминлашга қаратилади.

Бу мақсадга эришиш учун ошхонани оқилона режалош, унинг турини квартирага мос тарзда рационал танлаш асос бўлиб хизмат қилади. Бундай ҳолатда келиб чиққан ҳолда ошхонада рўй берадиган ҳамма функционал жараёнларни бириктирадиган ягона тизим ўрнатилади, бу тизим асосида жиҳозларнинг ҳамма элементлари ўрнатилади ва ошхона иккита зона-овқат тайёрлаш зонаси ва овқатланиш зонасига бўлинади. Овқатланиш зонасидан ошхонада ўтказиладиган бошқа жараёнлар учун ҳам фойдаланиш мумкин. Ошхона жиҳозлари ишчи юзасининг баландлиги 85 см (аёлларнинг ўртача бўйига ва тик туриб ишлаш шароитларига мос келади) қилиб қабул қилинади, уларнинг максимал эни 60 см ни минимал эни эса 30 см ни ташкил этади.

Турар-жойларни лойиҳалаштиришда ошхоналарни жиҳозлашнинг учта асосий усули қўлланилади:



90-расм. Ошхона жиҳозини бурчакли жойлаштиришга доир мисол.



алоҳида буюмлари (плита, ювиш идиши, совуткич, иш столи, осма шкафлар) тўплами билан билан жиҳозлар;

-пастки ва юқори қатор элементларига эга бўлган баланд шкафни намоён этувчи секцияли (бўлимли) мебель билан жиҳозлаш;

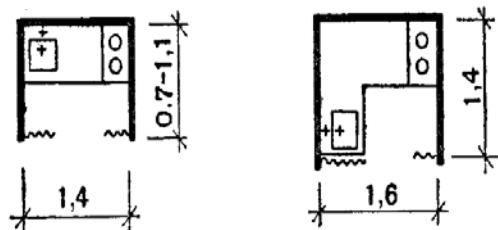
-уйни қуриш жараёнида монтаж қилиб ўрнатиладиган жиҳозлар билан жиҳозлаш.

Ошхона мебельларини бир қатор (бир чизик бўйича) қилиб жойлаштириш технологик талаблар натижаси ҳисобланади ва эстетик талабларга жавоб беради. Алоҳида элементларнинг композицион бирлаштирилиши билан интерьерда яхлитлик ва кўркемликка эришилади, ошхонадаги фазовий кенглик жиҳозларнинг алоҳида ҳажмда ўрнатиладиган ошхонадагига қараганда анча кенг ҳис қилинади. Жиҳозлар бир қатор қилиб, деворга такаб жойлаштирилиши сунъий ёритишнинг янги ечимини талаб этади. Ошхонани сунъий равишда марказий чироқлар ёрдамида ёритишда иш столининг юзасига ишлаётган одамнинг сояси тушиши овқат тайёрлаш жараёнига салбий таъсирини кўрсатади, буни бартараф этиш мақсадида иш столи юзасини ёритиш кузда тутилмоғи лозим. Иш столи юзасини ёритиш паст текисликларда осма элементларни ташкил этиш ва деворга люминесцентли трубкалар (чироқлар)ни монтаж қилиш орқали амалга оширилади.

Ошхона ўлчамларининг нисбати, хона конфигурацияси, дераза ва эшик ораликларининг жойлашиш ўрнига боғлиқ равишда жиҳозларни жойлаштиришнинг 4 та схемасидан бири қўлланилиши мумкин. Энсиз томонида битта деразага эга бўлган чузинчоқ шаклдаги ошхоналарда жиҳозларни деворнинг узун томонларидан бири бўйлаб жойлаштириш кенг тарқалган (89-расм).

Бу тизимнинг афзаллиги ишчи операцияларни функционал кетма-кетликда енгил бажарилишига эриш, инженерлик узатмаларнинг тежалиши ва жиҳозларнинг оддий тайёрланиши (бурчакли элементларнинг бўлмаслиги) билан изоҳланади. Тизимнинг камчиликларига иш фронтининг узунлиги ва хонанинг энсизлиги туфайли нонушта столини жойлаштиришда қийинчиликнинг юзага келиши киради. Жиҳозлар қискартирилган таркибда қўлланилиши мумкин. Дераза оралиғи полдан 85 см баландликда жойлашиши лозим (90 – расм).

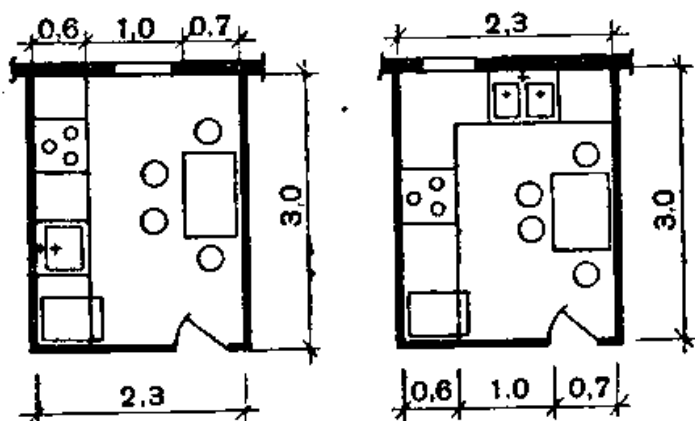
Бундай тизим фойдаланиш учун жуда қулай. Бу тизим ҳам чизикли тизимдаги каби қатор устунликларга эга. Унда ҳам жиҳозларнинг узлуксизлиги кетма-кетлиги таъминланади. Агар бир қатор чизикли тизимда иш фронтининг узунлиги камчилиги бўлса, “Г” симон тизим бундай камчиликдан ҳоли бўлиб, унда хизмат қилиш йўли (масофаси)



91-расм. Ошхона- тахмоннинг тархий ечимига доир мисол.

кискаради, уй бекаси жиҳозларнинг ҳамма тугунларини кўрган ҳолда ўтириб ишлаши мумкин. Дераза орқали тушаётган ёруғлик ишчи юзани яхши ёритади. Ҳамма тизимнинг ихчамлиги барча ҳолларда нонушта столини қулай жойлаштириш имконини беради. Бунда ошхонанинг фазовий кенглиги ишчи зонаси ва овқатланиш зонасига пухта бўлинади. Жиҳозларнинг бурчакли жойлаштирилиши дераза орқаларидаги девор ёнига ҳам ўрнатилиши мумкин.

Бундай жиҳознинг бир томони табиий ёритилишга нисбатан ноқулай ҳолатда жойлашади. Жиҳозларнинг бурчакли жойлаштирилиши катта ва кичик юзага эга бўлган ошхоналарнинг шакли квадрат ёки бўйи узунроқ тўртбурчак, жиҳозлар таркибининг тўлиқ ёки қисқартирилишидан қатъи



92 расм. Ошхона-ошхонанинг тархий ечимига доир мисол.

назар ҳар қайсиси учун ҳам қулайдир.

Кухнларни лойиҳалашда иш жойларини табиий ёруғлик билан ёритишга катта эътибор қаратилади.

Тўғри ва ён томонлардан ёритилганда ошхонада ишлаш учун яхши шароит яратилади. Яъни жиҳозларнинг иш текислиги дераза ёнига ёки деразага туташиб кетган девор олдида жойлаштирилганда иш юзаси табиий ёруғлик ёрдамида яхши ёрилади. Ошхоналарни лойиҳалашнинг

ёмон варианты бу жиҳозларнинг дераза оралиғига қарама-қарши турган девор ёнига жойлаштирилишидир.. бундай ечим фақат ошхонанинг ўлчамларидан бири анча узун бўлган ҳолда ва табиий ёритиш ушбу ошхона учун асосий деб ҳисобланмаган ҳолларда ўзини оқлаши мумкин.

Жиҳозларни дераза атрофига жойлаштириш, шубҳасиз, яхши усул ҳисобланади, лекин бунда осма шкафларни ўрнатишда қийинчиликлар юзага келади. Дераза ойналарининг ишчи текислик баландлигида жойлашиши ошхонани яхши ёритади ва осма шкафлар устидаги тасмасимон ойнали деразалар ошхонанинг бир текис ёритилишини таъминлайди. Интерьер ҳамда уй фасадининг кўриниши нуқтаи-назаридан бундай усул анча қизиқарлидир.

Замонавий лойиҳалаш-қурилиш амалиётида ошхоналарнинг учта асосий тури қабул қилинган: ошхона-тахмон (ниш); ошхона-ошхона, ишчи ошхона квартирани лойиҳалашда ошхоналарнинг у ёки бу турининг танланиши оила таркиби, уйда ҳўжалик юритиш хусусияти, турар-жойнинг шинамлик даражаси ижтимоий хизмат кўрсатишининг мавқеи билан белгиланади.

**Ошхона-тахмон** катта бўмаган квартираларда ҳамда меҳмонхона туридаги уйларда қўлланади. Ўзининг кичик габаритлари туфайли у одатда яшаш хонасининг тахмони (нишаси) га жойлаштирилади ва идишларни

ювиш учун раковина, катта бўлмаган иш столи ва электр ёки газ плитаси билан жиҳозланади (28-расм).

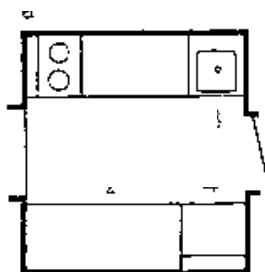
**Ошхона-тахмон**, одатда, умумий хонага ёки даҳлизга жойлаштирилади ва табиий ёритилишга эга бўлмайди. Ошхона тахмоннинг умумий хонага жойлаштирилишида албатта электр плита қўлланиши тақозо этилади. Бундай ошхонанинг майдони жиҳозларни фақат ишчи зонага жойлаштириш имконини беради. Тахмоннинг эни 70 см дан кам бўлмаслиги, узунлиги эса элементлар тўпламига боғлиқ бўлиб, 1,4 м ва ундан катта бўлиши мумкин. Тахмон сурилувчан (кўчириладиган) пардевор ёки тўсиқлар билан тўсилиши мумкин, бундай ҳолда ошхона жиҳозларига эга бўлган шкаф ҳосил қилинади (96-расм, 189 б.).

Айниқса бундай ҳолат қишлоқ жойларида ўзининг яққол тавсифини намоён этади. Ошхоналарнинг бундай қўшимча функционал жуда қулай бўлиб, бу ерда ҳамма нарсa “қўл остида” бўлади идиш-товоқ ҳам, плита ҳам, стол ҳам, сув ҳам ва ҳ.к. Буларнинг ҳаммаси фақат уй бекаси учун қулайдир, чунки кун давомида кўп ҳаракатланишининг олди олинади, ошхонадан ошхонага ва аксинча бўлган ҳаракатлар анча қисқаради. Лойиҳавий нуқтаи-назардан ошхона билан қўшма тарзда жойлаштирилади ва улар очик фазовий кенглик орқали ўзаро бирикади ёки суриладиган пардеворлар билан ажратилади.

Бундай ошхона одатда иш столи, раковина ва газ плитаси (ёки электр плита) билан қўчмас ҳолатда жиҳозланади. Ошхона-ошхонанинг минимал юзаси (энг кам майдони) –  $8 \text{ м}^2$  ни ташкил этади. Квартирада хоналарнинг кўпайишига боғлиқ равишда унинг майдони  $10 \text{ м}^2$  гача кенгайиши мумкин. Ундай ошхонанинг эни жиҳозларнинг жойлашишига боғлиқ бўлади: жиҳозларнинг бир қатор жойлашишида ошхонанинг эни 2,4 мдан кам бўлмаслиги, бурчакли ёки икки томонлама жойлашишида эса унинг эни 2,5 м дан кам бўлмаслиги лозим.

Майдони  $6 \text{ м}^2$  дан юқори бўлган ошхонада овқатланиш учун доимий зонани ташкил этиш мумкин, одатда бу зонадан бошқа оила аъзолари ҳам турли юмушларни бажаришда фойдаланишади. Ошхона-ошхона унинг функционал юкланганлигига мувофиқ равишда кенг таркибдаги жиҳозларга эга бўлади. Эни

каттароқ (2,1 м дан кам бўлмаган) бўлган ошхоналар ва шакли квадратга яқин бўлган ошхоналарнинг иккита қарама-қарши томонлари бўйича ҳар бир томонга бир қатордан



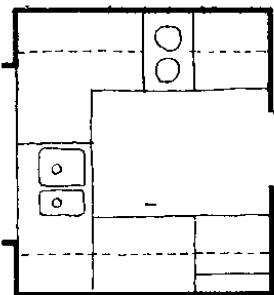
Ошхона жиҳозини  
икки қатор қилиб  
жойлаштиришга  
доир мисол



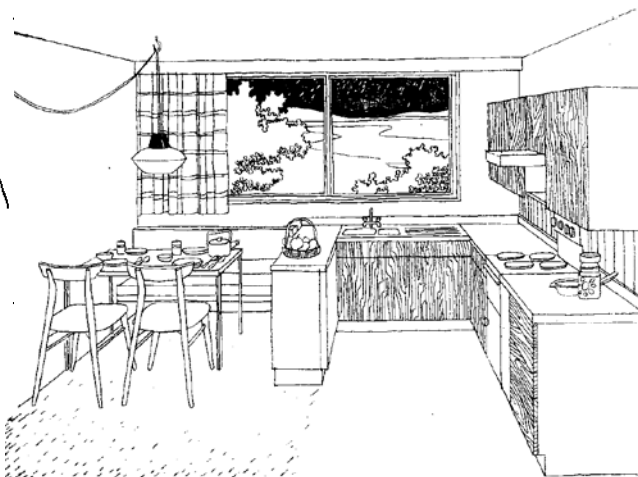
жиҳозларни жойлаштириш анча қулайдир. бундай жиҳозлар шундай тақсимланадики, унда бир девордан қарама-қарши томонга иш жараёнида ортиқча юришининг олди олинган бўлиши керак. Ошхоналарда меҳнатни ташкил этишининг умумий схемасидан келиб чиққан ҳолда жиҳозларни икки қаторли тизим асосида жойлаштиришда улар қуйидагича тақсимланади:

биринчи қаторда - иш столи, ювиш мосламаси (мойка) плита;

иккинчи қаторда – маҳсулотлар ва идиш-товокларни сақлаш учун шкаф, совуткич, иккинчи ювиш мосламаси (мойка)ни жойлаштириш мумкин. Бу икки қаторли тизим ажабланарли даражада устунликларга эга. Бу ерда ишлаш зонаси қисқа бўлгани туфайли бир вақтнинг ўзида жиҳозларнинг иккала полосасидан ҳам фойдаланиш мумкин. Бундай ошхона иш зонаси ва ошхона зонасига енгил бўлиш мумкин. Деразага бемалол (эркин тарзда) етиб бориш имконияти мавжуд. Лекин нонушта столининг дераза ёнига жойлаштирилиши ошхона зонасига ишчи зона орқали ўтишга халақит қилади. Жиҳозлар жойлаштирилишининг икки қаторли тизими қўлланилган



94 расм. Ошхона жиҳозини уч қатор қилиб жойлаштиришга доир мисол.



ҳолларда элементларни П ҳарфи шаклида жойлаштириш орқали бир-бирига туташтириш мумкин.

Бу тизимлардан ҳар бири ижобий ва салбий сифатларга

эга. Бу усул иш жойининг компактлигини камайтиради, ошхонадаги фазовий кенгликни иш зонаси ва овқатланиш зонаси каби функционал зоналарга пухта қилиб ажратиб беради. Шароитдан келиб чиққан ҳолда жиҳозларнинг уч қаторли тизими ҳар хил ҳолатларни эгаллаши мумкин: учала қатор ҳам деворга П шаклида тақалиши мумкин ёки бир қатор алоҳида Г шаклида бўлиши мумкин. Бундай ярим алоҳидалик нонушта столи, шкафли секциялар ёки униси ҳам буниси ҳам бир вақтнинг ўзида қўлланилиши мумкин. Баъзида жиҳозларнинг элементлари шипкача етиб бормайдиган шкафли пардеворларнинг ўрнатилиши уларнинг икки томонидан ҳам фойдаланиш имконини беради. Бундай пардеворга нонушта столини ҳам ўрнатиш мумкин.

Ишчи ошхона – бу жой фақат овқат тайёрлаш учун мўлжалланади, шунинг учун у бошқа хоналардан изоляция қилинган ҳолда жойлаштирилади (30-расм). Ошхона билан бевосита ягона алоқада бўладиган жой бу

ошхонадир. Ошхонанинг юзаси 7 м<sup>2</sup> дан кам бўлмаслиги тавсиф этилади, унингўлчамларининг нисбати 2,0 х 2,2 м бўлиши мумкин.

Ўзбекистон шароитида ошхона универсал турдаги ёзги жой (айвон) билан бевосита боғланишга (алоқага) эга бўлиши лозим ёки миллий таомларни тайёрлашга мўлжалланган махсус очиқ жой билан узвий боғланган бўлиши тақозо этилади. Шу сабабли ошхона яшаш хоналари орқали шамоллатилишга эга бўлмаслиги керак, чунки ошхона билан боғланиш лоджия ёки балкнрлар орқали амалга оширилиши мумкин. Ишчи ошхона квартиралардаги табиий ёруғлик билан таъминланган мустақил изоляцияланган хоналарга жойлаштирилади.

Бундай ошхона асосан овқат тайёрлаш билан боғлиқ бўлган вазифалар ва овқат қабул қилингандан кейин йиғиштириш-тозалаш ишларининг бажарилишига мўлжалланади. Унда турли буюм ва нарсалар сақланадиган хўжалик шкафи, дазмоллаш учун мослама, йиғиладиган ёки кўчмас стол учун ҳам жой топилади. Бундай ошхона 4,5 дан 6 м<sup>2</sup> гача бўлган майдонга эга бўлади, унинг минимал эни 1,8 м ни ташкил этади.

## 8-илова

### Даҳлиз

Бу режавий элемент тақсимловчи кулуар вазифасини бажаради, ундан яшовчилар квартиранинг ҳамма хоналарига кирадилар (97-расм). Шунинг учун унинг яшаш уйининг тузилмасида эгаллаган ўрни муҳим аҳамиятга эга. Яшаш уйида (квартирада) ошхона, ошхона ва кабинет билан қулай боғланишни ҳисобга олган ҳолда даҳлиз жойлаштирилади. Унинг 1,4 м бўлган минимал эни меъёрлар орқали ўрнатилган. Даҳлизга одатда устки кийимлар учун мўлжалланган пойафзаллар тахлаб қўйиладиган тахталар ўрнатилган қўшма тарзда қурилган шкаф, тош ойнали тумбочка, телефон столи стули билан ўрин эгаллайди. Даҳлиз квартиранинг қоронғироқ қисмига жойлаштирилганда, ойнали эшиклар ёки қўшимча хоналарнинг деворнинг тепа қисмига жойлаштирилган ёруғлик оралиқлари орқали ёритилади. Бу қўшимча ёруғлик оралиқлари кўриш орқали қабул қилишда фазовий кенглик катталашгандек ҳис қилиниши билан интерьерни янада бойитади. даҳлиз квартирани зоналарга ажратадиган жой сифатида хизмат қилади, алоҳида хоналарнинг мустақиллигини таъминлайди ва бир вақтнинг ўзида бу хоналарни бир-бири билан боғлайди. Даҳлиз устки кийимларни ва пойафзалларни, хўжалик ва спорт буюмларини сақлаш учун ҳам хизмат қилади. Бу ерда квартирадан чиқишдан олдин кийинилади, квартирага киргандан кейин эса устки кийимлар ечилади ҳамда меҳмонлар кутиб олинади. Квартираларнинг интеръерида у муҳим рол ўйнайди. Интеръернинг композицияси худди шу ердан бошланади ва унинг ечими эстетик баҳоланади. Бу асосий вазифаларга мувофиқ равишда даҳлизнинг жиҳозланиши ҳам тақозо этилади.

Турар-жой бинолари режавий элементларининг меъёрий хужжатларида даҳлиз учун мўлжалланган жиҳозларнинг рўйхати берилган. Бу рўйхатга

кийимларни осиш мосламаси (кийим илгич, вешалка), пойафзаллар кутиси, банкетка, журналлар столчаси, хўжалик буюмлари ва устки кийимлар учун шкаф, турли стеллажлар киради (98,99-расм). Кундалик фойдаланиладиган кийим илгич учун деворнинг эркин юзали текислиги зарур бўлади. Кийим илгич учун махсус тахмоннинг кўзда тутилиши анча қулайдир. Унинг юқори қисмидаги тахта бош кийимлар, зонтлар ва тростейлар учун мўлжалланган бўлади, пастки қисмига эса пойафзаллар тахланадиган тахталар ўрнатилади. Бундай тахмонни парда ёки йиғилувчи мослама билан тўсиш (ёпиш) мумкин. Тош ойна даҳлиз учун зарур бўлган жиҳоз бўлиб, у ҳаракатланиш чизиғидан четроқда жойлашган девор текислигига ўрнатилади, унинг олдида эни 30 см дан кам бўлмаган бўлак қолдирилади. Тош ойнани кийим илгичнинг яқинига осиш ёки ўрнатиш маъқулроқ бўлади. Агар тош ойна бурчакка ўрнатилса, у ҳолда тегишли девор билан тош ойна орасидаги масофа 30 см дан кам бўлмаслиги керак. Тош ойна билан биргаликда гигиеник нарсалар учун мўлжалланган тахтали мослама ўрнатилиши ёки столчанинг жойлаштирилиши кўзда тутилади. Даҳлизга телефон ва журналлар учун алоҳида столча жойлаштирилади; стул ёки банкетка пойафзалларни ўтирган ҳолатда кийиш учун ва телефонда гаплашиш ва кутиш учун хизмат қилади. Квартиранинг бошқа хоналари сингари даҳлизда ҳам асосланган зоналарнинг бўлиши ҳисобга олинган ҳолда лойиҳаланади. Бундан келиб чиққан ҳолда унинг ҳар бир зонасида қулайлик шароитни таъминловчи даҳлиз энининг минимал ўлчамлари ўрнатилган. Даҳлизнинг эни ҳеч бўлмаганда 130см дан кам бўлмаслиги, мумкин қадар 150 см дан кам бўлмаслиги талаб этилади. Даҳлизнинг режавий сифатлари эшик ораликларининг жойлашишига ва сонига боғлиқ бўлади. Даҳлизнинг 1,3 минимал энида квартиранинг даҳлизга ташқаридан кириладиган эшиги бир табақали бўлади ва квартира ичига қаратилиб очилади. Даҳлизнинг вазифа бажариши ва бошқа имкониятлари аввалом бор унинг юзасининг ўлчамларига боғлиқдир, ундан кейин даҳлизга қарата очиладиган эшиклар сонига боғлиқ бўлади. Агар даҳлиз етарли бўлмаган ўлчамларга эга бўлса, у ҳолда унинг вазифаларининг маълум бир қисми бошқа хоналар зиммасига ўтказилади, бу эса яшаш хоналаридан тўғри фойдаланиш тартиби (режими) га ўз таъсирини кўрсатади. Даҳлизнинг функционал жиҳатдан ортиқча юкланганлиги унда кўплаб ҳар хил буюмларнинг тўпланишига олиб келади, оқибатда пала-партишлик, буюмлар уюмининг ҳосил бўлиши квартира интерьерини ҳам бузади. Бундай ҳолда даҳлизга қўшиб қурилган шкаф унинг жиҳозланишининг энг яхши кўриниши намоён қилади (100-расм). Кийимлар ва пойафзаллар учун ўрнатилган шкаф қаторида турли хўжалик-рўзғор буюмлари, анжомлари сақлашга мўлжалланган шкаф, китоблар учун тахталар ҳам бўлиши мумкин. Бунда даҳлиз жиҳозларнинг кўплаб элементлардан озод этилади, унинг сифими эса кенгаяди. Қўшиб қурилган шкафли даҳлиз, алоҳида турувчи элементларга эга бўлган даҳлизга қараганда анча эркинроқ, кенгроқ қабул қилинади, унинг интерьерини эса тугалланганлик ва бус-бутунликни намоён қилади. Бундай кўринишда у ҳаққатдан ҳам квартиранинг вестибюлига



айланиши мумкин ва унинг квартирадаги композицион-эстетик аҳамияти янада ортади.

Квартиранинг фазовий боғланишлари тизимида даҳлиз кўпинча умумий хона билан биргаликда ечилади, бунда у умумий хона билан ягона бутунликни ташкил этади. Икката фазовий кенгликнинг ягоналигига даҳлизни умумий хонага кенг ойнали эшиклар ёки йиғиладиган пардеворлар орқали максимал очиш билан эришилади (101-расм). Бунда одатда табиий ёруғликдан маҳрум бўлган даҳлизнинг катта бўлмаган фазовий кенглиги лекин унинг умумий хона фазовий кенглигига қаратилганлиги туфайли унга ёруғликнинг “қуюлиши” квартирага киришда кенглик ва эркинлик ҳис қилинишини юзага келтиради. Бундан ташқари бундай керак бўлган пайтда (моментда) умумий хонага даҳлизни бириктириш (қўшиш) эвазига унинг фазовий кенглигини ошириш имконини беради. Баъзида даҳлиз умумий хонадан мутлақо шартли равишда шипкача етиб бормайдиган стеллажлар ёки бир томони шкафли бўлган секциялар билан ажратилади. Бундан вазиятлар (ҳоллар)да даҳлизнинг бадиий ечими умумий хонанинг ечимлари билан узвий боғланган бўлади – улар биргаликда квартиранинг бош композицион марказини ташкил этади (109-расм, 208 б.). даҳлизни ёритишга сунъий ва табиий ёруғликнинг турли тизимлари қўлланади. Даҳлизлар битта ёки иккита оқ плафон билан ёритилади, бу плафонлар обилное ёруғлик беради (тарқатади). Даҳлиз кўп жиҳозлани тиқиб жойлаштириладиган жой эмас, унинг безатилиши мебельлар ва жиҳозлар билан тигиз тўлдирилмаган ҳолда жиддий ва сокин бўлмоғи тақозо этилади. Бироқ бу дегани юқоридан ёритишга мўлжалланган чиройли плафон ёки кандилдан интерьернинг композицион акценти сифатида фойдаланиш имконини инкор этмайди.

## 9-илова

### Санитар гигиеник зона

Бу зона ваннахона, ювиниш ва туалет хоналаридан ташкил топган хоналар гуруҳини ўз таркибига киритади. Квартиранинг турига боғлиқ равишда санитария тугунлари қўшма бўлиши яъни ҳамма жиҳозлар (ванна ёки душли паддан, ювиниш мосламаси ва унитаз) битта хонада жойлашиши (102-расм) ва ажратилган ҳолатда яъни ванна ювиниш мосламаси билан алоҳида хонада, унитаз эса хонада жойлашган бўлади (103-расм). Санитар тугуннинг биринчи тури асосан ёлғиз инсонлар, кам таркибли оилалар учун мўлжалланган бир хонали квартиралар, меҳмонхона номерлари, ҳамда катта оилалар учун мўлжалланган квартираларда қўлланилади. Қўшма санитар тугунлар анча кам қулайликларга эга бўлади, шу туфайли уларнинг қўлланишига иқтисодий мулоҳаза юритишдан келиб чиққан ҳолда ва фақат кичик габаритли квартираларда йўл қўйилади. Кичик габаритли квартираларда бундай ноқулайлик айтарли даражада кучли таъсир ўтказмайди. Асосий жиҳозлардан ташқари санитар тугун хоналарига ёрдамчи жиҳозлар қатори: кир ювиш машинаси, кир чойшаблар қутиси, курси, тош ойна ҳамда сочиқлар ва кийимлар учун илгич (вещалка).

Ванна хонанинг ўлчамлари бу ҳамма жиҳозларнинг габаритлари ҳамда унга бемалол кириш ва ҳаракатланишни таъминлайдиган эркин фазовий кенглик билан аниқланади. Унинг эни 1,4 м дан кам бўлмаслиги лозим. Санитар-техник меъёрларда ванна хонага кириш бевосита даҳлиздан ёки коридордан кириш тавсия этилади, лекин кириш эшигини ошхона-ошхона ёки яшаш хоналарига ўрнатишга мутлақо йўл қўймаслик лозим. Ванна хонага қўйиладиган мажбурий талаб бу унинг сўриб олувчи қурилма ёки фаол шамоллатиш учун ёруғлик ўтадиган оралик билан таъминланганлиги билан бажарилади. Мумкин қадар уни табиий ёруғлик билан ёритиш тавсия этилади.

Маблағни иқтисод қилиш, тежаш мақсадида санитар тугунларни ошхона ёнига жойлаштириш тавсия қилинади. Бундай йўл тутилганда сув узатиш қувурлари, тирсаклар ва вертикал канализация қувурларининг анча кам сарфланиши эвазига иқтисод қилишга, тежамкорликка эришилади. Бироқ, бундай режавий схемага фақат шундай вазиятларда йўл қўйиладиган, қачонки ошхона бевосита ошхона билан боғланмаган бўлса.

Хожатхоналар. Хожатхоналарни режалашга ва жойлаштиришга ўта қатъий талаблар қўйилади. Уларнинг габаритлари асосан уларга қўлланиладиган жиҳозларга боғлиқ бўлади. Ҳар қандай ҳолатда ҳам хожатхонанинг бўйи 1,2 м бўлганда эни 0,85 м дан кам бўлмаслиги лозим (агар эшик ташқарига очилганда) ва унинг бўйи 1,4 м дан кам бўлмаслиги тақозо этилади, агар унинг эшиги ичкарига очилса. Агар хожатхонанинг асосий жиҳозлари таркибига қўл ювгич ва биде киритилса, у ҳолда унинг габаритлари катталаштирилиши мумкин (104-расм). Худди ванна хонадаги сингари, унга кириш даҳлиз ёки коридор орқали амалга оширилади, лекин унга кириш эшикларини бевосита ошхонага ёки яшаш хоналарига ўрнатиш мутлақо ман этилади. Кўп хонали квартираларда (беш ва ундан ортиқ) санитар-гигиеник меъёрларда уларга иккита хожатхона жойлаштириш тавсия этилади: биттасини даҳлиз ёнига, иккинчисини ётоқхона яқинига жойлаштириш анча мақсадга мувофиқ келади. Худди санитар тугунлар каби хожатхоналар ҳам сунъий (сўриш вентиляторлари) ва табиий (ёруғлик оралиқлари) тизими ёрдамида яхши шамоллатилиши талаб этилади. Бу меъёрий талабнинг бажарилиши Ўзбекистон шароитлари учун алоҳида муҳим аҳамият касб этади.

**10-илова**

### **Блиц-сўров саволлари**

- 1. Хоналарнинг интерьерлари қандай шакллантирилади?**
- 2. Кўп хонали квартираларда хоналар қандай функционал зоналарга ажратилади?**
- 3. Овқатланиш зонасига қандай талаблар қўйилади?**
- 4. Ухлаш зонасига қандай талаблар қўйилади? Ухлаш зонасининг сони ва майдони қандай бўлиши керак?**
- 5. Болалар хоналарига қандай талаблар қўйилади?**
- 6. Ошхонага қандай талаблар қўйилади?**

7. Ошхоналарни жихозлашда қандай асосий усуллар қўлланилади?
8. Ошхона мебеллари қандай бўлиши керак? Нима учун?
9. Ошхона-тахмон нима?
10. Дахлиз қандай бўлиши керак?
11. Санитар-гигиеник зонага қандай талаблар қўйилади?

|          |                                          |
|----------|------------------------------------------|
| 16-МАНЗУ | САНОАТ БИНОЛАРИ ВА КОРХОНАЛАРИ ИНТЕРЬЕРИ |
|----------|------------------------------------------|

### 1.1. Маърузани олиб бориш технологияси

|                                                                                                                                 |                                                                                                                                                                                                                                                                        |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ўқув соати – 2 соат</b>                                                                                                      | Талабалар сони: 60 та                                                                                                                                                                                                                                                  |
| <b>Ўқув машғулоти шакли</b>                                                                                                     | Ахборотли маъруза                                                                                                                                                                                                                                                      |
| <b>Маъруза режаси</b>                                                                                                           | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Саноат корхоналарини лойиҳалаш.</li> <li>2. Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари.</li> <li>3. Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ.</li> <li>4. Саноат бинолари интерьери.</li> </ol> |
| <b>Ўқув машғулотининг мақсади:</b> Талабаларни саноат бинолари ва корхоналари интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништириш |                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| <b>Педагогик вазифалар:</b>                                                                                                     | <b>Ўқув фаолияти натижалари:</b>                                                                                                                                                                                                                                       |
| Саноат корхоналарини лойиҳалаш билан таништиради                                                                                | Саноат корхоналарини лойиҳалаш қандай амалга оширилишини билади                                                                                                                                                                                                        |
| Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари ҳақида гапириб беради                                            | Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари ҳақида фикр юритади                                                                                                                                                                                     |
| Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ аҳамияти ва ўрнини кўрсатади                                                  | Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ аҳамияти ва ўрнини тушунади                                                                                                                                                                                          |
| Саноат бинолари интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                                  | Саноат бинолари интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                                                                                              |
| <b>Ўқитиш воситалари</b>                                                                                                        | <i>маъруза матни, компьютер слайдлари, доска</i>                                                                                                                                                                                                                       |
| <b>Ўқитиш усуллари</b>                                                                                                          | <i>ахборотли маъруза, блиц-сўров, эссе</i>                                                                                                                                                                                                                             |
| <b>Ўқитиш шакллари</b>                                                                                                          | <i>жамоада ишлаш</i>                                                                                                                                                                                                                                                   |
| <b>Ўқитиш шароити</b>                                                                                                           | <i>техник воситалар билан таъминланган аудитория</i>                                                                                                                                                                                                                   |
| <b>Мониторинг ва баҳолаш</b>                                                                                                    | <i>огзаки савол-жавоб</i>                                                                                                                                                                                                                                              |

## 1.2. “Саноат бинолари ва корхоналари интеръери” мавзусининг технологик харитаси

| Иш босқич-лари                        | Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | Тингловчи фаолиятининг мазмуни                                                                       |
|---------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1-босқич.<br>Мавзуга кириш<br>(20мин) | 1.1.Янги мавзуга кириш сифатида “Саноат биноларига қўйиладиган замонавий талаблар” мавзусида беш дақиқали эссе ёзиш топшириғини беради (1-илова).<br>1.2. Ёзилган эсселар муҳокама қилинади.<br>1.3.Талабаларни мавзунинг номланиши, мақсади ва кутиладиган натижалар билан таништиради.                                                                                                                         | \                                                                                                    |
| 2 -босқич.<br>Асосий қисм<br>(40 мин) | 2.1.Маъруза режаси билан таништиради (2 - илова).<br>2.2. Саноат корхоналарини лойиҳалаш билан таништиради (3-илова).<br>2.3. Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари ҳақида гапириб беради (4-илова).<br>2.4. Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ аҳамияти ва ўрнини кўрсатади (5-илова).<br>2.5. Саноат бинолари интеръерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (6-илова) | Режани ёзиб оладилар<br><br>Тинглайдилар ва асосий маълумотларни конспект дафтарларига ёзиб оладилар |
| 3-босқич.<br>Якунловчи<br>(20 мин)    | 3.1.Мавзу бўйича билимларни мустаҳкамлаш учун блиц-сўров ўтказди (7-илова)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | Саволларга жавоб берадилар                                                                           |

**1-илова**

### Беш дақиқали эссе<sup>4</sup>

Янги мавзуга кириш сифатида “Саноат биноларига қўйиладиган замонавий талаблар” мавзусида беш дақиқали эссе ёзадилар

<sup>4</sup> Беш дақиқати эссе қоидалари 6 маърузанинг 1 иловасида тўлиқ келтирилган. Эссени расмлар билан бойтиш ҳам мумкин.

### Маъруза режаси

1. Саноат корхоналарини лойиҳалаш.
2. Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари.
3. Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ.
4. Саноат бинолари интеръери.

### Саноат корхоналарини лойиҳалаш

Саноат корхоналарини лойиҳалаш қурилишининг асосий таркибий қисмидир. Лойиҳаларда бино ҳажми ва ишлаб чиқариш майдонларини кичиклаштириш, моддий жиҳатдан ва меҳнат ресурслардан кам сарф-ҳаражат қилиб, ишлаб чиқаришни қувватини, шунингдек ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сони ўсишини таъминлашга эришиш лозим. Яратилаётган корхоналарни маълум габаритга, бирон бир мақсадга қаратилган ишлаб чиқариш объектларини типовой инструкциялардан лойиҳалашга ўтиш амалга оширилимоқда.

Қуйидаги янги типдаги саноат бинолари кенг қўлланилмоқда: ўлчами тўсин узунлигига тенг келадиган панель қоплами, блоклардан йиғма қопламали, темир-бетон асбестоцемент ва бошқа материаллардан ишланган тўшамали; полга ўрнатиладиган кўприкли кранлар ўрнига консоль ва бошқа турдаги осма кранлар ишлатиладиган, цех ичкарасида ҳажм блоклардан ва йирик ўлчамли элементлардан ясаб ўрнатилган хоналари мавжуд; ертўласи йўқ қисмида ҳажм минимал беркитилган канал, туннел ва бошқа ер ости қурилмалари, коммуникациялари ер устки қаватида марказлаштирилган; заводда ишлаб чиқарилган ва умумий тарзда етказиб берилладиган маҳсулотлардан, тезда ремонт қилиш имконияти бўлган темир-бетон ёки енгил металл конструкциялардан ташкил топган.

Янги типдаги бинолар билан бир қаторда шундай маҳсулотлар ишлаб чиқаришга эътибор берилмоқда, бунда, металл ишлатиш мумкин қадар камайтирилган кам меҳнат сарфланган бўлсин, бино ва иншоотларни қурилиш массаси ихчамланган, ўзида иссиқ ҳароратни сақлаш қобилияти оширилган бўлсин. Шу борада албатта устунлик йирик ўлчамли заводда тайёрланган конструкцияларга берилмоқда.

Эффектли кундаланг кесимига эга бўлган ўта чидамли, олдиндан териштирилган кўтарувчи темир-бетон конструкциялар ва енгил бетон конструкциялар ишлаб чиқариш кўпайтирилди. Кўп ҳолларда олдиндан териштирилган темир-бетондан, барча эгиладиган конструкциялар — қурилиш тўсинлари ва фермалари, кўп қаватли биноларнинг синч элементлари, қоплама плиталари ва қаватлараро қопламалари, қутисифат

кўпбўшликли тўшамалари, девор панелларини тайёрлаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ҳозирги камёб материалларни (ёғоч, металлопрокат) ишлатишни имкони борица камайитиришга олиб келадиган, кўп тарқалаётган йўл, бу қурилишни кимёлаштиришдир. Бугунги кунда парвозлаш ва изоляциялаш ишлари учун полимерлар, витражларда, ажратиш деворларида ва осма шипларида, шунингдек тозалikka юқорироқ талаб қўйиладиган саноат биноларида, алюминий конструкциялари ишлатилмоқда. Бу материаллар асосан Европа ва Корея мамлакатларидан келтирилмоқда.

Ресурсларни тежаш саноатни ёқилғи энергия, хомашё ва материалларига бўлган талабини ўсишига сабаб бўлади.

Қисқа вақт ичида лойиҳалаштирилётган ва қурилатган бинолар, тез-тез ўзгариб турадиган технология талаблари асосида бўлган иш ресурсларини тежаш ва уни социал аҳамиятини кўтариш шароитида кечиктириб бўлмайдиган талаб пайдо бўлди.

Лойиҳачилар, архитекторлар ва конструкцияларнинг биринчи навбатдаги вазифалари – қурилиш илми, шаҳарсозлик ва архитектурадаги илмий-техник прогрессив ютуқлари асосида, мавжуд тардицион ва умуман янги прогрессив лойиҳавий ечимлари билан лойиҳа ва қурилиш ишларини самарадорлигини оширишдир.

Янги авлод саноат биноларини кенг тавсиф этилатган чоғда ғайриоддий фасадида тешик-тешиги йўқ ва ойнаванд қисмлар контрасти, суперграфика ва дизайн воситалари, ранг ечими ифодали бўлган услубларни актив ҳолда қўллаб, вариантларни таққослаб танлаш услуби билан архитектуравий-бадиий образларни яратиш имконияти пайдо бўлади.

#### **4-илова**

#### **Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари**

XXI аср атроф муҳитни ифлосланишдан сақлаш нафақат регионал, балки халқаро аҳамият кашф этади. Шаҳарсозлик ва шаҳарни шакллантириш вазифаларини ва комплексларини ҳозирги шароитда рационал лойиҳалаш фақат атроф муҳитни қўриқлаш талабларни тўлиқ ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши мумкин.

Район планини тузиш ва лойиҳалашнинг ривожини саноат районлари ва узелларини, саноат корхоналари комплекслари бош планларини ишлаб чиқиш, бино ва иншоотларни ҳажм-тарз ва конструкция ечимларини танлаш, уларни ички тарғиботи, чидамлилиги, узоқ вақтга етиб бориши ва фойдаланиш шартлари атроф муҳитни ҳимоя қилиш талаблари билан узвий боғланган.

Инсониятни буркираб авж олаётган хўжалик фаолиятининг натижаси атроф муҳит устига тушаётган оғир юк бўлаётир. Айниқса, корхоналарни атроф муҳитга таъсири орзуга зид бўлмоқда.

Саноат ва маиший чиқиндиларни қайта ишлаб ундан фойдаланиш ишлари, ердаги барча шаҳарларда тўплаётган қаттиқ чиқиндилар йилига 3

млрд.тонна ҳосил қилишилиги сабабли тобора жиддий муаммога айланди. Саноатни ва атом электростанцияларини радиоактив чиқиндилари миқдори тобора кўпайиб бормоқда. Катта шаҳар иқлими атроф-муҳит иқлимидан анчагина фарқ қилади. Уни шаклланишини физик асоси-иссивлик балансини ташкил қилувчиларини ўзгариши, янги тўшалаётган юза характерини ўзига хос хусусиятини боғлиқлигида деса бўлади.

Замонавий шаҳарларда шовқинга қарши кураш кўп мураккаб муаммо бўлиб ҳисобланади. Двигател ва механизмлар шовқини – ўраб турган муҳитни бўлак шакли бўлиб, ҳавони ва сувни захарлашга нисбатан камроқ емирадиган ва хавфли эмас, кўп ҳолларда бунга қарши курашиш қийинроқ ўтади.

Шундай қилиб, ишлаб чиқаришни ривожланиши табиий муҳитни буғлашга сабаб бўлади деб қонунлаштириб қўйиш нотўғри. Илмий-техник прогрессини муваффақиятлари, фан ва техника ривожланишдаги ютуқлар, келажақдаги янада ривожини ўраб турган табиий муҳитга салбий таъсирни олдини олишга барча керак бўлган имкониятларни яратди. Бугунда инсон ўзининг ишлаб чиқариш ва кундалик ҳаётидаги фаолиятида учта принципларга амал қилишга мажбур: ҳеч бир лойиҳа жиддий экологик асосиз тасдиқланмаслиги ёки кўриб чиқилмаслиги керак; иқтисодий талаблар биринчи навбатда экология билан мувофиқланиши керак; табиатга ёриб кириш минимал бўлмоғи керак. Бунинг учун лойиҳавий ечимда вайрон қилинган атроф муҳитни қайта тиклаш процессини олдиндан эътиборга олиб иш тутмоқ лозим.

Шаҳарсозлик фани архитектура – лойиҳалаш ечимлари ёрдамида шаҳар муҳити ўзгаришларини олдиндан айтиб боради, шунинг учун атроф муҳитни яхшилашда уларнинг роли каттадир. Улкан шаҳар бу сунъий ландшафт, у бўлаётган процесслар фаоллиги билан ажралиб туради. Муҳитни соғломлаштириш масаласи шаҳарнинг ўзида – инсон истиқомат қиладиган муҳитга кескин бўлиб ҳисобланади. Ваҳоланки шаҳарларни инсон организмига зарарли таъсири хатарли чегарага яқинлашмоқда.

Лойиҳалаш жараёнига экологик ёндошишда икки йўналиш бор: биринчиси – саноат майдонларини уюштириш, саноат районлари ва узелларини лойиҳалаш, иморатларни ҳажм – тарз ва конструктив ечимларини ва ишлатиш шароитлари ечимларини танлаш. Иккинчиси – ташқи ва ичкари атроф муҳитга чиқариб ташланаётган саноат ва бошқа чиқиндиларни камайтира оладиган дастгоҳ ва янги технологик процессларни яратиш масаласи.

Ҳар қандай саноат объекти атроф муҳитга таъсир қилиш билан бирга, ўзи ҳам муҳит таъсирида бўлади. Бошқа экологик принцип – лойиҳалашни тўла ҳолда бажариш, яъни ҳаво ва сув хавзалари, майдон, иқлим, шовқин таъсири, тебраниш, ишлаб чиқариш чиқиндилари ва бошқа факторларни ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда лойиҳалаш.

**5-илова**



## **Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ**

Кўп ишлаб чиқариш биноларининг меъморий-бадий ва эстетик сифати паст, бу йўл қўйиб бўлмайдиган даражада, хаддан ташқари архитектура ижодиётини фақат техник масалаларини ҳал қилинишига бўйсундирилиши, меъморий ифодалашни янгича йўللарни излаш ва унга эришишни чеклаш оқибатидир.

Саноат бинолари архитектураси – шакл ечими йирик масштабли ва жонлидир. У ҳар қандай шаҳар архитектурасини бойитишга қодир.

Бунинг учун муҳим бадий воситалар қуйидагилардан иборатдир:

- Асосий бинолар ҳажмини гармония ва пропорция қонунларига асосан бўлиб чиқиш;
- Очикдаги жиҳозлар ва муҳандислик иншоотлари қизиқарли ва турли хилдаги шакллари қўллаш;
- Барча фазони бир бутун қилиб, бадий жиҳатдан бирлаштириш.

Тутун қувурлари муҳим аҳамият кашф этади (зарарли чиқиндилар чиқмайдиган), градирналар, вентиляция шахталар, очикдаги дастгоҳлар. Бу иншоотлар обшқа объектлар билан жўшқинликда саноат мажмуасини характерли қиёфасини яратади.

Шаҳарсозлик ҳолати қандай бўлмасин, лойиҳалаштирилаётган ишлаб чиқариш муҳитига эга комплекс ансамблга органик ҳолда мос бўлиб тушиши керак.

Саноат бинолар ичкарасини ташкил қилинишига нафақат ундаги технологик жараён аниқ таъсир қилади, балки бионинг конструкцияси ечими ҳам ўз таъсирини кўрсатади.

Саноат бинолар фазовий композициясининг типик тизмлари – уларни бутун кўриниши, улкан меъморий бўлақларга бўлинганлиги. Бино олди томони ва қурилмалар пластикаси, шу томон фонидаги бўритиб чиқувчи ёки аксинча кириб турувчи элементларни бўрттириб кўрсатиш орқали эришилади, буларга бинога кириш жойи, ташқарига чиқариб қурилган тамбурлар (бино томининг гумбаз қилиб ишланган қисми), автомобил ёки темир йўл платформалари, зинапоя этаклари, технологик жиҳозлари элементлари киради.

Баъзи ҳолларда узун биноларда меъморий ифодаликга эришиш учун бино олд томони ва ён томони ёпиқ ва ойнабанд қисмлар контрастлик ечимини ишлатилиши орқали эришилади.

Саноат корхонаси архитектура мажмуаси яратилаётганда ишлаб чиқариш технологияси, унинг атрофидаги шаҳар бинолари ўзига хослиги, саноат майдони режаси ечимини ўзига хослиги, саноат майдони режаси ечимини ўзига хослиги ва ландшафт характеридан келиб чиққан ҳолда бир қатор қарама-қарши талабларни мувофиқлаштиришга тўғри келади. Атрофдаги бинолар ва лойиҳаланаётган бинони композиция –бадий бирлигини таъминловчи услубларидан бири – корхона майдони ва ундан ташқаридаги жойларни кўкаламзорлаштириши бўлиб ҳисобланади.

Ишлаб чиқариш биноларини меъморий-композиция ечимларининг усул ва услублари деганда қуйидаги масалалар ёртилиши керак:

1. Меъморий ансамблнинг чегаралари масаласи;
2. Майдонни ичкарисидан ва ташқарисидан идрок қилиниши;
3. Мунтазамлик (регулярность) принциплари;
4. Катта бўлмаган ва жамланган саноат комплексларни композициясини ташқаридан идрок қилиниши;
5. Меъморий доминант –асосий композиция элементи;
6. Меъморий бинода горизонтал ёки вертикал бўйича бўлиншлар;
7. Композицион схема – симметрияли, ассиметрияли ва нейтрал (ритмиялик) бўлиши мумкин;
8. Ишлаб чиқариш бинолари фасад ечимларини асосини ёруғлик ўтказиш учун қолдирилган эшик, деразалар ўрни ташкил қилади;
9. Фасад ечимида ранг ишлатиш.

## **6-илова**

### **Саноат бинолари интеръери**

Оптимал меҳнат шароитини яратилиш ва меҳнаткашларни иш қобилиятини оширишда хона эстетикаси ва хоналардаги ишлаб чиқариш муҳити алоҳида аҳамият кашф қилади. Бунга эса, интеръер архитектурасини такомиллаштириш, жиҳозларнинг бадий-конструктив ечилиши, умуман меъморий композицион ва меҳнатни илмий ташкил қилиш орқали эришилади.

Интеръер яратиш қуйидагилар орқали бўлади:

- Замонавий композиция принципларини қўллаш;
- Ўраб турган бинолар маоқимини бирон бир мақсадга, ўйлаб бағишламоқ;
- Технология жиҳозларни ўзаро тўғри жойлаштириш;
- Ишлаб чиқаришда механизациялаш, роботизациялаш ва автоматлаштиришни кенг қўллаш;
- Ичкарида физиологик муҳитда маиший қулайлик (комфорт) параметрларига риоя қилиш;
- Қурилиш конструкцияларт ва жиҳозлар сиртини юқори даражада пардозлаш;
- Ишловчига маълум психофизик ва эмоционал таъсир қилувчи ва шунингдек хавфсизликни таъминлаш учун пардозлаш ишларида турли рангларда бўяш.

## **7-илова**

### **Блиц-сўров саволлари**

1. Саноат корхоналарини лойиҳалаш қандай амалга оширилади?
2. Ҳозирги кунда қандай янги типдаги саноат бинолари қўлланилмоқда?

3. Ҳозирги камёб материалларни (ёғоч, металлопрокат) ишлатишни имкони борича камайтиришга олиб келадиган, кўп тарқалаётган йўл қандай?
4. Бугунги кунда парвозлаш ва изоляциялаш ишлари учун қандай конструкциялар ишлатилмоқда?
5. Лойиҳачилар, архитекторлар ва конструкцияларнинг биринчи навбатдаги вазифалари нималардан иборат?
6. Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари нималардан иборат?
7. Замонавий шаҳарларда шовқинга қарши кураш ишлари қандай олиб борилади?
8. Лойиҳалаш жараёнига экологик ёндошишда қандай йўналишлар мавжуд?
9. Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ қандай яратилади?
10. Ишлаб чиқариш биноларини меъморий-композиция ечимларининг усул ва услублари деганда қандай масалалар ёртилиши керак.
11. Саноат бинолари интерьерлари қандай яратилади?

|                  |                                                             |
|------------------|-------------------------------------------------------------|
| 17- <b>МАВЗУ</b> | <b>КАМ ВА ЎРТА ҚАВАТЛИ ТУРАР ЖОЙ БИНОЛАРИ<br/>ИНТЕРЬЕРИ</b> |
|------------------|-------------------------------------------------------------|

### 1.1. Маърузани олиб бориш технологияси

|                                                                                                                                         |                                                                                                                                             |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ўқув соати – 2 соат</b>                                                                                                              | Талабалар сони: 60 та                                                                                                                       |
| <b>Ўқув машғулот шакли</b>                                                                                                              | Ахборотли маъруза                                                                                                                           |
| <b>Маъруза режаси</b>                                                                                                                   | 1. Кам қаватли турар жой бинолари.<br>2. Ўрта қаватли турар жой бинолари.<br>3. Ўрта қаватли уйларнинг асосий қурилмалари (конструкциялари) |
| <b>Ўқув машғулотининг мақсади:</b> Талабаларни кам ва ўрта қаватли турар жой бинолари интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништириш |                                                                                                                                             |
| <b>Педагогик вазифалар:</b>                                                                                                             | <b>Ўқув фаолияти натижалари:</b>                                                                                                            |
| Кам қаватли турар жой бинолари интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                           | Кам қаватли турар жой бинолари интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                                    |
| Ўрта қаватли турар жой бинолари қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                                      | Ўрта қаватли турар жой бинолари қўйиладиган талабларни билади                                                                               |
| Ўрта қаватли уйларнинг асосий қурилмалари (конструкциялари) қўйиладиган талабларни тушунтиради                                          | Ўрта қаватли уйларнинг асосий қурилмалари (конструкциялари) қўйиладиган талабларни билади                                                   |
| <b>Ўқитиш воситалари</b>                                                                                                                | <i>маъруза матни, компьютер слайдлари, доска</i>                                                                                            |
| <b>Ўқитиш усуллари</b>                                                                                                                  | <i>ахборотли маъруза, блиц-сўров, эссе</i>                                                                                                  |
| <b>Ўқитиш шакллари</b>                                                                                                                  | <i>жамоада ишлаш</i>                                                                                                                        |
| <b>Ўқитиш шароити</b>                                                                                                                   | <i>техник воситалар билан таъминланган аудитория</i>                                                                                        |
| <b>Мониторинг ва баҳолаш</b>                                                                                                            | <i>огзаки савол-жавоб</i>                                                                                                                   |

## 1.2. “Кам ва ўрта қаватли турар жой бинолари интеръери” мавзусининг технологик харитаси

| Иш<br>босқич-<br>лари                    | Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | Тингловчи<br>фаолиятининг мазмуни                                                                    |
|------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1-босқич.<br>Мавзуга<br>кириш<br>(20мин) | 1.1.Талабалар икки гуруҳга ажратилади. Биринчи гуруҳ талабалари “Кам қаватли турар жой биноларининг афзалликлари” мавзусида, иккинчи гуруҳ талабалари эса “Кўп қаватли турар жой биноларининг афзалликлари” мавзусида беш дақиқали эссе ёзиш топшириғини беради (1-илова).<br>1.2. Ёзилган эсселар муҳокама қилинади.<br>1.3.Талабаларни мавзунинг номланиши, мақсади ва қутиладиган натижалар билан таништиради. | Эссе ёзадилар<br><br>Фикр алмашилади<br><br>Тинглайдилар                                             |
| 2 -босқич.<br>Асосий<br>қисм<br>(40 мин) | 2.1.Маъруза режаси билан таништиради (2 - илова).<br>2.2. Кам қаватли турар жой бинолари интеръерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (3-илова).<br>2.3. Ўрта қаватли турар жой бинолари қўйиладиган талабларни тушунтиради (4-илова).<br>2.4. Ўрта қаватли уйларнинг асосий қурилмалари (конструкциялари) қўйиладиган талабларни тушунтиради (5 илова)                                                         | Режани ёзиб оладилар<br><br>Тинглайдилар ва асосий маълумотларни конспект дафтарларига ёзиб оладилар |
| 3-босқич.<br>Яқунловчи<br>(20 мин)       | 3.1.Мавзу бўйича билимларни мустахкамлаш учун блиц-сўров ўтказади (5-илова)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | Саволларга жавоб берадилар                                                                           |

**1-илова**

### Беш дақиқали эссе<sup>5</sup>

<sup>5</sup> Беш дақиқати эссе қоидалари 6 маърузанинг 1 иловасида тўлиқ келтирилган. Эссени расмлар билан бойтиш ҳам мумкин.

Биринчи гуруҳ талабалари “Кам қаватли турур жой биноларининг афзалликлари” мавзусида, иккинчи гуруҳ талабалари эса “Кўп қаватли турур жой биноларининг афзалликлари” мавзусида беш дақиқали эссе ёзадилар

## 2-илова

### Маъруза режаси

1. Кам қаватли турур жой бинолари.
2. Ўрта қаватли турур жой бинолари.
3. Ўрта қаватли уйларнинг асосий қурилмалари (конструкциялари)

## 3-илова

### Кам қаватли турур жой бинолари

Бу хилдаги турур уй-жойлар шаҳар маҳалларида (кичик туманларда) кўп оилаларга мўлжалланган. 1 қаватли уйлар асосан қишлоқ жойларда ва туман марказларида фойдаланилган ҳозирги пайтда шаҳар четларида ва ниҳоят шаҳар марказларида ҳам шу усулдан фойдаланилган. Ҳозирги пайтда қишлоқ жойларида яшовчи оилалар томорқадан унумли фойдаланилмаётгани туфайли блокли уйлар, яъни 2 қаватли хонадонлар ишлатилган. Ҳар бир хонадон учун (50-100 м<sup>2</sup>) томорқа ажратилган, ёзнинг илиқ кунларида ўз вақтларини ўтказиш учун томорқада гулзорлар, ёзги соябонлар, ҳовузча, болалар ўйнаши учун қум яшиги ва ҳокозолардан иборат бўлиши мумкин.

Лойиҳа 2 қаватли томорқали уйлардан тубдан фарқ қилмайди, фарқи шундаки, бу уйлар фақат икки қарама-қарши томонга ёруғлик (томорқали уйларда эса 3-4 томони очик, ёруғликни ҳоҳлаган томондан) бериши мумкин. Хонадонга кириш, асосан, кўча томондан ташкил этилган бўлиб, йўлак билан умумий хона ва ошхонадон ҳовлига чиқишга қулай шароит яратилган бўлиши керак.

Ёзги (хона) айвон, асосан, ҳовли томонда жойлашган бўлиб. Умумий хона ва ошхона билан чамбарчас боғланган бўлиши шарт.

Бу уйлар “қизил чизикдан” 6 метр ташлаб қурилади. Уй олдида панжарали гулхона, кириш ва чиқиш учун дарвоза ёки эшик ўрнатилади. Томорқанинг орқа томони эса тор хўжалик кўчасига қаратилган бўлиб, унинг хўжалик хоналари шу томондан жойлаштирилган бўлади.

Уй атрофига гулзорлар, ҳовузлар, ёзги ошхона, собонлар ва дарахатлар ўтказилади. Қолган ер сатҳи сабзавотлар ва мевали дарахтлар, узумзорлар учун учун ишлатилади. Гараж учун ҳам қулай жой танлаш зарур. У уй ичида ҳам бўлиши мумкин. Уйларни қулай жойлаштириш учун уларни бирлаштириш, яъни битта том остида жойлаштириш мумкин.

Турур уй-жойлар. Шаҳар ва қишлоқ уйлари 1-2 қаватли қилиб қурилади. 2 қаватли уйларда ҳовли билан тўғридан тўғри боғланиш уларни икки ярусга жойлаштириш ҳисобига эришилади. 2 қаватли уйлар бир қаватли уйлардан

афзаллиги билан фарқ қилади, чунки улар ер сатҳини, том сатҳини, пойдевор ва сокол ҳамда уй ҳажмининг 2 марта қисқаришга олиб келади ва шу билан бирга уларнинг нархи арзонроқ бўлишига сабаб бўлади.

Лекин қишлоқ аҳолиси 1 қаватли уйларни қуришга мойилроқ бўлади, чунки улар ер билан узвий боғланган бўлади (горизонтал бўйича), бундан ташқари 1 қаватли уйларни тархи оиланинг ўсишига мос бўлиб, кўпинча уйларни қуришга қулайдир. Уй майдонини купайтириш учун шароит бўлса, бу жамоа хўжалиги учун ноқулайдир, чунки ўзлаштирилган ерни бошқа ерга алмаштириш қийин ва ноқулайдир.

Кам қаватли уйларни кўп томонга қаратилиши (ориентацияси) кўп қаватли биноларга қараганда унча катта аҳамиятга эга эмас, чунки паст қаватли бинони дарахт ва буталар билан ўраб уларни қуёшдан сақлаш мумкин. Шунинг учун бинони ғарбга қараб қуриш мумкин. Бундай уйларда фақат ётоқхоналарни шимол томонга қаратишдан сақлаш лозим, у ерда яхши санитария-гигиена шароитини яратиш лозим. Ваннахона ва хожатхоналарни табиий ёритиш тавсия этилади, чунки бундай биноларда бунга имконият бор. Икки қаватли уйларда хожатхонани дахлизда (шлюзда), ваннахонани эса хожатхона билан бирлаштирилган ҳолда 2 қаватга жойлаштириш мумкин.

Кир ювиш, асосан, ваннахонада бажарилади. Ваннахонанинг 2 қаватда жойлашиши ноқулайлик туғдиради. Шунинг учун энг қулайи ошхона энига махсус кир ювадиган хонага (кир ювиш машинаси, сув кетадиган жой, дазмоллаш ва кийимларнинг тахлайдиган жой, қуришиш шкафини) жойлаштиришдир.

Ҳовлили биноларни қуришда асосан маҳаллий, қиммат бўлмаган қурилиш материалларидан фойдаланиш керак: хом ғишт, пишган ғишт, тахта, ганч алебастр ва ҳокозолар. Аммо қишлоқ қурилиши индустриал ва механизация усули билан тез қуриш учун заводда тайёрланган элементлар: блоклар, панеллар, темир-бетон ёпчиқлар ва бошқаларга ўтишга тўғри келади ва булар ҳовлили уйларнинг лойиҳалари характериға таъсир қилади.

Аммо маҳаллий қурилиш материаллари ҳали ҳам ўз қимматини йўқотгани йўқ ва шунинг учун меъмор олдиға уларни заводда тайёр бўладиган қурилиш материаллари билан арлаштириб ишлатиш вазифаси қўйилди.

#### **4-илова**

### **Ўрта қаватли турар жой бинолари**

3-5 қаватгача бўлган уйлар ўрта қаватли турар жой бинолари туриға киради. Бу хилдаги уйларда хонадонлар лифтсиз, фақат умуми зинапоё орқали боғланади. Уларнинг қурилмалари оддий бўлиб, завод қурилмалари ва индустриал бўлиши мумкин. Бу хилдаги турар жой замонавий қулайликни қурилиши зич қурилиш бўлиб, шаҳар энини кам эгаллайди. Ҳамма замонавий қулайликни ишлатиш мумкин, қурилиш иқтисодий фойдали ҳамда қулайдир. Ҳозирги вақтда бундай уйлар асосидаги турар жой қурилиши

шаҳарларни ташкил этади. Секин аста бундай уйлар қишлоқларга ҳам тарқалаяпти.

Кейинги пайтда турар жой даҳаларининг ривожланиши натижасида Тошкентда ва Ўзбекистоннинг бошқа шаҳарларида кенг миқёсдаги 4-5 қаватли турар жой бинолари қад кўтара бошлади, шундан сўнг қурилиш материали, қурилиш-техник базаси ташкил этилди, темир-бетон конструкторлик заводида ўхшаш, панелли уй қурилиши, уй қурилиш комбинатлари, бир қанча андозали ғиштли серияли, панелли, синч-панелли бинолар қурилиши йўлга қўйилди. Қурилиш жараёнида булар кенг кўламда ишлатилди ва кўпгина ишлар индустриаллашди ва механизациялаштирилди. Экспериментал лойиҳа ишлари қайтадан кўриб чиқилди ва яхши томонга ўзгартирилди.

1966 йил 26 апрел куни Тошкентда ер қимирлагандан кейин бу ишлардан кенг кўламда фойдаланилди. Ўрта қаватли турар жой бинолари қурилишида энг асосий ўринни эгаллади, турар жой қурилишида эса бутун республикада кенг ёйилди. Ўрта қаватли йларда лойиҳа туркумларининг бўлинмалари (секцияли), бўлакли, коридорли, битта бўлимали, йўлакли (галереяли), бўлинмалари-коридорли усулларни кенг кўламда ишлатиш мумкин.

Бўлинмалари туркум лойиҳасида хонадонларни ҳар хил катталиқда – бир хонали хонадондан тортиб, кўп хонали хонадонгача лойиҳалаштириш мумкин. Уларнинг афзаллиги шундаки, унда ўртача катталиқда ва кўп хонали хонадонларни лойиҳасини жойлаштириш мумкин. Бўлинмалари туркум лойиҳаси кенг миқёсда ишлатилади, чунки у амалиётда текшириб кўрилган бўлиб, унинг лойиҳаси оддий ва харажати кам.

Йўлакли туркум кам хонали хонадонларнинг қурилишида ишлатилади ва Ўзбекистон иқлим шароитига тўлиқ жавоб беради. Шунинг учун йўлакли турар жой бинолари андозали турар жой бинолари таркибига киритилган.

*Коридорли туркум лойиҳа.* Йўлакли туркумга нисбатан бу туркум аначагина арзонга тушади, чунки бу туркумда коридорнинг икки томонига хонадон жойлаштириш мумкин. Корпуси кенгайди, коммуникация тежамлланади.

Ўзбекистон шароитида бу туркум ноқулай, чунки бунда хонадонлар бир томонга қараб қолади ҳамда елвизакли шамоллатиш йўқолади.

Ўзбекистон иқлим шароитига тўлиқ жавоб бера олмагани учун ундан кам кўламда фойдаланилади.

Бир бўлинмалари ёки нуқтали туркумда бир қаватда тўлиқ 4 хонани жойлаштириш мумкин. Қулайлиги шундаки, унда кам ва ўрта хонали хонадонларни ҳам жойлаштириш мумкин. Шунинг учун бу туркум универсалдир. Ихчам жойлашган бўлиб, зинапоядан кейин унумли фойдаланилади. Кенглиги ҳам анча кўпаяди. Аммо 3-5 қаватли уйларда булар ўзини кўринишини йўқотади, нисбати (пропорцияси) кубга яқинлашиб қолади. Шунинг учун ундай туркум ўрта қаватли уйларда ўз қимматини йўқотади. Асосан бу туркум кўп қаватли уйлар қурилишида ишлатилади.



Коридорли-бўлинмали туркум бир қаватли уйларда ўз аҳамиятини йўқотади. Шунинг учун Ўзбекистон иқлим шароитида бундай уйлар тавсия этилмайди. Даҳалар қурилишида бир нечта тархий туркмлар тавсия этилади, лекин бўлинмали, йўлакли бўлинма туркмлардан кўпроқ фойдаланилади, чунки булар демографик талабларга жавоб беради ҳамда ка хонали ва кўп хонали хонадонларни унумли хал қилиш осон бўлади. Бундан ташқари, ҳар хил туркумдаги лойиҳалар қурилишида даҳалар ҳар бири ўзига хос, ҳар хил ва гўзал ансамблларни ташкил этади.

## **5-илова**

### **Ўрта қаватли уйларнинг асосий қурилмалари (конструкциялари)**

Ўрта қаватли турар жой бинолари асосан 3 та қурилмадан иборат бўлиб:

- Ёиштдан кўтариб турадиган девор ва тўсиб турадиган қурилма;
- Ёирик панели кўтариб турадиган девор ва тўсиб турадиган қурилма;
- Панелли ва синч ёиштли қурилма.

Кўп ишлатиладиган қурилма – бу ёиштли кўтариб турадиган девор бўлиб, уни тўлиқ, индустриал ишлатиб бўлмайди, шунга қарамай у жуда кўп тарқалган. Бу қурилма яхши ўзлаштирилган бўлиб, ҳар хил ихчам лойиҳани ечишга кучли ер қимирлашда ўзининг мустаҳкамлиги билан фарқ қилади. 5 қаватгача бўлган биноларда катта ёишт завод базалари республикани ёишт билан таъминлаб тура олади. Шунинг учун пишиқ ёиштдан бўлган қурилиш ҳали анчагача давом этади.

Тошкентда, Навоий, Фарғона, Самарқанд ва бошқа шаҳарларда катта панелли бинолар қурилиши кенг кўламда қўлланилади. Катта заводлар қурилган жойларда панелли ва темир-бетон буюмлар уй қурилиши комбинати бўлса, тайёрлаш вақтини қисқартириши ва қурилиш нархининг камайиши, заводда тайёрлаш сифатини ошиши ўрта қаватли турар жой биноларини қуришда анча қўл келади.

Замонавий ёирик панелли уйларнинг ҳам камчиликлари бор. Ундаги энг катта камчилик – иссиқлик сақлаши ва товушни ўтказиши. Ёзда уйларнинг қаттиқ исиб кетиши, қурилиш натижасида даҳалар жуда зерикарли, бир хил кўринишда бўлиб қолиши ҳам шу камчиликлар жумласидандир.

**Блиц-сўров саволлари**

1. 1 қаватли уйларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида фикр юритинг.
2. 2 қаватли уйларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида фикр юритинг.
3. Кам қаватли уйларни кўп томонга қаратилиши (оринтацияси) кўп қаватли биноларга қараганда унча катта аҳамиятга эга эмас. Нима учун?
4. Ваннахонанинг 2 қаватда жойлашиши мумкинми?
5. Ҳовлили биноларни қуришда қандай қурилиш материалларидан фойдаланиш керак?
6. 3-5 қаватгача бўлган уйлар турар жой биноларининг қандай турига киради?
7. Уларнинг афзаллиги нимада?
8. Коридорли туркум лойиҳа қандай амалга оширилади?
9. Ўрта қаватли турар жой бинолари қандай қурилмалардан иборат бўлади?
10. Замонавий йирик панелли уйларнинг қандай камчиликлари бор?

|                  |                                                                  |
|------------------|------------------------------------------------------------------|
| 18- <b>МАВЗУ</b> | <b>КЎП ҚАВАТЛИ ТУРАР ЖОЙ БИНОЛАРИ.<br/>ЁТОҚХОНАЛАР ИНТЕРЬЕРИ</b> |
|------------------|------------------------------------------------------------------|

### 1.1. Маърузани олиб бориш технологияси

|                                                                                                                                               |                                                                                                                    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ўқув соати – 2 соат</b>                                                                                                                    | Талабалар сони: 60 та                                                                                              |
| <b>Ўқув машғулоти шакли</b>                                                                                                                   | Ахборотли маъруза                                                                                                  |
| <b>Маъруза режаси</b>                                                                                                                         | <div>1. Кўп қаватли турар жой бинолари.</div> <div>2. Баланд қаватли турар жойлар.</div> <div>3. Ётоқхоналар</div> |
| <b>Ўқув машғулоти нинг мақсади:</b> Талабаларни кўп қаватли турар жой бинолари, ётоқхоналар интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништириш |                                                                                                                    |
| <b>Педагогик вазифалар:</b>                                                                                                                   | <b>Ўқув фаолияти натижалари:</b>                                                                                   |
| Кўп қаватли турар жой бинолари интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништиради                                                             | Кўп қаватли турар жой бинолари интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                           |
| Баланд қаватли турар жойлар интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништиради                                                                | Баланд қаватли турар жойлар интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                              |
| Ётоқхоналар интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништиради                                                                                | Ётоқхоналар интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                              |
| <b>Ўқитиш воситалари</b>                                                                                                                      | <i>маъруза матни, компьютер слайдлари, доска</i>                                                                   |
| <b>Ўқитиш усуллари</b>                                                                                                                        | <i>ахборотли маъруза, блиц-сўров, эссе</i>                                                                         |
| <b>Ўқитиш шакллари</b>                                                                                                                        | <i>жамоада ишлаш</i>                                                                                               |
| <b>Ўқитиш шароити</b>                                                                                                                         | <i>техник воситалар билан таъминланган аудитория</i>                                                               |
| <b>Мониторинг ва баҳолаш</b>                                                                                                                  | <i>огзаки савол-жавоб</i>                                                                                          |

## 1.2. “Кўп қаватли турар жой бинолари. Ётоқхоналар интеръери” мавзусининг технологик харитаси

| Иш<br>босқич-<br>лари                    | Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | Тингловчи<br>фаолиятининг мазмуни                                                                    |
|------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1-босқич.<br>Мавзуга<br>кириш<br>(20мин) | 1.1.Янги мавзуга кириш сифатида “Кўп қаватли турар жой бинолари” мавзусида беш дақиқали эссе ёзиш топшириғини беради (1-илова).<br>1.2. Ёзилган эсселар муҳокама қилинади.<br>1.3.Талабаларни мавзунинг номланиши, мақсади ва кутиладиган натижалар билан таништиради.                                                                    | Эссе ёзадилар<br><br>Фикр алмашилади<br><br>Тинглайдилар                                             |
| 2 -босқич.<br>Асосий<br>қисм<br>(40 мин) | 2.1.Маъруза режаси билан таништиради (2 - илова).<br>2.2. Кўп қаватли турар жой бинолари интеръерига қўйиладиган талаблар билан таништиради (3-илова).<br>2.3. Баланд қаватли турар жойлар интеръерига қўйиладиган талаблар билан таништиради (4-илова).<br>2.4. Ётоқхоналар интеръерига қўйиладиган талаблар билан таништиради (5 илова) | Режани ёзиб оладилар<br><br>Тинглайдилар ва асосий маълумотларни конспект дафтарларига ёзиб оладилар |
| 3-босқич.<br>Якунловчи<br>(20 мин)       | 3.1.Мавзу бўйича билимларни мустахкамлаш учун блиц-сўров ўтказди (6-илова)                                                                                                                                                                                                                                                                | Саволларга жавоб берадилар                                                                           |

**1-илова**

### Беш дақиқали эссе<sup>6</sup>

Янги мавзуга кириш сифатида “Кўп қаватли турар жой бинолари” мавзусида беш дақиқали эссе ёзадилар

**2-илова**

### Маъруза режаси

1. Кўп қаватли турар жой бинолари.
2. Баланд қаватли турар жойлар.
3. Ётоқхоналар

<sup>6</sup> Беш дақиқати эссе қоидалари 6 маърузанинг 1 иловасида тўлиқ келтирилган. Эссени расмлар билан бойтиш ҳам мумкин.

### Кўп қаватли турар жой бинолари

1. Кўп қаватли турар уй-жойларига 6 қаватдан 9 қаватгача бўлган уйлар киради. Ўрта қаватли турар жой уйлардан фарқи шуки, бу уйларда, албатта лифт жойлаштирилган бўлиши шарт. Лифт бўлгани билан зинапоя ўрнига ўтмайди, зинапоя вертикал йўналишда муҳим рол ўйнайди.

Шунинг учун зинапоя қурилишига катта аҳамият бериш керак. Ёнғиндан, сейсмик чидамлигига эътибор бериш керак, яъни зинапоя мустахкам ва чидамли материаллардан қилинган бўлиб, ҳаво айланадиган зинапоя бўлиши керак. Зинапоя майдонидан унинг икки томонига чиқадиган очик йўл бўлиши керак. Меъёр бўйича зинапоя майдони истилиши шарт эмас, лекин қулайлик бўлиши учун иложи бўлса, истиш керак. Зинапоялардан ташқари кўп қаватли турар жойларда бошқа чиқиб кетиш йўллари, яъни икки қўшни орасидаги балконлар ёки айвонлар орқали бири-биридан ўтадиган йўлни ҳам эътиборга олиш керак.

Кўп қаватли турар жой бинолари қурилишида ҳам ҳамма лойиҳа туркумлари ишлатилади. Бўлинмали, йўлакли, йўлакли-бўлинма ва нуқтали (бир бўлинмали) кўп қаватли турар жой бинолари қурилиши минорали деб аталади. Айниқса кўп тавсия этиладиганлари бўлинмали (секцияли), йўлакли туркумдир.

Бу туркум универсал бўлиб, кўп хонали ва кам хонали хонадонларни тўлиқ ечими каби, иқтисодий томондан ҳам ютиш мумкин. Кўп қаватли уйларнинг узунлиги кўп масофани эгаллаши билан бирга анчагина жойга ўз сояси билан ҳалақит беради, шунинг учун узунлигини камайтиришга тўғри келади. Буларни эътиборга олсак, бир бўлинмали уй кўпроқ тўғри келади.

Уйларнинг қаватлари кўпайиши хонадонларни табиат манзараларидан узоқлаштиради, шунинг учун бундай уйларда ёзги хонадонларга катта аҳамият бериш керак. Уларнинг майдонларини кўпайтириб ҳар хил гуллар билан кўкаламзорлаштириш кичик боғчалар ҳосил қилиш керак, икки баравар баланд айвонлар, яъни 2 қаватли баландликка эга бўлган ҳовлилар бўлиши мумкин. Уларни кўкаламзорлаштиришнинг афзаллиги шундан иборатки, улар хонадонни кўчадан тўсиб туради. Яна ҳар хил чанг ва товушлардан асраб туради. Текис том устидаги очик майдонлар умумий майдонларга айланиб қолиши мумкин, бундан ташқари шу уйда яшовчи кишиларнинг дам оладиган жойига айланади.

Текис томонларни кўкаламзорлаштириш томларни ёзда исиб кетишидан сақлайди ва хонадонларнинг ҳавосини анча пасайтиради. Кўп қаватли уйларда келажак дастурида очик қаватлар ёки умумий фойдаланиш учун ҳар хил мақсадни кўзлаб, унинг бир тарафида очик ёзги айвонлар қолдириш кўзда тутилмоқда.

Юқорида кўрсатилган туркумдан ташқари коридорли ва йўлакли хонадонлар лойиҳаси ҳам қўлланилади. Бунда 2 қаватга бир хонадон жойлаштирилади. Бир қаватга жойлашган коридорли хонадонларга нисбатан

бундай хонадонларда елвизак масаласи осон ечилади, ҳамда тўғрима-тўғри шамоллатиш ҳал бўлади, булардан ташқари хонадонлар икки тарафга қараган бўлади. Бу билан ориентация масаласи ҳам ҳал бўлади. Бу хилдаги уйларнинг қурилишида ҳеч қандай қаршилиқ йўқ. Коридорли уйларда хонадонларни 3 қаватга жойлаштириш мумкин, бунда иқтисодий томондан анча ютиш мумкин. Аммо бу туркум фақат кўп хонали хонадонлар учун қулайдир. Йўлакли уйларда хонадонни 2 қаватга жойлаштириш анча йўлакни қисқартиришга олиб келади.

Ўзбекистонда кўп қаватли уйларни қуриш яқиндан бошланди. Биринчи бўлиб Навоий шаҳрида 9 қаватли йўлакли уй қурилди. Кейинчалик Тошкент ва бошқа шаҳарларда ҳам қурила бошлади. Шаҳардаги ерларни тежаш натижасида Тошкент ва бошқа катта шаҳарларда кўп қаватли уйлар қурилиши авж олади.

#### **4-илова**

### **Баланд қаватли турар жойлар**

Кейинги пайтда Ўзбекистонда бу хилдаги уйлар қурила бошлади. Бу уйлар ерни тежаш жиҳатидан анча қулайдир. Кўп қаватли уйлардан фарқи шундаки, бу уйларда камида бир бўлинмага ва блокка 2 та лифт ўрнатилган бўлиши шарт (одам ташийдиган ва юк ташийдиган), жуда баланд уйларда тез юрадиган лифтлар ўрнатилади.

Ердан баландлиги туфайли бундай уйлардаги ёзги хоналарга катта эътибор бериш талаб этилади, яъни уларнинг майдони анча катта бўлиши керак. Шахсий ёзги хоналардан ташқари умумий ёзги хоналар бўлиши керак. Бир-икки бўлинмали уйлар оптимал вариант ҳисобланади. Бу типдаги уйлар даҳаларни ҳар хил кўринишга олиб келади. Булар даҳаларда кам қаватли уйлар ва ўрта қаватли уйлар орасида жойлаштирилади.

Кўп қаватли ва баланд қаватли уйларнинг асосий қурилмалари. Бу биноларни лойиҳасида асосий талаб: ишлатиладиган материалларнинг оғирлиги ва қурилмаларни иложи борица камайитиришдан иборат. Бу айниқса, зилзила тез-тез бўладиган жойларда аҳамиятлидир.

Шунинг учун кўп қаватли уйларда синч панелли қурилма, енгиллаштирилган панеллар ишлатилади. Темир-бетонли ёки пўлатдан синчли бўлиб, ҳажм элементи билан тўлдирилади. Бундай уйлар ўз афзаллиги билан ажралиб туради, яъни уларнинг қурилиши енгиллашади. Заводдан тайёр элементлар келтирилиб, иш ҳам осонлашади.

Уларни ҳар хил усулда жойлаштириш мумкин, бунинг оқибатида меъморий кўриниш анча бойийди. Охирги пайтда бундай уйларни Сирғали тумани даҳаларида жуда кўп учратиш мумкин. Ҳозирги пайтда кўпгина уйлар қуйма темир-бетондан қурилаяпти. Бундай уйларда фақат тўғри шакл эмас, балки бошқа ҳар хил шаклларни ҳам ишлатиш мумкин, бу эса меъморий кўринишни бойитади ва бинонинг кучли зилизилага бардош беришини таъминлайди.

### Ётоқхоналар

Ётоқхоналар яшаб турадиган шахслар контингентига қараб қуйидаги гуруҳларга бўлинади: мактаб ўқувчилар интернати, талабалар ётоқхонаси ёки техникум ўқувчилари, яқка ишчи ёшлар ётоқхонаси, қариялар уйи. Мактаб ўқувчилар интернати, асосан, қишлоқ жойларда қурилади, қачонки битта мактаб бир нечта аҳоли пунктларига хизмат қиладиган бўлса, 6 та ўқувчига 1 хона мўлжалланган бўлади. Ўқувчиларга маиший хизмат кўрсатиш хонаси керакми-йўқми, бинони хили аниқлайди. Ҳозирги пайтда талабалар билан ишчи ёшлар ўртасида маданий ва яшаш шароитлари орасида фарқ қолмади десак бўлади. Кўпгина ишчи-ёшлар олийгоҳ ёки билимгоҳларнинг сиртки ёки кечки бўлимида ўқимоқдалар. Шунинг учун улар дарс тайёрлаш хонасига муҳтождир. Талабалар ва ишчи ёшларнинг маданияти ошиши билан бир қаторда уларнинг талаблари ҳам ортиб боради. Улар орасидаги фарқ камаяди.

Ишчи-ёшларнинг кўпроқ куч талаб қиладиган меҳнатдан ақлий меҳнатга ўтиш, уларда катта ақлий ўсиш юз берганини кўрсатади. Шунинг учун ишчи ёшларга ва талабаларга алоҳида ётоқхоналар ташкил этишнинг ҳожати йўқ.

Ёши ва маълум бир ҳаётий йўли, одати ва маошининг миқдори, ҳир бир ёлғиз ишчи учун ётоқхона турига нисбатан талаблари орта боради. Бу шуни кўрсатадики, уларга хос ва мос бўлган турли хилдаги ётоқхона қуриш зарурияти пайдо бўлади. Кексалар ётоқхонаси алоҳида ўринни эгаллайди, чунки булар доимий маданий ва маиший тиббий хизматдан фойдалана олишлари керак. Охирги пайтда қариялар уйларига катта аҳамият берилаяпти ва бир нечта андозавий хилдаги уй лойиҳалари ишлаб чиқилмоқда.

Ишчилар ва талабалар ётоқхонаси ҳар хил турар жой бинолари ичида энг кўп қўлланиладиган туридир. Бу хилдаги хонама-хона жойлаштириш ётоқхона қурилишида йилдан-йилга кўпайиб бормоқда, чунки шаҳар кенгайиб бормоқда, халқ истеъмол буюмлари ишлаб чиқариш корхоналари кўпайиши ишчи ва хизматчилар контингентининг ошишига, қишлоқ жойлардан ёшларнинг шаҳарга кўплаб келишига олийгоҳ ва билимгоҳларнинг жуда кўпайиб кетиши асосий сабабдир. Умумий турар жой қурилиши ҳажмида ётоқхона қурилиши энг муҳим ўринни ташкил этади.

Ёппасига қурилишда ётоқхона биринчилардан ҳисобланади, янги хилдаги типик ётоқхоналар лойиҳасини ишлаб чиқиш талаб этилади.

Ўзбекистонда биринчи ётоқхоналар, асосан собиқ Иттифоқ даврида қурилган, биринчи қурилган ётоқхоналар, асосан, бир қаватли бўлиб. Унча катта бўлмаган ва қулайликлар яратилмаган. Биринчи 5 йиллик даврида ишчилар ва талабалар учун 2-4 қаватли ётоқхоналар қулайликлари билан қурила бошланди. Бу бинолар яқка ҳолда бўлиб, шахсий лойиҳалар бўйича қурилган.

Биринчи андозали лойиҳа 2 қаватдан иборат бўлиб, 100 та ўринга мўлжалланган андозали серия бўйича турар жой бинолари 1946 йил, кейинчалик 400 ўринли тўрт қаватли андозали лойиҳа амалга оширилган.

Замонавий ётоқхоналарда турар жой хонаси: ёрдамчи хоналар ва умумий маиший хизмат кўрсатиш хоналаридан иборат бўлиши керак.

Катта хилдаги ётоқхона биноларидан фойдаланиш қулайдир.

Ётоқхоналарни кенгайтириш қурилишда тежамкорликни ва фойдаланишда қулайликларни яратади, уларни ҳар хил уй комплексига айлантириш мумкин. Турар жой хоналарига бир хонада 1 ёки 3 та кроват жойлаштирилади. Битта одамга 6 м<sup>2</sup> майдон мўлжалланган, лекин битта кроватли хона 8 м<sup>2</sup> дан кам бўлмаслиги керак. Ётоқхона универсал аҳамиятга эга, шунинг учун бу хонада кроватга жой, стол ва стул қўйиладиган жой, кийим иладиган жой, китоб жавонини жойлашувини албатта эътиборга олиш керак. Кроватлар ойна олдидан ёки совуқ девордан 60 см масофада жойлаштирилиши керак. Токчалар ёки кўтариб қўядиган кроватлар ишлатилса, устма-уст кроват жойлаштирилса, жой анча кенгайиб қолади, лекин фойдаланишда қийинчилик туғилади.

Бир ўринли хона кенглиги камида 2,2 м, икки ўринли хона камида 2,4 м ва уч ўринли хона камида 3 м бўлиши керак. Хона узунлиги 3,5 дан 6 м гача бўлиши керак. Ётоқхона ориентациясига катта аҳамият бериш керак, қолган хоналарни бошқа оптимал қулай томонга қаратиш, елвизакка катта эътибор берилса, мақсадга мувофиқ бўлади. Лекин ётоқхонада бу хона бир вақтда ҳам дам олиш учун, ҳам овқат ейиш учун, ҳам дарс тайёрлаш учун бўлганлиги сабабли бу хонанинг ориентациясига ва елвизакка жуда катта аҳамият бериш керак. Агарда бу қулайликлар бўлмаса, унда бундай ётоқхонадан фойдаланиб бўлмайди. Шунинг учун қулай бўлмаган ориентацияга қаратиб қуриш керак эмас (шимол, шимолий-шарқ, ғарб ва жанубий-ғарб). Энг қулай ориентация бу жануб ёки шарқ ва жанубий шарқдир. Ойналарга қуёшга қарши тўсилмалар ўрнатилиши керак.

Ётоқхоналарда қулайлик яратиш учун хоналар ёнига даҳлизларни жойлаштириш керак ва бу ерда кийимлар илиш учун дорлар, қўл ювиш учун жиҳозларга эътибор бериш керак. Иложи бўлса, гардероб хонаси жойлаштирилиши керак ва шу даҳлиз бир нечта хона учун хизмат қилиши мумкин. Энг мукамал лойиҳалардан бири, бу 2-3 хонали меҳмонхоналарга хос умумий даҳлиз ҳамда кийим илиш гардероби, санитар блоки, ванна ёки душ, қўл ювадиган жиҳозлар, аёллар хонаси бўлиши керак.

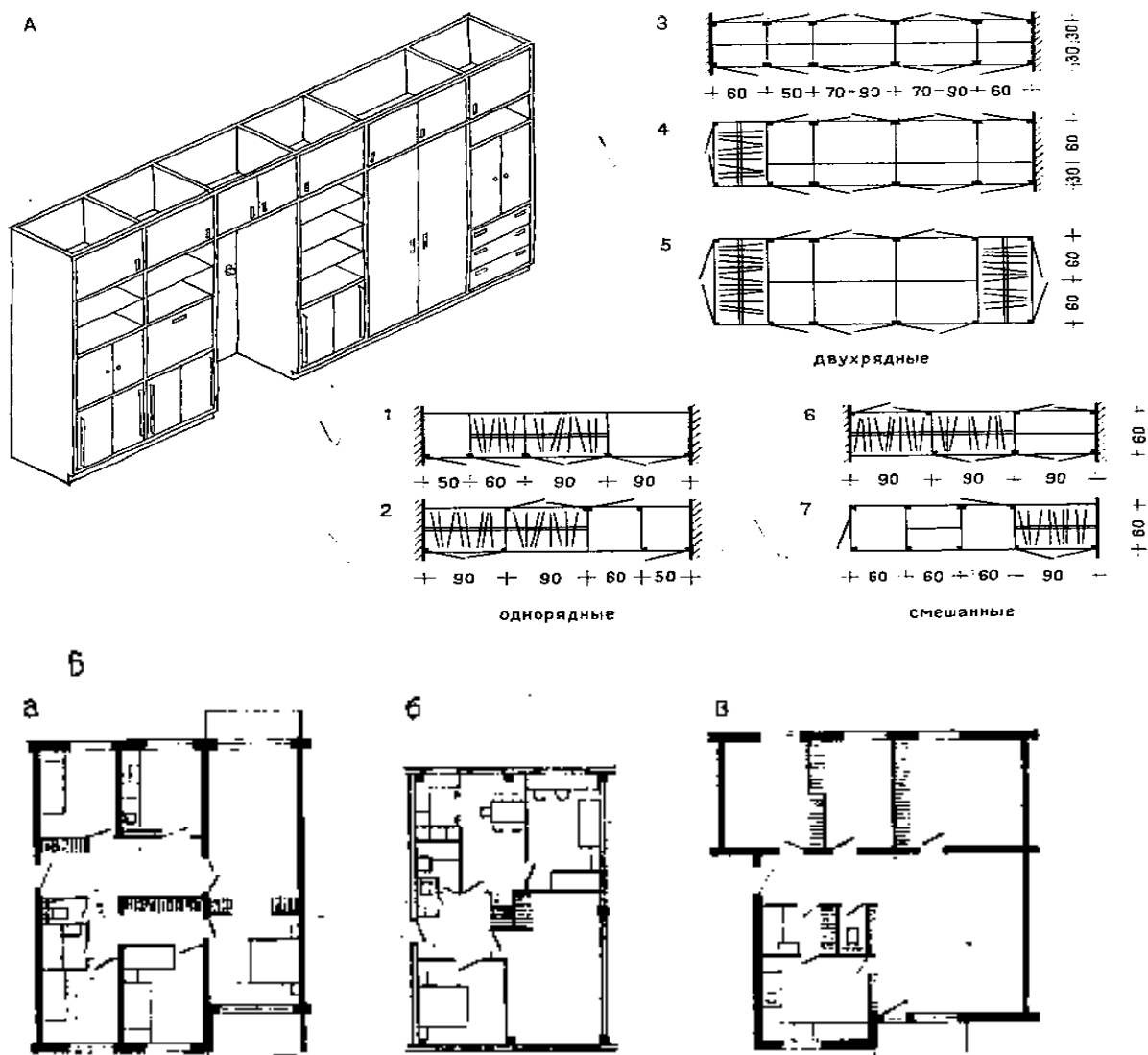
**6-илова**

### **Блиц-сўров саволлари**

1. Кўп қаватли турар уй-жойларига қандай уйлар киради?
2. Нима учун зинапоя қурилишига катта аҳамият бериш керак?
3. Кўп қаватли турар жой бинолари қурилишида ҳам ҳамма лойиҳа туркумлари ишлатилиши мумкинми? Нима учун?



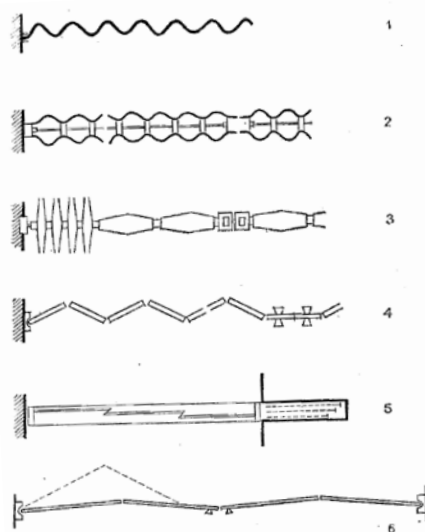
4. Баланд қаватли турар жойлар кўп қаватли турар жойлардан қандай фарқ қилади?
5. Баланд қаватли турар жойларнинг қулайлиқлари қандай?
6. Ётоқхоналар яшаб турадиган шахслар контингентига қараб қандай гуруҳларга бўлинади?
7. Ётоқхоналарда қулайлик яратиш учун қандай ишлар амалга оширилади?



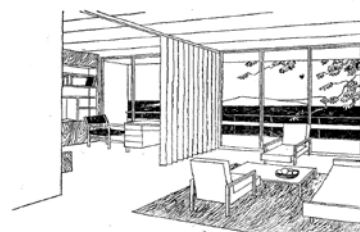
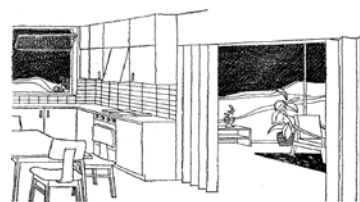
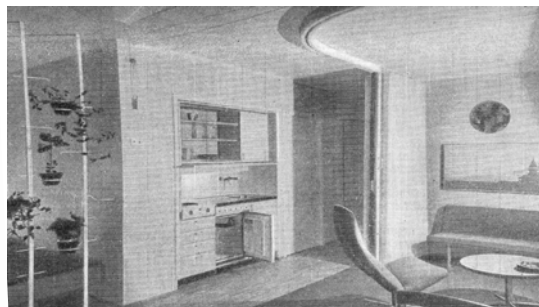
Шкафли тўсиқлар турлари. А – умумий кўриниши. 1 – бир томонлама; 2, 3 – икки томонлама; 5 – тўрт томонлама; 4, 7 – уч томонлама. Б – уйнинг тузилишига боғлиқ ҳолда унинг режасида қурилган шкафларнинг ҳолати: а – кўндаланг деворлар; б – каркас бўйича, в – бўйлама деворлар

Қўшма тарзда қуриладиган шкафли-тўсиқлар нафақат хоналарни функционал вазифаларига, балки бинонинг конструктив схемасига ҳам боғлиқдир. Катта бўлмаган қадимга эга бўлган кўндаланг деворларда шкафли тўсиқлар деворлар орасидаги бўшлиққа жойлаштирилади ва квартиранинг марказий қисмидан ўрин эгаллайди. Бўйлама юк кўтарувчи деворлар конструктив схемасида шкафли тўсиқлар юк кўтарувчи деворларда тик ҳолатда жойлаштирилади. Каркас тизимда калонналар квартира интерьерида жойлашган бўлса, у ҳолда улар камарининг жойлашиши ҳолати (қандай ҳолатда жойлашиши) аникланади (76 а - расм). Шкафли тўсиқларнинг иккита қўшилган (қўшимча) дам олиш хонасининг (ётоқ хоналарнинг)

орасига жойлаштирилиши жуда мақсадга мувофиқдир, чунки сақланиши лозим бўлган буюмларнинг катта қисми айнан шу хоналарга тўғри келади. Бундан ташқари шкафли тўсиқларни умумий хона ва ошхона орасига



Турли тўсиқлар турлари. 1- пардага ўхшаш юмшоқ; 2 – каркасли юмшоқ; 3 – қаттиқ букланувчи каркасли; 4- каркассиз эшик; 5 – телескопик тузилишдаги эшиклар; 6 – сурилувчи тўсиқлар.



жойлаштириш ҳам кенг тарқалган. Бу ерда тўсиқ элементлари таркибига хоналар ўртасидаги алоқани таъминлайдиган эшиклар ўрни ҳам киради. Замонавий квартира жиҳозланишида ҳаракатланувчан тўсиқлардан кенг фойдаланилмоқда, улар ёрдамида хоналарни қайта режалаш мумкин. Исталган пайтда тўсиқларнинг ўлчамларини ўзгартириш ёки уларни тўлиқ олиб ташлаш ҳам мумкин ва шу тариқа интерьернинг фазовий композициясига таъсир кўрсатиш мумкин.

Кўчирилувчи (ҳаракатланувчан) барча қурилмаларнинг асоси бу йўналтирувчи “юклар” дир, улар шипка маҳкамланади. Уларга махсус ғилдирақлар ёрдамида пардеворларнинг табақалари осилади. Бу табақалар энсиз бикир элементлардан тайёрланиши мумкин ёки пластикдан тайёрланган юмшоқ қопламаларга ва махсус матоларга эга бўлади.

Бундай пардеворларни нафақат тўғри чизик бўйича, балки эгри чизикли йўналиш бўйича ҳам ҳаракатлантириш мумкин; бунинг учун “йўналишлар” нинг тегишли йўналишлар кўзда тутилади. Ўрама ҳаракатланувчи пардеворлар майда ёғоч тахтачалардан ёки полимер материаллардан тайёрланади; улар ҳам горизонтал ҳам вертикал ҳаракатланиш йўналишига эга бўлади. Квартирадаги фазовий кенгликни қисмларга ажратиш воситаси сифатида ва тўсувчи қурилмаларнинг бошқа турлари билан уйғунликда ҳаракатланувчи пардеворлардан хоналарни бутун бўйи ва эни бўйича тўсишда фойдаланиш мумкин. Масалан, бир вақтнинг ўзида қисмлаштириладиган умумий текисликни ташкил этган ҳолда одатдаги

ҳаракатланувчи пардеворлар биргаликда қўлланилиши мумкин. Баланшлик бўйича ҳам ҳаракатланувчи пардеворлар хонанинг бутун баланшлигини ёки маълум бир қисмини эгаллаши мумкин. У ёки бу усулни танлаш интерьернинг умумий архитектуравий ечимига боғлиқ бўлади.

Конструкцияси бўйича енгил ва оддий бўлган замонавий мебель ҳаракатланувчи пардеворлар билан уйғунликда яшаш жойининг етук функционал-режавий ва анча юқори бидий сифатли интерьерларини ташкил этиш имконини беради.

## **5-илова**

### **Блиц-сўров саволлари**

1. Интерьерни ташкил этишнинг функционал-фазовий асослари деганда нимани тушунаси?
2. Квартирадаги энг устивор бўлган хоналарга қайси хоналар киради?
3. Замонавий квартаира қандай жиҳозланиши зарур?
4. Секцияли мебеллар қандай хусусиятга эга?
5. Шкафли тўсиқларни қўллаш интерьер архитектурасига қандай таъсир кўрсатади?
6. Тўсиқлар турлари ҳақида фикр юритинг.

|                  |                                                      |
|------------------|------------------------------------------------------|
| 15- <b>МАВЗУ</b> | КВАРТИРА ХОНАЛАРИНИНГ ИНТЕРЬЕРЛАРИНИ<br>ШАКЛЛАНТИРИШ |
|------------------|------------------------------------------------------|

### 1.1. Маърузани олиб бориш технологияси

|                                                                                                                             |                                                                                                                                                                                                                                                                |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ўқув соати – 2 соат</b>                                                                                                  | Талабалар сони: 60 та                                                                                                                                                                                                                                          |
| <b>Ўқув машғулоти шакли</b>                                                                                                 | Ахборотли маъруза                                                                                                                                                                                                                                              |
| <b>Маъруза режаси</b>                                                                                                       | <ol style="list-style-type: none"> <li>1. Хоналарининг интерьерларини шакллантириш</li> <li>2. Овқатланиш зонаси.</li> <li>3. Ухлаш хонаси.</li> <li>4. Болалар хоналари.</li> <li>5. Ошхона.</li> <li>6. Дахлиз.</li> <li>7. Санитар гигиеник зона</li> </ol> |
| <b>Ўқув машғулотининг мақсади:</b> Талабаларни квартира хоналарининг интерьерларини шакллантириш талаблари билан таништириш |                                                                                                                                                                                                                                                                |
| <b>Педагогик вазифалар:</b>                                                                                                 | <b>Ўқув фаолияти натижалари:</b>                                                                                                                                                                                                                               |
| Хоналарининг интерьерларини шакллантириш бўйича маслаҳат беради                                                             | Хоналарининг интерьерларини шакллантириш ўз фикрларини билдиради                                                                                                                                                                                               |
| Овқатланиш зонасига қўйиладиган талаблар билан таништиради                                                                  | Овқатланиш зонасига қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                                                                                              |
| Ухлаш хонаси интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                                 | Ухлаш хонаси интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                                                                                         |
| Болалар хоналари интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                             | Болалар хоналари интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                                                                                     |
| Ошхона интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                                       | Ошхона интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                                                                                               |
| Дахлиз интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                                       | Дахлиз интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                                                                                               |
| Санитар гигиеник зонага қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                                  | Санитар гигиеник зонага қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                                                                                          |
| <b>Ўқитиш воситалари</b>                                                                                                    | <i>маъруза матни, компьютер слайдлари, доска</i>                                                                                                                                                                                                               |

|                              |                                                      |
|------------------------------|------------------------------------------------------|
| <i>Ўқитиш усуллари</i>       | <i>ахборотли маъруза, блиц-сўров, эссе</i>           |
| <i>Ўқитиш шакллари</i>       | <i>жамоада ишлаш</i>                                 |
| <i>Ўқитиш шароити</i>        | <i>техник воситалар билан таъминланган аудитория</i> |
| <i>Мониторинг ва баҳолаш</i> | <i>огзаки савол-жавоб</i>                            |

## 1.2. “Квартира хоналарининг интерьерларини шакллантириш” мавзусининг технологик харитаси

| Иш<br>босқич-<br>лари                    | Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни                                                                                                                                                                                                                                                            | Тингловчи<br>фаолиятининг мазмуни                        |
|------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------|
| 1-босқич.<br>Мавзуга<br>кириш<br>(20мин) | 1.1.Янги мавзуга кириш сифатида “Мен ўз хонадонимни қандай жиҳозлаган бўлар эдим?” мавзусида беш дақиқали эссе ёзиш топшириғини беради (1-илова).<br>1.2. Ёзилган эсселар муҳокама қилинади.<br>1.3.Талабаларни мавзунинг номланиши, мақсади ва кутиладиган натижалар билан таништиради. | Эссе ёзадилар<br><br>Фикр алмашилади<br><br>Тинглайдилар |

|                                          |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |                                                                                                      |
|------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 2 -босқич.<br>Асосий<br>қисм<br>(40 мин) | 2.1.Маъруза режаси билан таништиради (2 - илова).<br>2.2. Хоналарининг интерьерларини шакллантириш бўйича маслаҳат беради (3-илова).<br>2.3. Овқатланиш зонасига қўйиладиган талаблар билан таништиради (4-илова).<br>2.4. Ухлаш хонаси интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (5-илова).<br>2.5. Болалар хоналари интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (6-илова).<br>2.6. Ошхона интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (7-илова).<br>2.9. Дахлиз интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (8-илова).<br>2.10. Санитар гигиеник зонага қўйиладиган талабларни тушунтиради (9-илова) | Режани ёзиб оладилар<br><br>Тинглайдилар ва асосий маълумотларни конспект дафтарларига ёзиб оладилар |
| 3-босқич.<br>Яқунловчи<br>(20 мин)       | 3.1.Мавзу бўйича билимларни мустаҳкамлаш учун блиц-сўров ўткази (10-илова)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           | Саволларга жавоб берадилар                                                                           |

## 1-илова

### Беш дақиқали эссе<sup>7</sup>

Янги мавзуга кириш сифатида “Мен ўз хонадонимни қандай жиҳозлаган бўлар эдим?” мавзусида беш дақиқали эссе ёзадилар

## 2-илова

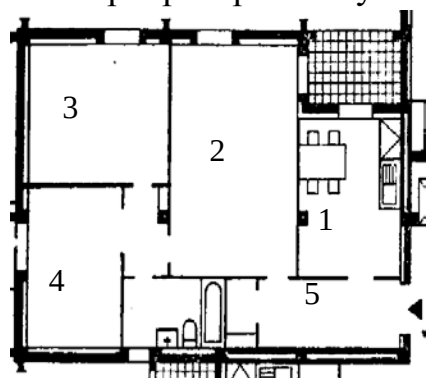
### Маъруза режаси

8. Хоналарининг интерьерларини шакллантириш
9. Овқатланиш зонаси.
10. Ухлаш хонаси.
11. Болалар хоналари.
12. Ошхона.
13. Дахлиз.
14. Санитар гигиеник зона

<sup>7</sup> Беш дақиқати эссе қоидалари 6 маърузанинг 1 иловасида тўлиқ келтирилган. Эссени расмлар билан бойиш ҳам мумкин.

### Хоналарининг интерьерларини шакллантириш

Квартира юқорида таъкидланганидек, табиий-иқлим шароитлари, аҳолининг маданий-маиший жихатлари, оила аъзоларининг касбий фаолиятларининг тури, иқтисодий шароитлар таъсири остида шаклланадиган элементлар яшаш ячейкасини ўзида намоён этади (75-расм).



75 расм. Одатдаги уч хонали квартиранинг схематик тасвири: 1-ошхона, 2 – ошхона, 3 – ётоқхона, 4-болалар хонаси, 5 – даҳлиз

Квартираларнинг ўлчамлари ва унинг хоналарининг таркиби кенг чегарада ўзгаради. Одатда бу бир-, икки-, уч- ва кўп хонали квартиралар бўлиб, улар оддий ва мураккаб режавий ечимларга эга бўлади. Ҳозирги вақтда қурилиш меъёрлари орқали бир кишига 12 м<sup>2</sup> майдон ва яшаш хоналари сони 1 дан 5 тагача бўлган квартираларнинг 10 та тури мавжуд. Ўзбекистонда кўп болали оилаларнинг кўплиги билан тавсифланадиган кўп хонали квартиралар қурилиши кенг тарқалган.

Кўп хонали квартираларга эга бўлган яшаш уйларининг турлари-лойиҳалаш қурилиш амалиётида энг муаммоли ҳисобланади: бу бу квартираларнинг қўлланилиши кенгайтирилишини ёки яшаш уйлари корпусларининг узайтирилишини талаб қилади.

Лойиҳаловчиларнинг бу борадаги изланишлари хоналарнинг икки сатҳда жойлашишини кўзда тутадиган етук оригинал режавий ечимларни берди

Кўп хонали квартираларда ҳамма хоналар бешта асосий функционал зоналарга ажратилади: тантановор, хўжалик-коммуникацион, жинсий, рекреацион ва санитар-гигиеник зоналар.

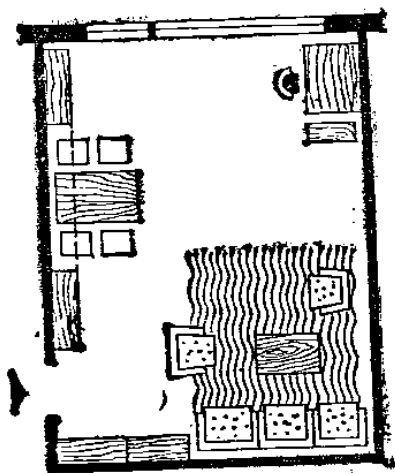
Тантановор зона умумий хона (овқатланиш хонаси) ва кабинетни ўз ичига олади.

Умумий хона (овқатланиш хонаси) ўзида кўп функционалли хоналарни намоён этади (75-расм). Унда овқатланилади, оилавий тантаналар ўтказилади, меҳмонлар қабул қилинади. Шу сабабли квартиранинг режавий тузилмасида унга марказий жой ажратилади, оила аъзоларининг сонига боғлиқ равишда унинг майдони 20 м<sup>2</sup> ва ундан ортиқ бўлиши мумкин. Лойиҳавий ечимларида уни бевосита овқат тайёрлаш хонаси ва даҳлиз яқинига жойлаштирилади (76-расм).

Алоҳида вазиятларда майдонни кенгайтириш ва умумий хона ва овқат тайёрлаш хонаси орасида ягона кенгликни яратиш мақсадида ҳаракатланадиган пардеворлардан фойдаланилади (76-расм). Бунда овқат тайёрлаш хонасидан умумий хонага ҳидларнинг утишини бартараф этиш бўйича тегишли чора-тадбирлар олдиндан белгиланади. Умумий хона



(овқатланиш хонаси) ўтиш жойи ҳам бўлиши мумкин ва кабинет ҳамда ухлаш хонаси билан боғланган бўлади. Бундай ҳолда қулайликликни пасайтирадиган эксплуатацион сифатлардан ҳоли бўлишда лойиҳалаш меъёрлари бўйича унга фақат битта хонадан кирилишни ташкил этишга йўл қўйилади (77-расм).



76 расм. Умумий хонанинг мисол тариқасида келтирилган тархий ечими

Иссиқ иқлимли районларда, хусусан Ўзбекистонда йилнинг катта қисми мобайнида маданий-маиший жараёнлар очик ҳавода ўтказиладиган ҳудудларда овқат тайёрлаш хонаси ва умумий хона қўшилган тарзда жойлаштирилади ва бир-бири билан лоджия ва балкон воситасида бирлаштирилади (77-расм).

Умумий хонанинг габаритлари (хона бўйининг унинг энига нисбати) кўпинча ёритиш тизимига (ён томондан ёки икки томонлама) боғлиқ бўлади ва 1:1, 1:2, 2:3 гача бўлган нисбатларни ташкил этиши мумкин. Бундай габаритларда мебеллар ва жиҳозларни мақбул жойлаштириш имкониятлари намоён этилади: овқатланиш учун (тушлик, нонушта) столи ва стуллари, китоблар учун шкаф, журналлар столчаси, телевизор ва радио қабул қилгич столи, юмшоқ курсилар (кресло) ва

диван, сервант ва ҳ.к. (77-расм). Бироқ шуни айтиш жоизки, хоналарнинг мебеллар билан тўғиз тўлдирилиши қулайлик ва шинамлиликни таъминламайди. Мебеллар таркиби функционал вазифаларга ва хонада ўтказиладиган маданий-маиший жараёнларга жавоб бермоғи лозим. Бу борада қўшиб қурилган мебель каби эластик жиҳозлардан фойдаланиш (одатда бу бир-икки хонали квартираларда бўлади) энг рационал ёндашув деб ҳисобланади. Бу жиҳознинг устунлик томони шундаки, биринчидан ундан қўшилган хоналарнинг орасида пардеворлар сифатида фойдаланиш мумкин (77-расм), иккинчидан эса унинг конструкциясини хоналарнинг ҳар қандай конфигурациясига эластик мослаштириш мумкин.

Умумий хонада оила аъзолари тўпланиб ҳамжиҳатликда ўзаро муносабатда бўладилар: - ёқтирган юмуш (иш) билан машғул бўлишлари, тинч-осуда дам олишлари ва телевизион кўрсатувларни кўришлари, рақсга тушишлари, нонушта қилишлари ва оиланинг индивидуал мойиллигига боғлиқ ҳолда кўплаб машғулотларни ўтказишлари мумкин. Шу сабабли, бошқа хоналарникидан фарқли ўлароқ, умумий хонанинг бажарадиган вазифалари турли-тумандир.

Умумий хонанинг вазифалари гуруҳларга бўлинади ва ҳар бир гуруҳ ўзига бўлган фазовий зонага эга бўлади: дам олиш зонаси, овқатланиш зонаси, ишчи зона, ухлаш зонаси, болалар зонаси. Бу ҳамма зоналар биргаликда умумий хонани ташкил этишнинг асосини яратади.

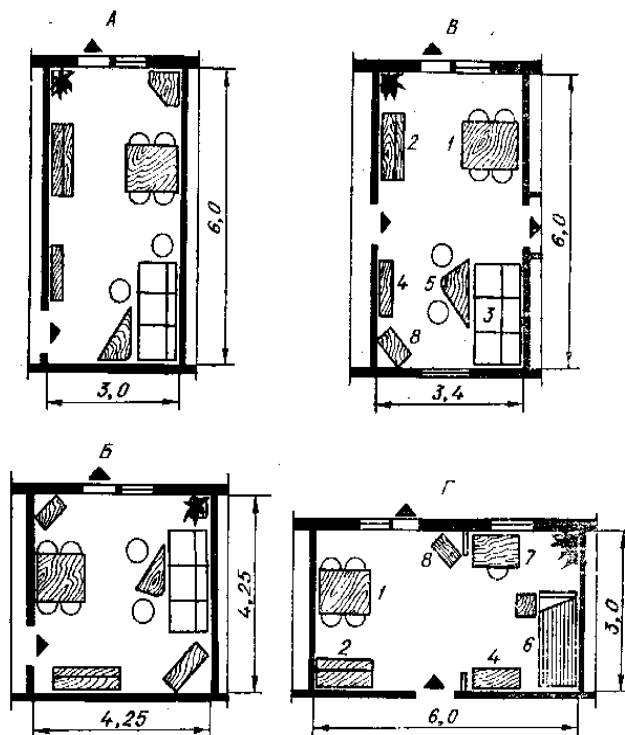
Умумий хонанинг ҳар бир зонаси ўзига тегишли бўлган юзани ва функционал вазифаларнинг бемалол бажарилиши учун зарур бўлган маълум шароитларни талаб этади. Зоналарнинг юзаси ва фазовий мақбуллиги умумий хонанинг ўлчамларига ва эшик ораликларининг жойлашиши ўрнига боғлиқ бўлади. Хоналарнинг мутаносибликси катта аҳамиятга эга.

Дам олиш зонаси иш вақтидан кейин дам олишга шароитлар яратиш учун мулжалланади., бу зонадан асосан кечки соатларда фойдаланилади, шунинг учун бу хона кундузги ёруғлик манбаига нисбатан ихтиёрий равишда жойлаштирилиши мумкин. Агар бу зона дераза атрофида жойлаштирилса, у

холда айниқса ёз фаслида дам олиш учун яхши шароит яратилган бўлади. Дам олиш зонасининг асосий жиҳозлари: диванлар, курсилар (креслолар), журналлар учун паст столчалар, китоблар ва турли буюмларни тахлаш учун тахталар, қимматбаҳо идишлар учун ва ичимликлар учун сервантлар, мусиқа асбоблари (фортепиано), радиотелевизон аппаратлар. Бу зонани турлича ташкил этиш мумкин, лекин ҳар доим курсилар, диван ва столлар унинг марказий бўғинси бўлиб қолаверади (77-расм). Зонанинг ўлчамлари мебельлар ва махсус жиҳозни жойлаштиришнинг турли комбинацияларидан келиб чиққан ҳолда аниқланади. Умумий хонада дам олишнинг энг кенг тарқалган

тури бу оилавий ҳамжиҳатликда телекўрсатувларни кўриш ёки мусиқа тинглашдир. Шунинг учун курсилар, диван ва столлар телевизор ёки радионинг эгалланган жойига боғлиқ ҳолда гуруҳлаштирилади, яъни телевизор кўриш ва радио эшитишга қулай ҳолатда гуруҳлаб жойлаштирилади.

Дам олиш зонасини ташкил этишда эркин фазовий кенгликнинг ҳосил қилиниши жуда муҳимдир, чунки унинг мавжудлиги тоза технологик эҳтиёжлар билан белгиланади. Дам олиш зонасидан ухлаш жойи сифатида фойдаланилганда диван ёнига чойшаблар учун мўлжалланган махсус тушманинг қўйилишини кўзда тутиш тақозо этилади, бу тумба бир вақтнинг ўзида кечаси фойдаланиладиган стол вазифасини ҳам бажаради.

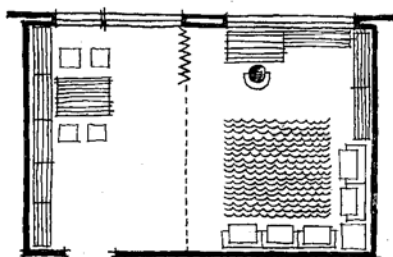


77 расм. Ҳар хил габаритли мебельларни умумий хона ва ошхонага жойлаштириш

## Овқатланиш зонаси

Умумий хонада бу зонанинг жойлаштирилиши овқат тайёрлаш хонасининг жойлашиш ўрни билан боғлиқ.

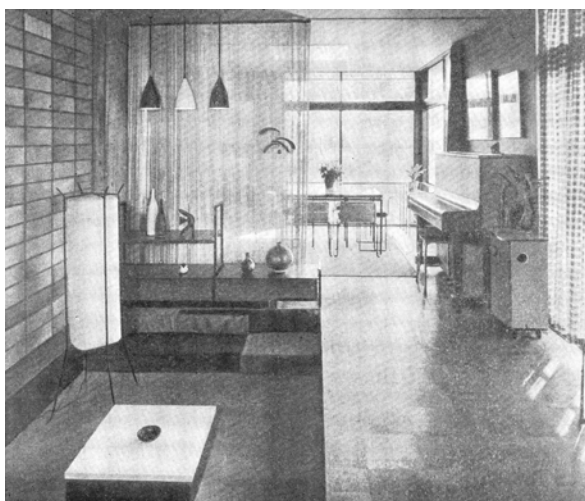
Овқатланиш столининг бевосита ошхона яқинига жойлаштирилиши маъқулроқ бўлади, бунда стол атрофида бемалол ҳаракатланишни ҳисобга олиш талаб этилади (79-расм). Столнинг хона ўртасида анъанавий жойлаштирилиши овқатланиш учун махсус хона ажратилган ҳолдагина ўзини оқлаши мумкин, чунки бу ерда зона фақат овқатланиш учунгина мўлжалланган бўлади.



78 - расм. Умумий хонани функционал зоналарга тўсиқ (маскур ҳолда сурилувчи) билан ажратиш намунаси

Умумий хонада нонушта қилиш зонасини ташкил этиш қулай, бунда юзадан ютиш нуқтаи-назаридан ва эстетик талқин этишдан келиб чиқилади. Бир нечта функционал зоналарга эга бўлган умумий хонанинг замонавий ечимларида овқатланиш зонаси композицияда етакчи бўлсада, хонанинг марказий қисмини кам ҳоллардагина эгаллайди, асосан у девор яқинига жойлаштирилади. Овқатланиш зонасида овқат қабул қилишга

мўлжалланган стол ва стуллардан ташқари идиш-товоқлар учун шкаф ёки тахмон сервант стол ҳам ўз ўрнини топмоғи лозим. Яхши жиҳозланган ошхонага эга бўлинган ҳолларда идиш-товоқлар ва бошқа шунга ўхшаш анжомлар (буюмлар) ошхонада сақланилади.



79 - расм. Умумий хонани шаффоф материал ёрдамида функционал зоналарга ажратиш намунаси

Умумий хонада фақат декоратив кўринишга эга бўлган идишлар сақланади. Умумий хонанинг мутаносибликси жуда хилма-хил бўлиши мумкин: - энсиз томонига дераза жойлашган узун хона, квадрат ва квадратга яқин бўлган хоналар, узун томонига деразалар жойлаштирилган ва бўйи энига нисбатан узун бўлган хоналар.

Турли мутаносиблик ва эшиклар оралиқларининг жойлашиш ҳолатига боғлиқ равишда умумий хонани режалашнинг мумкин бўлган

вариантлари, унинг фазовий кенглигини функционал зоналарга ажратиш (83-расм, 170 б.). Узун хоналар кўриб белгиланадиган фазовий кенгликларга

бўлиниши мумкин. Хонанинг деразалардан узоқда жойлашган қоронғирок қисмини ёруғроқ қилиш мақсадида қисмларга ажратиш элементлари панжаралар кўринишида ялтироқ бўлиши керак. Хонани зоналарга ажратишда мебельлар паст буюмлари (диванлар, комодлар, тувакларга ўтказилган гуллар ва ҳ.к).

Бўйи бўйича чўзилган хоналарни зоналарга ажратишда ажратувчи элементлар сифатида тўлиқ ясси тўсиқлардан ҳам фойдаланиш мумкин. Шипгача етиб бормайдиган ҳаракатланувчи (сурилувчан) пардеворлар, бунда ҳар бир зона яхши изоляцияга ва табиий ёруғликка эга бўлади. Хоналарнинг функционал зоналарга паст баландликка эга бўлган мебельлар буюмлар ёрдамида зоналарга ажратилиши узун хоналарга нисбатан анча қулай бўлган картинани намоён этади. Табиий ёруғлик билан бир текис ёритиладиган хоналар анча тўлиқроқ қабул қилинади. Яшайдиган сонига ва майдонига боғлиқ бўлмаган ҳолда умумий хоналарнинг эни 3 метрдан кам бўлмаслиги зарур бўлган жиҳозларни жойлаштиришнинг қондаси билан аниқланади. Квадрат шаклидаги хоналар ва унга яқин бўлган хоналар мебельларни гуруҳлаш орқали уларда асосланган хоналарни ажратиш ва ташкил этиш учун бир хил қулайликларга эга ёки қисмларга ажратишнинг қўшимча элементларидан фойдаланиб, уларга қандайдир изоляцияни бериш мумкин. Бунда ҳар бир зона яхши табиий ёритилишга эга бўлади. Шу сабабли квадрат шаклидаги хоналар ва улчамларининг нисбати 1:1,5 бўлган хоналар анча маъқулроқ бўлади.

Жойлашиши иккита сатҳда ечилган квартираларда хоналарни боғловчи ички зинапоялар умумий хонада жойлашади. Зинапояларнинг мавжудлиги умумий хона интерьерини бойитади. Унга қўшимча сифатлар боғлайди (86-расм, 175 б). Зинапояларга эга бўлган хона бошқа хоналардан кўркемлиги билан ажралиб туради. Зинапоялар ёпиқ ва унга бошқа хонадан кириладиган ҳолларда уни умумий хонага чиқариш мумкин ва бу ерда қулай тахмонни юзага келтириб, зоналардан бирини ташкил этиш мумкин. Умумий хона интерьерида сунъий ёруғлик ташкил этиш катта аҳамиятга эга.

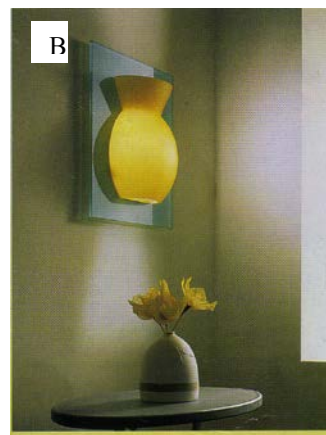


80 расм. Икки сатҳли квартирада зинапояни ўрнатишга мисол.



81 расм. Турар-жой хоналарида қўлланиладиган турли хил лампалар

Бир томондан функционал заруриятдан келиб чиққан ҳолда ёруғлик манбаларининг ўрни ва сонини аниқлаш муҳимдир, иккинчидан чироқларнинг декоратив хоссалари ва уларнинг умумий хонадаги жойлашиш ҳолати интерьер композициясида катта рол ўйнайди. Бутун хонанинг яхши ва бир текисда ёритилиши хонанинг янада кенгроқ ҳис қилинишини таъминлайди, аксинча хонанинг контрастли ёритилиши туфайли унинг бир қисми ёрқин ёритилса, бошқа қисми сояда қолади, бу эса хонани тор ҳис қилиб, қабул қилинишига сабабчи бўлади. Шу сабабли ҳар доим умумий ёритилиш талаб этилади. У ҳар хил ечилиши мумкин. Бу умумий хонанинг бутун фазовий кенглигини нейтрал ифодаланган ёруғлик манбаи билан бирлаштирадиган, майин тарқаладиган ёруғлик бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда плафон кўринишидаги шип марказига ўрнатиладиган чироқлар шип периметри функционал потенциал – кўп аҳамиятли тушунчаларнинг тармоқланган иерархиясини ўзида мужассам этган умумлаштирувчи термин [20]. Унинг асосий ташкил этувчилари орасидан “долзарб вазифалар” гуруҳини, яъни истеъмолчи тушунчасида объект шаклининг қимматли (энг муҳим) тавсифисткалари билан боғланган (алоқадор) вазифаларни ажратиб олиш мумкин. Долзарб вазифалар ўзига “ҳосил қилувчи функциялар” гуруҳини киритади, улар объектнинг бирламчи вазифасини аниқлаб беради. “Ҳосил қилувчи вазифалар” “туғиладиган” ёки “ишчи вазифалар”нинг вужудга келишига шарт-шароит ҳозирлайди, яъни бу шундай вазифаларки, уларда архитектуравий объект қурилгандан кейин унда олдиндан кўзда тутилган хоссаларининг маълум бир қисми реаллашади. Ишчи вазифалар етакчи ва йўлдош вазифаларга бўлинади (улар объектнинг бутун эксплуатацион даврининг ҳар бир пайтида юзага келиши мумкин).



82. Умумий хонада қўлланиладиган ёритиш жиҳозларга намуналар: А-марказий люстра; Б-пол устига



Архитектуравий объектларнинг функционал жиҳатларини кўриб чиқишда куйдагиларни ҳисобга олиш тақазо этилади- яратиладиган иншоотдаги жараён ёки ишчи вазифалардан келиб чиққан ҳолда қайта мослаштирилган иншоотда жараён ҳар доим ҳам қабул қилинган гипотезага мувофиқ ўтказилавермайди. Иккита; идеал ва реал вазифаларни фарқлаш тақазо этилади. Идеал вазифаларнинг талаблари бўйича объект шакиллантирилади, иккинчи яъни реал вазифалар бўйича эса, объект реал равишда вазифасини бажаради.

Ҳар бир лойиҳаловчи бу фарқни минимумга олиб келишга интилади, лекин реал ҳолатни олдиндан башорат қилиш (реал фойдалунувчининг қандай ўзини тутишини олдиндан башорат қилиш) жуда мураккаб, ҳаттоки идеал вазифа ҳам ўртача-статистик истёмолчиларга таянади.

Архитектуравий интерпретация асосида шакл ва вазифанинг ўзаро таъсирлашуви билан боғлиқ бўлган нюанслар (тушунмовчиликлар)нинг юзага келишининг кенг спектори ётади. Н.А.Ладовский 1919-1921 йилларда ўзининг ижодий кредосини шундай ифодалаган эди: “Конструкция архитектурага шунча кирадики, у кенглик тушунчасини ўшанча аниқлаб беради” [21], “техник конструкция-безатилган моддий элементларнинг маълум режа-схема бўйича куч эффектини эгаллаш учун бирикишидир”. М.Л.Гинзбург конструкция ҳақида “эстетик тизим” сифатида шундай деб ёзган эди: “Конструкцион тизим бизнинг қабул қилиш тажрибамиз ва инсоннинг психофизиологик жиҳатлари эвазига бошқа бир ўзини “кийинтирадиган” ва бир вақтнинг ўзида юзага келувчи ҳамда шаклнинг тинч ҳолатдаги конструкцияга боғлиқ бўлган бошқа бир тизимни ёки, тўғри қилиб айтганда, эстетик тизимни вужудга келтиради” [21. Т.2. 289, 290 б.]

Юқорида баён этилганларга асосланиб, хулоса қилиш мумкинки, бино бутун бир ҳолатда турли доминантлар билан турли сифатли тизимлардан ташкил топмоғи лозим. Бу турли сифатли доминантлар деганда биз вазифа, конструкция ва шаклни тушунамиз. Бўйича бўшлиқ ёки қисман бир чизик йўналишида ўрнатиладиган люминесцентли қирувчи шаклдаги чироқлардан фойдаланилади. Чироқларнинг бундай ўрнатилиши натижасида бир текис тарқаладиган ёруғлик ёритилади. Хона шипнинг марказига осилган чиройли қандил интерьер композициясининг муҳим бир элементига айланади. Алоҳида зоналарни янада интенсив ёритиш учун зарур ёруғликнинг маълум жойга ўрнатилган манбалари кўзда тутилади. Дам олиш зонасига таршер кўринишидаги чироқлар ёки жуналлар столчаси устига паст қилиб туширилган чироқлар шинамлик бағишлайди. Овқатланиш зонасидаги нонушта столининг яхши ёритилиши учун унинг устида шипга осма чироқ ўрнатилади. Чироқлар тизими умумий хона интерьери композициясида фаол рол ўйнаши мумкин, айниқса хоналарнинг катта юзага эга бўлган шипда чироқлар қаторининг ташкил этилиши интерьер композициясида муҳим ролни бажаради. Умумий хонада битта марказий қандилни ўрнатиш билан масала тўлиқ ўз ечимини топмайди. Умумий хона бошқа хоналар учун ҳам кўзни қамаштирмайдиган эффектлар бош ёритиш деб ҳисобланади. Бош ёритиш осма ёки қўшиб қуриладиган чироқлардан ёки ёруғликни

кайтарадиган ёруғлик карнизларидан ташкил топиши мумкин. Фойдаланилаётган ёруғлик манбаларининг турига боғлиқ равишда ёруғлик ёруғликни ростлаш мосламаси ёрдамида тартибга солинади. Ёрдамчи ёруғлик (ёритишни) деворга ўрнатилган чироқлар ёки таршерларни таъминлаб беради, улар тинч атмосферани таъминлаб беради, масалан, телевизор орқали кўрсатувлар томаша қилинаётган пайтда улардан фойдаланиш мумкин.

Курси (кресло)да китоб ўқиш учун, ишчи бурчакни ёруғликнинг локал манбаидан фойдаланиб, ёритиш зарур бўлади. Бу мақсадга эришиш учун деворий чироқлар асқотади.

Ирсий зона. Бу зонага ухлаш хоналари ва болалар учун мўлжалланган хоналар киради. Қоидага кўра, бу хоналар бир ёки икки киши учун мўлжалланади.

## 5-илова

### Ухлаш хонаси

**Ухлаш хонаси** тинч ва осайишталикни талаб этадиган хонани намоён этади, бу ерда инсон тўлақонли дам олиш имкониятига эга бўлади. Бу хонада инсон ўзини атрофдаги шовқиндан ажрата олиши мумкин ва фақат шундай шароитлардагина дам олиш, уйқу ва иш бир маромда (хотиржам) ўтказилиши мумкин. Шу сабабли ухлаш хонасини шовқин зонадан (умумий хона, ошхона ва зинапоя ячейкаси) узоқроқда жойлаштириш маъқулроқ бўлади, бунда албатта санитар тугуни билан қулай боғланиш таъминламоғи ёки сақланмоғи зарур бўлади. Меъёрий талаблар ухлаш хонасида ўтиш жойларининг бўлишга йўл қўймайди. Ухлаш хоналарига қўйиладиган асосий талаблар уларда қулай шароитларнинг, айниқса биринчи навбатда меъёрий ҳарорат-намлик режими, ташқи шовқиндан ҳимоя қилиш, табиий ёруғлик билан ёритилишнинг ва шу кабиларнинг таъминланмоғи талаб этилади. Бундай шароитлар кўпинча деразаларнинг ёруғлик тушадиган томонга қаратилиши ва ушбу хоналардаги ҳавонинг интенсив циркуляция қилиниши билан белгиланади.

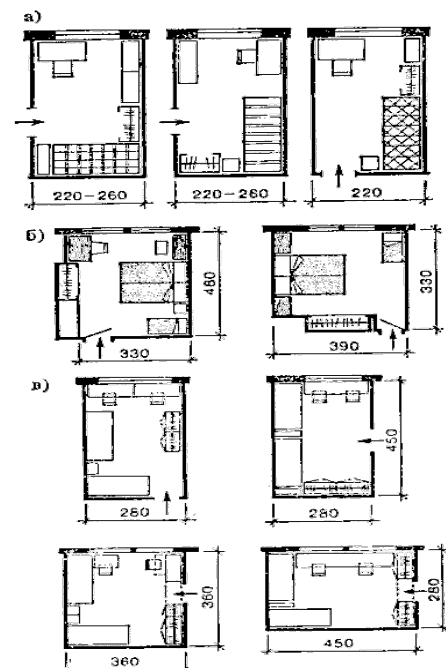
Юқорида санаб ўтилган шароитлардан охиригиси айниқса Ўзбекистон учун хос бўлган қуруқ ва иссиқ иқлимда жуда муҳим аҳамиятга эгадир. Амалиётда бундай шароитлар шамоллатишнинг тегишли тизимининг қўлланиши билан таъминланади: тўғри йўналишда ва бурчакли шамоллатиш (85-рasm). Тўғри йўналишли шамоллатиш асосан хоналарнинг қатор жойлаштирилишида, яъни ётоқ хона ўзининг бир томони билан ташқи деворга туташган ҳолларда амалга оширилади. Бундай ҳолда хона бевосита битта дераза орқали табиий ёритилади, яъни ён томондан ёритилади, унинг шамоллатилиши қўшни хоналарнинг қарама-қарши томонга қаратилган деразалари орқали амалга оширилади. Бурчакли шамоллатиш бинонинг четки томонида жойлашган ётоқхона қўлланилади. Шамоллатишнинг бундай тизими шамоллатишнинг биринчи тизимига нисбатан кам самаралидир. Ётоқ хоналарини лойиҳавий ечишда уларнинг бактерияга қаршилиқ

кўрсатиш хоссаларини ошириш учун зарур бўлган шароитларни яратиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Шу мақсадда санитария-гигиеник меъёрларда уларнинг деразаларини жануб ва жанубий шарққа қаратиш тавсия этилади. Ухлаш хоналарининг бундай мўлжалланишида уларга кундузи уч соат давомида куёш нурлари тушади, бу эса хавони касаллик тарқатувчи бактериялардан тозалаш учун етарлидир.

Ухлаш хоналарининг сони ва юзаси (майдони) оила аъзоларининг сонидан келиб чиққан ҳолда ўрнатилади ва қабул қилинади: бир киши учун  $8 \text{ м}^2$  дан кам бўлмаган, икки киши учун эса  $12\text{--}14 \text{ м}^2$  дан кам бўлмаган юза қабул қилинади. Бундай юза катта ёшдаги оила аъзоси учун ҳам, кичик ёшли болалар учун ҳам зарур бўлган қулайликни ҳосил қилади. Жихознинг жойлашиш ўрнини ўзгартириш имкониятига эга бўлиш ҳар қандай хона режаланишининг асосий сифатларидан бири ҳисобланади. Бундай талқин этишдан келиб чиқадики, бир киши учун мўлжалланган ухлаш хонасининг эни 2,2 метрдан кам бўлмаслиги лозим. Эркак ва аёл (эр-хотин) жуфтлиги учун мўлжалланган ухлаш хоналарига икки кишилик кроват жойлаштирилиши кўзда тутилади, бу кроватнинг эни (икки кишилик кроватнинг эни 110 см дан 130 см гача бўлади) алоҳида турувчи иккита бир кишилик кроватнинг энидан кичик бўлади.

Бунинг натижасида ухлаш хонасида мавжуд бўлган эркин фазовий кенглик тўғрисида “ёлғон” тасаввур юзага келади.

Эр-хотин учун мўлжалланган ухлаш хонасининг мақбул эни 3 метрни ташкил этиш лозим, бундай ўлчов жихознинг ҳамма элементларини қулай жойлаштириш ва кроватларнинг жойлашиш ўрнини ўзгартириш имконини беради. Бу меъёрларда ота-она учун мўлжалланган ухлаш хоналарида эмизикли бола учун кроватчанинг жойлаштирилиши ҳам инобатга олинади. Кишиларнинг сонини ҳисобга олган ҳолда ухлаш хоналарининг параметрлари қабул қилинади (85-расм). Шундай қилиб икки киши учун ухлаш хонасининг эни 2,4 м дан бўйи эса 5 м дан кам бўлмаслиги лозим. Ухлаш хоналари уларда бажариладиган вазифаларга жавоб берадиган мебельлар билан жиҳозланади.



Хоналарнинг ўлчамлари ва нисбатларига боғлиқ равишда ётоқхоналарни ташкил этиш вариантлари: А- бир киши учун, Б- ота-оналар учун, В – ўрта ёшдаги иккита бола учун.



Одатда ухлаш хоналари кроватлардан ташқари кроватлар олдида турадиган тумбочкалар, шифоньер, трюмо ва пуфик ҳамда стулчалар билан ҳам жиҳозланади. Зарур бўлган ҳолларда бу ерда катта бўлмаган ёзув столини ҳам жойлаштириш мумкин. Ухлаш хоналарида кроватлар ўрнида диван ёки диван-кроватлар ҳам ўрнатилиши мумкин, у ҳолда хонани жиҳозлашда

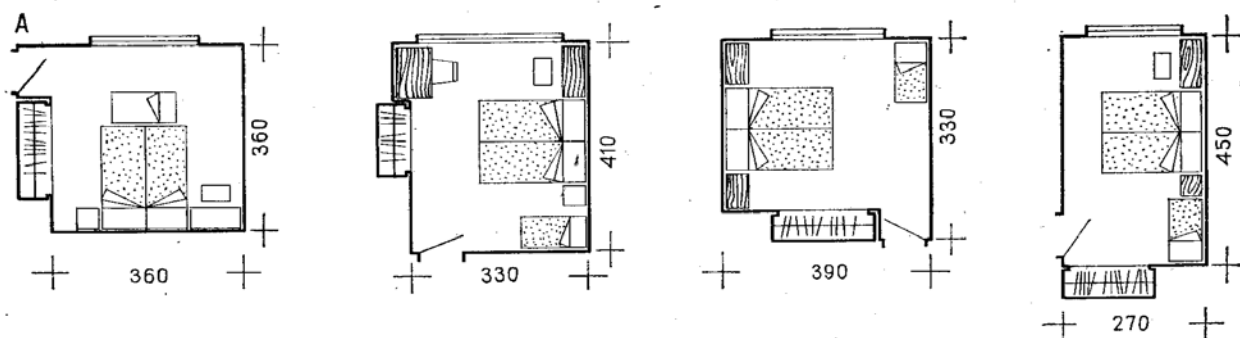
кўрпа-тўшак  
ўрнида  
ишлатиладиган  
буюмларни  
сақлаш учун  
тумбочкалар  
ёки мебель  
тизимида улар  
учун махсус  
бўлимнинг  
ажратилиши  
кўзда  
тутилиши  
талаб этилади.  
Ухлаш  
хоналарини  
диванлар ва  
кушайкалар  
билан  
жиҳозлаш



86 - расм. Ётоқхонани ётоқ гарнитура мебели билан безатиш намунаси.

ёшлар учун хосдир. Бунда диван ўтириш учун хизмат қилиб, ухлаш хонасидан меҳмонларни кутиш учун фойдаланиш мумкин. Ухлаш хонасига иккита кроват жойлаштирилганда, ҳар бир яшовчи учун тенг кучли шароит яратилиши зарур. Ҳар бир кроватга эркин ҳолда етиб бориш таъминланган бўлиши лозим. Ухлаш хонасида кроватлардан ташқари санитария столи, чойшаблар, кийимлар ва пойафзаллар учун шкаф, иккита стул билан иш столи бўлади. Минимал жиҳозга китоблар шкафи қўшилиши мумкин. Ухлаш хонасининг вазифа, интерьернинг ташкил этилиши хонанинг мутаносибликси ва жиҳознинг тавсифига кўп жихатдан боғлиқдир. Мебельларни қулай жойлаштириш ва интерьерни ташкил этиш учун ухлаш хонаси томонларининг нисбати (мутаносибликси) 1:1 ёки 2:3 қилиб олинади. Ухлаш хонаси одатда тўпламли мебель билан жиҳозланади. Ухлаш хоналарининг бошқа турлари учун тўпламлар кам аҳамият касб этади. Тўпламга кирувчи планотли шкафлар, одатда оила эҳтиёжларини тўлиқ таъминламайди, унинг устига анча катта бўлади ва фойдаланиш учун ноқулайдир. Ухлаш хонасининг жиҳозининг энг яхши тури бу қўшиб қурилган шкафлардир. Уларнинг тизимида иш столининг ўрнини босувчи секретерлар, китоблар учун тахталар ва турли қутиларнинг бўлиши ҳисобга олинган бўлади. Икки киши учун мўлжалланган ухлаш хонасининг

интерьерини ташкил этиш учун ҳар бир кишига ухлаш ва ишлаш жойи,



87 расм. Ота-она ётоқхонасига болалар кроватчасини жойлаштиришга вариантлари.

шахсий буюмлар, кўйлак, чойшабларни сақлаш шкафи учун жой бўлиши керак. Ота-оналар учун ухлаш хонасини лойиҳалашда унда болалар кроватини жойлаштиришни ҳам назарда тутиш талаб этилади, бунда бу жой яхши ёритилган ва етиб боришга қулай бўлмоғи тақозо этилади (91-расм, 182 б.).

Ташқаридан ухлаш хонасига тушадиган табиий ёруғликдан ташқари, соф функционал аҳамиятга эга бўлган сунъий ёруғлик (ёритиш) кўзда тутилади. Сунъий ёритиш икки турдан ташкил топади: умумий ва локал. Умумий ёритиш ёруғлик манбаининг ухлаш хонасининг ўртасига ўрнатилиши билан таъминланади ва бунда бутун хонага енгил бир текис ёруғлик берилади. Ёритишнинг локал тури иш столи атрофи, санитария столи яқини ва таршер туридаги қўшимча чироқлардан тарқаладиган ёруғликдир.

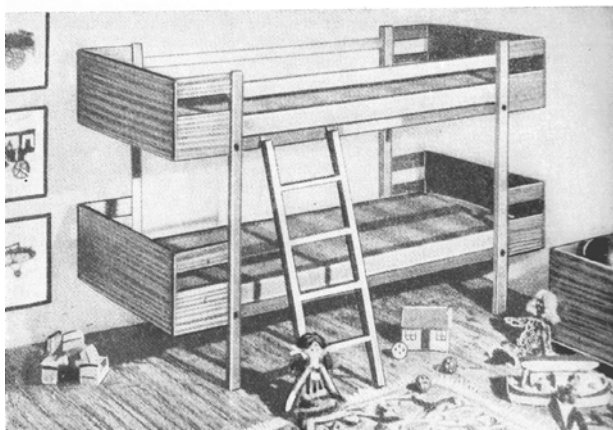
## 6-илова

### Болалар хоналари

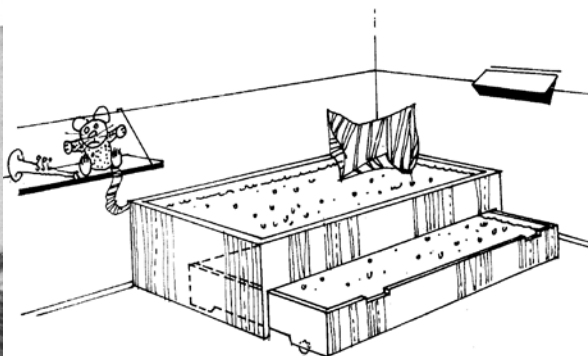
Кўп болали оилалар яшайдиган квартираларда имкон қадар болалар учун махсус алоҳида хоналар кўзда тутилади. Бу хоналарни лойиҳалаш маълум даражада мураккаб масала, чунки бу хоналар эгаларининг боғча, мактаб ёшидан то қайтаргунга қадар жисмоний ривожланиш динамикасини ҳисобга олишга тўғри келади, бу эса ушбу хоналар интерьер муҳитини тез-тез алмаштириш муаммосини юзага келтиради. Уларнинг юзаси худди бошқа ухлаш хоналари юзаси каби аниқланади. Болалар хоналари енгил ва қувонч бағишловчи мазмунда безатилиши ва мебельлар билан жиҳозланиши лозим.

Уни мебель ва бошқа буюмлар билан ортиқча тўлдирилиши мақсадга мувофиқ эмас. Мебельларни танлашда нафақат уларнинг кўринишига, балки сифатига ҳам эътибор билан ёндашмоқ керак ва бунда рангли, мустаҳкам ва оддий конструкцияли мебельларни танлаш мақсадга мувофиқ бўлади. Болалар хонасининг жиҳозларини жамлаштиришда, бу жиҳозлар боғча ёшдаги болалар учун мўлжалланган бўлса, у ҳолда уларнинг уйинлари ва

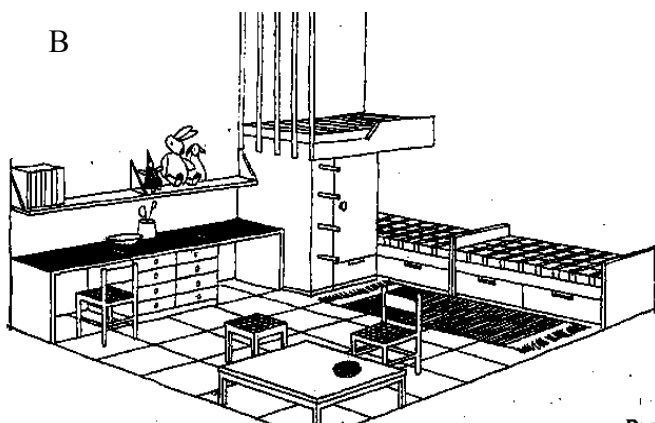
А



Б



В



88 - расм. Болалар хонасига икки ярусли кроватни жойлаштиришга намунаси: А – икки қаватли конструкция; Б – биринчисининг остига жойлаштирилган чиқариладиган кроватли конструкция; В – уч кроватли конструкция.

югуришлари учун кенгроқ юза ҳосил қилинишини ҳисобга олиш тақозо этилади. Шу сабабли бу хоналар йиғиладиган ва трансформациялашадиган мебельлар икки ярусли конструкциясига эга бўлган кравотлар билан жиҳозланиши мақсадга мувофиқ деб топилади (88 - расм). Бундай кравотларнинг габаритлари уларни хонанинг исталган жойига ўрнатиш имконини беради. Баъзида юқори крават пастки крават ярмисининг устига жойлаштирилади ва бунда битта краватга нисбатан бир ярим баробар кўпроқ жой эгалланади.

Юқорида жойлашган крават тагидаги бўш жойга шкафчалар ўрнатилиши мумкин. Бундай ечимни анча тежамкор деб ҳисоблаш мумкин. Учта краватдан комбинация ҳам мавжуд. Икки ярусли краватлар тизими

болалар ётоқхонасида уч ва тўрт бола учун нисбатан чегараланган юзани жойлаштириш имконини беради.

Болалар ётоқ хоналарини мебельга қўшиб қурилган буралиб ажратиладиган кроватлар, деворларига киритиладиган махсус тахмон кўринишидаги суриладиган кроватлар ёки шкафли пардеворларга сурилиб киритиладиган ва улардан чиқариладиган кроватлар билан жиҳозлаш ҳам мумкин. Бундан ташқари анча тежамкор вариантлар – учта кроватдан ташкил топган комбинация, бу комбинацияда ғилдиракли пастки кроват (учинчи) юқоридаги биринчи кроват тагига сурилиб киритиладиган ва зарур пайтларда тортиб чиқарилади (ухлаш пайтида). Болалар кўзида одатдаги стул самолёт, автомобил ва пароход ҳам бўлиш мумкин, стол эса эртақдаги каби уй, оддий чўп – севимли тойчоқ ҳам бўлиши мумкин.

Шунинг учун болаларнинг хоналарида кўп ҳолларда оддий шаклдаги мебельлар кўпроқ қўлланилади, улардан болалар таассуротидаги бой буюмтазия асосида ҳар хил комбинациялар тузиш мумкин. Мебелдан жароҳат олмасликнинг олдини олиш учун уларда ўткир бурчаклар ва чиқиб турган қисмлар бўлмаслиги керак. Мактаб ёшига етгач болалар хонасини қайта жиҳозлаш ва мебелини янгिलाш билан боғлиқ бўлган ташвишлар юзага келади. Улар дераза яқинига жойлашган, кундузи яхши ёритиладиган ва кечкурун ишлаш учун мос келадиган чироқ билан таъминланиши зарур. Бу бурчакни эни етарли катталиқда бўлган тахтани иккита тумбочка устига қуйиш билан ташкил этиш мумкин, тумбочкалар ичига эса дарсликлар ва дафтарларни тахлаш мумкин.

Атрофдаги ташқи оламнинг болалар томонидан қабул қилинишида ранг алоҳида муҳим рол ўйнайди. Олиб борилган қатор психологик изланишлар шундан гувоҳлик берадики, айниқса кичик ёшдаги болаларда ёруғлик спектрининг энг илиқ томонларига, масалан, қизил, сарик, олов рангларга мойиллик бўлади. Кейинчалик эса яшил ва кўк рангларга ва улардан ҳосил қилинадиган ҳосилавий рангларга мойиллик сезилади. Рангли тасвирларни ҳаддан ташқари тўқ рангларда бажармаслик керак, акс ҳолда салбий эффект юзага келиши мумкин. Болалар ётоқхоналарини табиий ёритиш учун таршер ва деворга ўрнатиладиган чироқларнинг ўрнатилиши жудаям мақсадга мувофиқ келмайди, одатда чироқлар шипка осма равишда ўрнатилади, чунки бунда болалар қўлларини чироққа узата олишмайди. Агар бу чироқни хона ўртасидан хонанинг исталган жойига масалан, стол устига, дераза ёнига ёки кроват устига силжитиш мумкин бўса, у ҳолда янада яхшироқ қулайлик яратилади.

Болалар хонасининг полини тушакчалар билан қоплашга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Пол тўшалмаси гигиеник талабларга қатъий жавоб бермоғи лозим, тўшалма юқори сифатга ва иссиқ сақловчанликка (иссиқбардошликка) эга бўлиши керак. Ковроланларнинг ҳар бир турларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир, чунки улар маҳкам, унда чиқиб турган ўсимталар бўлмайди, у чангни ўзига ютмайди, букилганда унда тириш жойлар ҳосил бўлмайди. Бинолар хонаси учун линолеумдан фойдаланиш ҳам мақсадга мувофиқдир, чунки у жуда гигиеникдир ва енгил тозаланади.

Фақат кроват ёнига (олдига) ёрқин тоқдаги кичик гилам тушашса янада яхшироқ бўлади. Лиолеумни кўрпа-гўшак билан уйғунлаштириб, хонанинг маълум ҳаётийлигига эришиш мумкин.

Кичик ёшдаги ўғил бола ва қиз болалар вақт ўтиши билан улғаядилар ва уларнинг ўспиринлик даврида мустақиллик ҳисси ва дид шакллана бошлайди ҳамда улар шахсий ҳаётга қадам ташлайдилар. Улар ривожланишининг бундай даврида ўзининг хусусий “бошпанага” эга бўлиши ҳақиқий реалликка айланади. Натижада квартирани қайтадан мослаштириш, мебельларни алмаштириш, қайта ўрнатиш, янгисини харид қилиш ва оилада содир бўлаётган ўзгаришларни қониқтирадиган ечимларини излаб топиш зарурияти юзага келади. Бу зарурият оилада бир қатор муаммоларни келтириб чиқаради, бу муаммолар ҳақида албатта олдиндан ўйлаш керак бўлади. Агар болалар хонасини келажакни ҳисобга олган ҳолда жиҳозлаб борилса, у ҳолда бундай ҳолат кўп жиҳатдан ўсмирлар ва ёшларнинг эҳтиёжларига мос келиши мумкин. Агар оилада ўғил ва қиз улғаяётган бўлса муаммо янада мураккаброқ тус олади. Бундай вазиятларда агар хона етарли даражада катта бўлса ва қарама-қарши жойлашган иккита деразага эга бўлса, у ҳолда бу хонани пардевор билан иккига бўлиш мумкин. Бундай пардевор сифатида енгил шкаф-девордан фойдаланиш кўп қулайликларга эга бўлган муҳитни ҳосил қилади, шкафга иккита кроватни ўрнатиш мумкин, унинг ҳар иккала томонидаги қолган қисмидан жовонлар ва кутубхона сифатида фойдаланиш мумкин. Ўсмир ва ёшлар хонасини мебельлаштириш одатда қуйидагилардан иборат: кроват ёки диван, катта бўмаган шкаф, иш столи (дарс тайёрлаш учун), китоблар учун бир нечта жовонли мосламас. Мебельларни ўспирин ёшлар ўзларининг дидидан келиб чиққан ҳолда танлайдилар.

Агар хонада бўш жой бўлса, у ҳолда у жойга енгил конструкцияга эга бўлган креслони қўйиш, хонани ёритишда таршер ёки осма чироқлардан фойдаланиш мумкин, полга катта бўмаган оддий нақшли гилам ва оригинал циновка тўшалади.

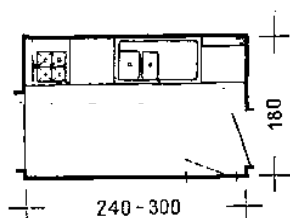
Хўжалик-коммуникация зонаси ошхона, даҳлиз, квартира ичи коридорлари, шюз ва кладовкадан ташкил топади. Одатда унинг хизмат кўрсатиш учун уни қулай бўлиши учун тантанавор зона яқинига жойлаштириш қабул қилинган. Бу зонани тантановар ва ирсий зона орасига жойлаштириш классик схема дейилади. Интерьерни ташкил этишда улардан ошхона ва даҳлиз муҳим рол ўйнайди.

## **7-илова**

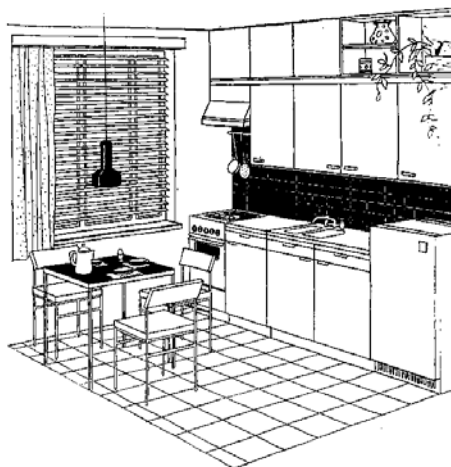
### **Ошхона**

Замонавий квартираларда ошхона унинг лойиҳаланишида муҳим элемент ҳисобланади. Квартира режасида ошхонанинг эгаллаган ўрни (ҳолати) квартира интерьерининг бутун фазовий боғланиш тизимига таъсир кўрсатади. Яқингача одатдаги ошхонанинг фазовий кенглигининг юзаси 8-11 м<sup>2</sup> ташкил этади.

Бундай фазовий кенгликка ошхона жиҳозининг одатий тўпламини, телевизорни ҳам, гуллар, китобларни ҳам сиғдиришга тўғри келган. Техник таъминланган, шинам ошхона нафақат унинг эгаси уй бекасига, балки бошқа оила аъзоларига ҳам хушқайфийат бағишлайди, уй бекаси эса ўз оиласи билан доимий мулоқотда бўлиш имкониятига эга бўлади. шундай қилиб, ошхонанинг аҳамияти яшаш хонасининг мавқеигача кўтариляпти, унинг аҳамияти бутун квартира интеръери учун ҳам эстетик жиҳатдан ўсиб бормоқда.



89 расм. Ошхона жиҳозини бир қатор қилиб жойлаштиришга

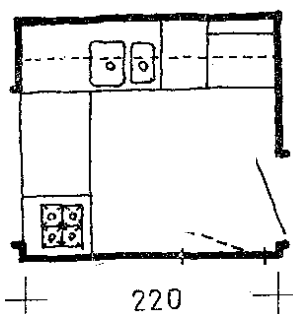


Статистик маълумотларга кўра ишлайдиган аёл ўз вақтини бир кунда 2 соатдан 4 соатгача ошхонада ўтказар экан, уйдаги хўжалик ишларини олиб боришга сарфланадиган вақтни тежашга ва ошхонадаги ишларни енгиллаштиришга қаратилган турли тадбирлар катта аҳамият

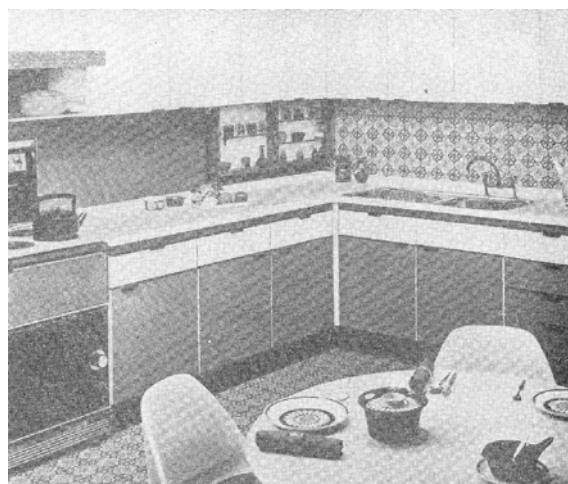
касб этади. Шу сабабли ошхоналарни лойиҳалашда асосий мақсад унинг фазовий кенглиги ва жиҳозланиши меҳнатни енгиллатишга ва вақт сарфини қисқартиришга хизмат қила олишини таъминлашга қаратилади.

Бу мақсадга эришиш учун ошхонани оқилона режалаш, унинг турини квартирага мос тарзда рационал танлаш асос бўлиб хизмат қилади. Бундай ҳолатда келиб чиққан ҳолда ошхонада рўй берадиган ҳамма функционал жараёнларни бириктирадиган ягона тизим ўрнатилади, бу тизим асосида жиҳозларнинг ҳамма элементлари ўрнатилади ва ошхона иккита зона-овқат тайёрлаш зонаси ва овқатланиш зонасига бўлинади. Овқатланиш зонасидан ошхонада ўтказиладиган бошқа жараёнлар учун ҳам фойдаланиш мумкин. Ошхона жиҳозлари ишчи юзасининг баландлиги 85 см (аёлларнинг ўртача бўйига ва тик туриб ишлаш шароитларига мос келади) қилиб қабул қилинади, уларнинг максимал эни 60 см ни минимал эни эса 30 см ни ташкил этади.

Турар-жойларни лойиҳалаштиришда ошхоналарни жиҳозлашнинг учта асосий усули қўлланилади:



90-расм. Ошхона жиҳозини бурчакли жойлаштиришга доир мисол.



алоҳида буюмлари (плита, ювиш идиши, совуткич, иш столи, осма шкафлар) тўплами билан билан жиҳозлар;

-пастки ва юқори қатор элементларига эга бўлган баланд шкафни намоён этувчи секцияли (бўлимли) мебель билан жиҳозлаш;

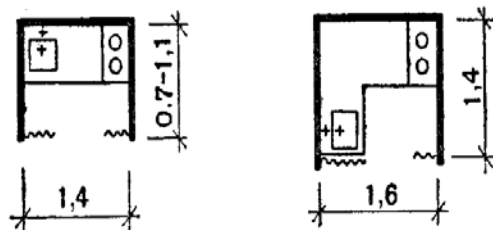
-уйни қуриш жараёнида монтаж қилиб ўрнатиладиган жиҳозлар билан жиҳозлаш.

Ошхона мебельларини бир қатор (бир чизик бўйича) қилиб жойлаштириш технологик талаблар натижаси ҳисобланади ва эстетик талабларга жавоб беради. Алоҳида элементларнинг композицион бирлаштирилиши билан интерьерда яхлитлик ва кўркемликка эришилади, ошхонадаги фазовий кенглик жиҳозларнинг алоҳида ҳажмда ўрнатиладиган ошхонадагига қараганда анча кенг ҳис қилинади. Жиҳозлар бир қатор қилиб, деворга такаб жойлаштирилиши сунъий ёритишнинг янги ечимини талаб этади. Ошхонани сунъий равишда марказий чироқлар ёрдамида ёритишда иш столининг юзасига ишлаётган одамнинг сояси тушиши овқат тайёрлаш жараёнига салбий таъсирини кўрсатади, буни бартараф этиш мақсадида иш столи юзасини ёритиш кузда тутилмоғи лозим. Иш столи юзасини ёритиш паст текисликларда осма элементларни ташкил этиш ва деворга люминесцентли трубкалар (чироқлар)ни монтаж қилиш орқали амалга оширилади.

Ошхона ўлчамларининг нисбати, хона конфигурацияси, дераза ва эшик ораликларининг жойлашиш ўрнига боғлиқ равишда жиҳозларни жойлаштиришнинг 4 та схемасидан бири қўлланилиши мумкин. Энсиз томонида битта деразага эга бўлган чузинчоқ шаклдаги ошхоналарда жиҳозларни деворнинг узун томонларидан бири бўйлаб жойлаштириш кенг тарқалган (89-расм).

Бу тизимнинг афзаллиги ишчи операцияларни функционал кетма-кетликда енгил бажарилишига эриш, инженерлик узатмаларнинг тежалиши ва жиҳозларнинг оддий тайёрланиши (бурчакли элементларнинг бўлмаслиги) билан изоҳланади. Тизимнинг камчиликларига иш фронтининг узунлиги ва хонанинг энсизлиги туфайли нонушта столини жойлаштиришда қийинчиликнинг юзага келиши киради. Жиҳозлар қискартирилган таркибда қўлланилиши мумкин. Дераза оралиғи полдан 85 см баландликда жойлашиши лозим (90 – расм).

Бундай тизим фойдаланиш учун жуда қулай. Бу тизим ҳам чизикли тизимдаги каби қатор устунликларга эга. Унда ҳам жиҳозларнинг узлуксизлиги кетма-кетлиги таъминланади. Агар бир қатор чизикли тизимда иш фронтининг узунлиги камчилиги бўлса, “Г” симон тизим бундай камчиликдан ҳоли бўлиб, унда хизмат қилиш йўли (масофаси)

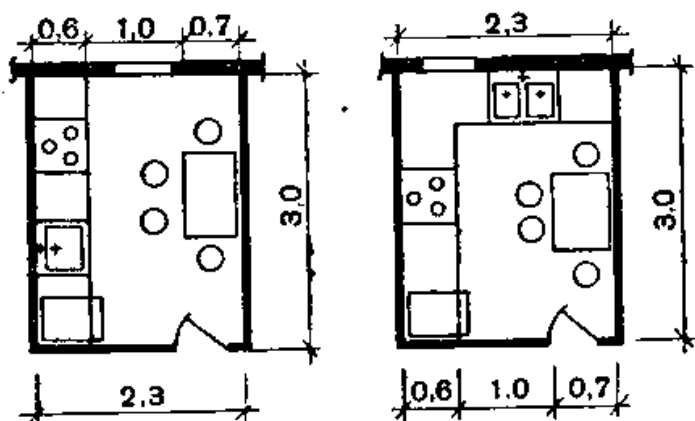


91-расм. Ошхона- тахмоннинг тархий ечимига доир мисол.



кискаради, уй бекаси жиҳозларнинг ҳамма тугунларини кўрган ҳолда ўтириб ишлаши мумкин. Дераза орқали тушаётган ёруғлик ишчи юзани яхши ёритади. Ҳамма тизимнинг ихчамлиги барча ҳолларда нонушта столини қулай жойлаштириш имконини беради. Бунда ошхонанинг фазовий кенглиги ишчи зонаси ва овқатланиш зонасига пухта бўлинади. Жиҳозларнинг бурчакли жойлаштирилиши дераза орқаларидаги девор ёнига ҳам ўрнатилиши мумкин.

Бундай жиҳознинг бир томони табиий ёритилишга нисбатан ноқулай ҳолатда жойлашади. Жиҳозларнинг бурчакли жойлаштирилиши катта ва кичик юзага эга бўлган ошхоналарнинг шакли квадрат ёки бўйи узунроқ тўртбурчак, жиҳозлар таркибининг тўлиқ ёки қисқартирилишидан қатъи



92 расм. Ошхона-ошхонанинг тархӣй ечимига доир мисол.

назар ҳар қайсиси учун ҳам қулайдир.

Кухнларни лойиҳалашда иш жойларини табиий ёруғлик билан ёритишга катта эътибор қаратилади.

Тўғри ва ён томонлардан ёритилганда ошхонада ишлаш учун яхши шароит яратилади. Яъни жиҳозларнинг иш текислиги дераза ёнига ёки деразага туташиб кетган девор олдида жойлаштирилганда иш юзаси табиий ёруғлик ёрдамида яхши ёрилади. Ошхоналарни лойиҳалашнинг

ёмон варианты бу жиҳозларнинг дераза оралиғига қарама-қарши турган девор ёнига жойлаштирилишидир.. бундай ечим фақат ошхонанинг ўлчамларидан бири анча узун бўлган ҳолда ва табиий ёритиш ушбу ошхона учун асосий деб ҳисобланмаган ҳолларда ўзини оқлаши мумкин.

Жиҳозларни дераза атрофига жойлаштириш, шубҳасиз, яхши усул ҳисобланади, лекин бунда осма шкафларни ўрнатишда қийинчиликлар юзага келади. Дераза ойналарининг ишчи текислик баландлигида жойлашиши ошхонани яхши ёритади ва осма шкафлар устидаги тасмасимон ойнали деразалар ошхонанинг бир текис ёритилишини таъминлайди. Интерьер ҳамда уй фасадининг кўриниши нуқтаи-назаридан бундай усул анча қизиқарлидир.

Замонавий лойиҳалаш-қурилиш амалиётида ошхоналарнинг учта асосий тури қабул қилинган: ошхона-тахмон (ниш); ошхона-ошхона, ишчи ошхона квартирани лойиҳалашда ошхоналарнинг у ёки бу турининг танланиши оила таркиби, уйда ҳўжалик юритиш хусусияти, турар-жойнинг шинамлик даражаси ижтимоий хизмат кўрсатишининг мавқеи билан белгиланади.

**Ошхона-тахмон** катта бўмаган квартираларда ҳамда меҳмонхона туридаги уйларда қўлланади. Ўзининг кичик габаритлари туфайли у одатда яшаш хонасининг тахмони (нишаси) га жойлаштирилади ва идишларни



ювиш учун раковина, катта бўлмаган иш столи ва электр ёки газ плитаси билан жиҳозланади (28-расм).

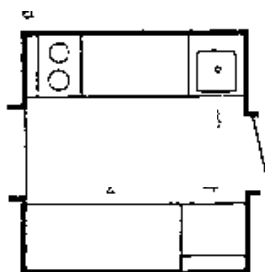
**Ошхона-тахмон**, одатда, умумий хонага ёки даҳлизга жойлаштирилади ва табиий ёритилишга эга бўлмайди. Ошхона тахмоннинг умумий хонага жойлаштирилишида албатта электр плита қўлланиши тақозо этилади. Бундай ошхонанинг майдони жиҳозларни фақат ишчи зонага жойлаштириш имконини беради. Тахмоннинг эни 70 см дан кам бўлмаслиги, узунлиги эса элементлар тўпламига боғлиқ бўлиб, 1,4 м ва ундан катта бўлиши мумкин. Тахмон сурилувчан (кўчириладиган) пардевор ёки тўсиқлар билан тўсилиши мумкин, бундай ҳолда ошхона жиҳозларига эга бўлган шкаф ҳосил қилинади (96-расм, 189 б.).

Айниқса бундай ҳолат қишлоқ жойларида ўзининг яққол тавсифини намоён этади. Ошхоналарнинг бундай қўшимча функционал жуда қулай бўлиб, бу ерда ҳамма нарса “қўл остида” бўлади идиш-товоқ ҳам, плита ҳам, стол ҳам, сув ҳам ва ҳ.к. Буларнинг ҳаммаси фақат уй бекаси учун қулайдир, чунки кун давомида кўп ҳаракатланишининг олди олинади, ошхонадан ошхонага ва аксинча бўлган ҳаракатлар анча қисқаради. Лойиҳавий нуқтаи-назардан ошхона билан қўшма тарзда жойлаштирилади ва улар очик фазовий кенглик орқали ўзаро бирикади ёки суриладиган пардеворлар билан ажратилади.

Бундай ошхона одатда иш столи, раковина ва газ плитаси (ёки электр плита) билан қўчмас ҳолатда жиҳозланади. Ошхона-ошхонанинг минимал юзаси (энг кам майдони) –  $8 \text{ м}^2$  ни ташкил этади. Квартирада хоналарнинг кўпайишига боғлиқ равишда унинг майдони  $10 \text{ м}^2$  гача кенгайиши мумкин. Ундай ошхонанинг эни жиҳозларнинг жойлашишига боғлиқ бўлади: жиҳозларнинг бир қатор жойлашишида ошхонанинг эни 2,4 мдан кам бўлмаслиги, бурчакли ёки икки томонлама жойлашишида эса унинг эни 2,5 м дан кам бўлмаслиги лозим.

Майдони  $6 \text{ м}^2$  дан юқори бўлган ошхонада овқатланиш учун доимий зонани ташкил этиш мумкин, одатда бу зонадан бошқа оила аъзолари ҳам турли юмушларни бажаришда фойдаланишади. Ошхона-ошхона унинг функционал юкланганлигига мувофиқ равишда кенг таркибдаги жиҳозларга эга бўлади. Эни

каттароқ (2,1 м дан кам бўлмаган) бўлган ошхоналар ва шакли квадратга яқин бўлган ошхоналарнинг иккита қарама-қарши томонлари бўйича ҳар бир томонга бир қатордан



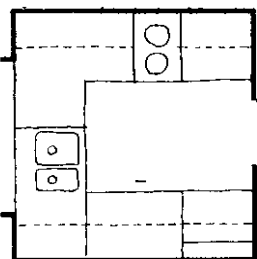
Ошхона жиҳозини икки қатор қилиб жойлаштиришга доир мисол



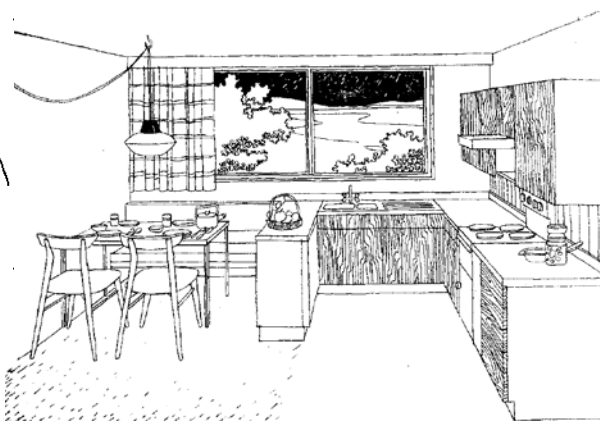
жиҳозларни жойлаштириш анча қулайдир. бундай жиҳозлар шундай тақсимланадики, унда бир девордан қарама-қарши томонга иш жараёнида ортиқча юришнинг олди олинган бўлиши керак. Ошхоналарда меҳнатни ташкил этишнинг умумий схемасидан келиб чиққан ҳолда жиҳозларни икки қаторли тизим асосида жойлаштиришда улар қуйидагича тақсимланади:

биринчи қаторда - иш столи, ювиш мосламаси (мойка) плита;

иккинчи қаторда – маҳсулотлар ва идиш-товокларни сақлаш учун шкаф, совуткич, иккинчи ювиш мосламаси (мойка)ни жойлаштириш мумкин. Бу икки қаторли тизим ажабланарли даражада устунликларга эга. Бу ерда ишлаш зонаси қисқа бўлгани туфайли бир вақтнинг ўзида жиҳозларнинг иккала полосасидан ҳам фойдаланиш мумкин. Бундай ошхонани иш зонаси ва ошхона зонасига енгил бўлиш мумкин. Деразага бемалол (эркин тарзда) етиб бориш имконияти мавжуд. Лекин нонушта столининг дераза ёнига жойлаштирилиши ошхона зонасига ишчи зона орқали ўтишга халақит қилади. Жиҳозлар жойлаштирилишининг икки қаторли тизими қўлланилган



94 расм. Ошхона жиҳозини уч қатор қилиб жойлаштиришга доир мисол.



ҳолларда элементларни П ҳарфи шаклида жойлаштириш орқали бир-бирига туташтириш мумкин.

Бу тизимлардан ҳар бири ижобий ва салбий сифатларга эга.

Бу усул иш

жойининг компактлигини камайтиради, ошхонадаги фазовий кенгликни иш зонаси ва овқатланиш зонаси каби функционал зоналарга пухта қилиб ажратиб беради. Шароитдан келиб чиққан ҳолда жиҳозларнинг уч қаторли тизими ҳар хил ҳолатларни эгаллаши мумкин: учала қатор ҳам деворга П шаклида тақалиши мумкин ёки бир қатор алоҳида Г шаклида бўлиши мумкин. Бундай ярим алоҳидалик нонушта столи, шкафли секциялар ёки униси ҳам буниси ҳам бир вақтнинг ўзида қўлланилиши мумкин. Баъзида жиҳозларнинг элементлари шипкача етиб бормайдиган шкафли пардеворларнинг ўрнатилиши уларнинг икки томонидан ҳам фойдаланиш имконини беради. Бундай пардеворга нонушта столини ҳам ўрнатиш мумкин.

Ишчи ошхона – бу жой фақат овқат тайёрлаш учун мўлжалланади, шунинг учун у бошқа хоналардан изоляция қилинган ҳолда жойлаштирилади (30-расм). Ошхона билан бевосита ягона алоқада бўладиган жой бу ошхонадир. Ошхонанинг юзаси 7 м<sup>2</sup> дан кам бўлмаслиги тавсиф этилади, унингўлчамларининг нисбати 2,0 x 2,2 м бўлиши мумкин.

Ўзбекистон шароитида ошхона универсал турдаги ёзги жой (айвон) билан бевосита боғланишга (алоқага) эга бўлиши лозим ёки миллий таомларни тайёрлашга мўлжалланган махсус очиқ жой билан узвий боғланган бўлиши тақозо этилади. Шу сабабли ошхона яшаш хоналари орқали шамоллатилишга эга бўмаслиги керак, чунки ошхона билан боғланиш лоджия ёки балконилар орқали амалга оширилиши мумкин. Ишчи ошхона квартиралардаги табиий ёруғлик билан таъминланган мустақил изоляцияланган хоналарга жойлаштирилади.

Бундай ошхона асосан овқат тайёрлаш билан боғлиқ бўлган вазифалар ва овқат қабул қилингандан кейин йиғиштириш-тозалаш ишларининг бажарилишига мўлжалланади. Унда турли буюм ва нарсалар сақланадиган хўжалик шкафи, дазмоллаш учун мослама, йиғиладиган ёки кўчмас стол учун ҳам жой топилади. Бундай ошхона 4,5 дан 6 м<sup>2</sup> гача бўлган майдонга эга бўлади, унинг минимал эни 1,8 м ни ташкил этади.

## **8-илова**

### **Даҳлиз**

Бу режавий элемент тақсимловчи кулуар вазифасини бажаради, ундан яшовчилар квартиранинг ҳамма хоналарига кирадилар (97-расм). Шунинг учун унинг яшаш уйининг тузилмасида эгаллаган ўрни муҳим аҳамиятга эга. Яшаш уйида (квартирада) ошхона, ошхона ва кабинет билан қулай боғланишни ҳисобга олган ҳолда даҳлиз жойлаштирилади. Унинг 1,4 м бўлган минимал эни меъёрлар орқали ўрнатилган. Даҳлизга одатда устки кийимлар учун мўлжалланган пойафзаллар тахлаб қўйиладиган тахталар ўрнатилган қўшма тарзда қурилган шкаф, тош ойнали тумбочка, телефон столи стули билан ўрин эгаллайди. Даҳлиз квартиранинг қоронғироқ қисмига жойлаштирилганда, ойнали эшиклар ёки қўшимча хоналарнинг деворнинг тепа қисмига жойлаштирилган ёруғлик оралиқлари орқали ёритилади. Бу қўшимча ёруғлик оралиқлари кўриш орқали қабул қилишда фазовий кенглик катталашгандек ҳис қилиниши билан интерьерни янада бойитади. Даҳлиз квартирани зоналарга ажратадиган жой сифатида хизмат қилади, алоҳида хоналарнинг мустақиллигини таъминлайди ва бир вақтнинг ўзида бу хоналарни бир-бири билан боғлайди. Даҳлиз устки кийимларни ва пойафзалларни, хўжалик ва спорт буюмларини сақлаш учун ҳам хизмат қилади. Бу ерда квартирадан чиқишдан олдин кийинилади, квартирага киргандан кейин эса устки кийимлар ечилади ҳамда меҳмонлар кутиб олинади. Квартираларнинг интерьерида у муҳим рол ўйнайди. Интерьернинг композицияси худди шу ердан бошланади ва унинг ечими эстетик баҳоланади. Бу асосий вазифаларга мувофиқ равишда даҳлизнинг жиҳозланиши ҳам тақозо этилади.

Турар-жой бинолари режавий элементларининг меъёрий ҳужжатларида даҳлиз учун мўлжалланган жиҳозларнинг рўйхати берилган. Бу рўйхатга кийимларни осиб мосламаси (кийим илгич, вешалка), пойафзаллар қутиси, банкетка, журналлар столчаси, хўжалик буюмлари ва устки кийимлар учун шкаф, турли стеллажлар киради (98,99-расм). Қундалик фойдаланиладиган

кийим илгич учун деворнинг эркин юзали текислиги зарур бўлади. Кийим илгич учун махсус тахмоннинг кўзда тутилиши анча қулайдир. Унинг юқори қисмидаги тахта бош кийимлар, зонтлар ва тростейлар учун мўлжалланган бўлади, пастки қисмига эса пойафзаллар тахланадиган тахталар ўрнатилади. Бундай тахмонни парда ёки йиғилувчи мослама билан тўсиш (ёпиш) мумкин. Тош ойна дахлиз учун зарур бўлган жиҳоз бўлиб, у ҳаракатланиш чизиғидан четроқда жойлашган девор текислигига ўрнатилади, унинг олдида эни 30 см дан кам бўлмаган бўлак қолдирилади. Тош ойнани кийим илгичнинг яқинига ошиш ёки ўрнатиш маъқулроқ бўлади. Агар тош ойна бурчакка ўрнатилса, у ҳолда тегишли девор билан тош ойна орасидаги масофа 30 см дан кам бўлмаслиги керак. Тош ойна билан биргаликда гигиеник нарсалар учун мўлжалланган тахтали мослама ўрнатилиши ёки столчанинг жойлаштирилиши кўзда тутилади. Дахлизга телефон ва журналлар учун алоҳида столча жойлаштирилади; стул ёки банкетка пойафзалларни ўтирган ҳолатда кийиш учун ва телефонда гаплашиш ва кутиш учун хизмат қилади.

Квартиранинг бошқа хоналари сингари дахлизда ҳам асосланган зоналарнинг бўлиши ҳисобга олинган ҳолда лойиҳаланади. Бундан келиб чиққан ҳолда унинг ҳар бир зонасида қулайлик шароитни таъминловчи дахлиз энининг минимал ўлчамлари ўрнатилган. Дахлизнинг эни ҳеч бўлмаганда 130см дан кам бўлмаслиги, мумкин қадар 150 см дан кам бўлмаслиги талаб этилади.

Дахлизнинг режавий сифатлари эшик ораликларининг жойлашишига ва сонига боғлиқ бўлади. Дахлизнинг 1,3 минимал энида квартиранинг дахлизга ташқаридан кириладиган эшиги бир табақали бўлади ва квартира ичига қаратилиб очилади. Дахлизнинг вазифа бажариши ва бошқа имкониятлари аввалом бор унинг юзасининг ўлчамларига боғлиқдир, ундан кейин дахлизга қарата очиладиган эшиклар сонига боғлиқ бўлади. Агар дахлиз етарли бўлмаган ўлчамларга эга бўлса, у ҳолда унинг вазифаларининг маълум бир қисми бошқа хоналар зиммасига ўтказилади, бу эса яшаш хоналаридан тўғри фойдаланиш тартиби (режими) га ўз таъсирини кўрсатади.

Дахлизнинг функционал жиҳатдан ортиқча юкланганлиги унда кўплаб ҳар хил буюмларнинг тўпланишига олиб келади, оқибатда пала-партишлик, буюмлар уюмининг ҳосил бўлиши квартира интерьерини ҳам бузади. Бундай ҳолда дахлизга қўшиб қурилган шкаф унинг жиҳозланишининг энг яхши кўриниши намоён қилади (100-расм). Кийимлар ва пойафзаллар учун ўрнатилган шкаф қаторида турли хўжалик-рўзғор буюмлари, анжомлари сақлашга мўлжалланган шкаф, китоблар учун тахталар ҳам бўлиши мумкин. Бунда дахлиз жиҳозларнинг кўплаб элементлардан озод этилади, унинг сифими эса кенгаяди. Қўшиб қурилган шкафли дахлиз, алоҳида турувчи элементларга эга бўлган дахлизга қараганда анча эркинроқ, кенгроқ қабул қилинади, унинг интерьерини эса тугалланганлик ва бус-бутунликни намоён қилади. Бундай кўринишда у ҳаққатдан ҳам квартиранинг вестибюлига айланиши мумкин ва унинг квартирадаги композицион-эстетик аҳамияти янада ортади.

Квартиранинг фазовий боғланишлари тизимида дахлиз кўпинча умумий хона билан биргаликда ечилади, бунда у умумий хона билан ягона бутунликни

ташқил этади. Иккита фазовий кенгликнинг ягоналигига дахлизни умумий хонага кенг ойнали эшиклар ёки йиғиладиган пардеворлар орқали максимал очиш билан эришилади (101-рasm). Бунда одатда табиий ёруғликдан махрум бўлган дахлизнинг катта бўлмаган фазовий кенглиги лекин унинг умумий хона фазовий кенглигига қаратилганлиги туфайли унга ёруғликнинг “қуюлиши” квартирага киришда кенглик ва эркинлик ҳис қилинишини юзага келтиради. Бундан ташқари бундай керак бўлган пайтда (моментда) умумий хонага дахлизни бириктириш (қўшиш) эвазига унинг фазовий кенглигини ошириш имконини беради. Баъзида дахлиз умумий хонадан мутлақо шартли равишда шипкача етиб бормайдиган стеллажлар ёки бир томони шкафли бўлган секциялар билан ажратилади. Бундан вазиятлар (ҳоллар)да дахлизнинг бадиий ечими умумий хонанинг ечимлари билан узвий боғланган бўлади – улар биргаликда квартиранинг бош композицион марказини ташқил этади (109-рasm, 208 б.). дахлизни ёритишга сунъий ва табиий ёруғликнинг турли тизимлари қўлланади. Дахлизлар битта ёки иккита оқ плафон билан ёритилади, бу плафонлар обилное ёруғлик беради (тарқатади). Дахлиз кўп жиҳозлани тикиб жойлаштириладиган жой эмас, унинг безатилиши мебельлар ва жиҳозлар билан тигиз тўлдирилмаган ҳолда жиддий ва сокин бўлмоғи тақозо этилади. Бироқ бу дегани юқоридан ёритишга мўлжалланган чиройли плафон ёки қандилдан интерьернинг композицион акценти сифатида фойдаланиш имконини инкор этмайди.

## 9-илова

### Санитар гигиеник зона

Бу зона ваннахона, ювиниш ва туалет хоналаридан ташқил топган хоналар гуруҳини ўз таркибига киритади. Квартиранинг турига боғлиқ равишда санитария тугунлари қўшма бўлиши яъни ҳамма жиҳозлар (ванна ёки душли паддан, ювиниш мосламаси ва унитаз) битта хонада жойлашиши (102-рasm) ва ажратилган ҳолатда яъни ванна ювиниш мосламаси билан алоҳида хонада, унитаз эса хонада жойлашган бўлади (103-рasm). Санитар тугуннинг биринчи тури асосан ёлғиз инсонлар, кам таркибли оилалар учун мўлжалланган бир хонали квартиралар, меҳмонхона номерлари, ҳамда катта оилалар учун мўлжалланган квартираларда қўлланилади. Қўшма санитар тугунлар анча кам қулайликларга эга бўлади, шу туфайли уларнинг қўлланишига иқтисодий мулоҳаза юритишдан келиб чиққан ҳолда ва фақат кичик габаритли квартираларда йўл қўйилади. Кичик габаритли квартираларда бундай ноқулайлик айтарли даражада кучли таъсир ўтказмайди. Асосий жиҳозлардан ташқари санитар тугун хоналарига ёрдамчи жиҳозлар катори: кир ювиш машинаси, кир чойшаблар қутиси, курси, тош ойна ҳамда сочиқлар ва кийимлар учун илгич (вешалка).

Ванна хонанинг ўлчамлари бу ҳамма жиҳозларнинг габаритлари ҳамда унга бемалол кириш ва ҳаракатланишни таъминлайдиган эркин фазовий кенглик билан аниқланади. Унинг эни 1,4 м дан кам бўлмаслиги лозим. Санитар-техник меъёрларда ванна хонага кириш бевосита дахлиздан ёки коридордан кириш тавсия этилади, лекин кириш эшигини ошхона-ошхона ёки яшаш

хоналарига ўрнатишга мутлақо йўл қўймаслик лозим. Ванна хонага қўйиладиган мажбурий талаб бу унинг сўриб олувчи қурилма ёки фаол шамоллатиш учун ёруғлик ўтадиган оралик билан таъминланганлиги билан бажарилади. Мумкин қадар уни табиий ёруғлик билан ёритиш тавсия этилади.

Маблағни иқтисод қилиш, тежаш мақсадида санитар тугунларни ошхона ёнига жойлаштириш тавсия қилинади. Бундай йўл тутилганда сув узатиш қувурлари, тирсаклар ва вертикал канализация қувурларининг анча кам сарфланиши эвазига иқтисод қилишга, тежамкорликка эришилади. Бироқ, бундай режавий схемага фақат шундай вазиятларда йўл қўйиладигани, қачонки ошхона бевосита ошхона билан боғланмаган бўлса.

Хожатхоналар. Хожатхоналарни режалашга ва жойлаштиришга ўта қатъий талаблар қўйилади. Уларнинг габаритлари асосан уларга қўлланиладиган жиҳозларга боғлиқ бўлади. Ҳар қандай ҳолатда ҳам хожатхонанинг бўйи 1,2 м бўлганда эни 0,85 м дан кам бўлмаслиги лозим (агар эшик ташқарига очилганда) ва унинг бўйи 1,4 м дан кам бўлмаслиги тақозо этилади, агар унинг эшиги ичкарига очилса. Агар хожатхонанинг асосий жиҳозлари таркибига қўл ювгич ва биде киритилса, у ҳолда унинг габаритлари катталаштирилиши мумкин (104-расм). Худди ванна хонадаги сингари, унга кириш даҳлиз ёки коридор орқали амалга оширилади, лекин унга кириш эшикларини бевосита ошхонага ёки яшаш хоналарига ўрнатиш мутлақо ман этилади. Кўп хонали квартираларда (беш ва ундан ортиқ) санитар-гигиеник меъёрларда уларга иккита хожатхона жойлаштириш тавсия этилади: биттасини даҳлиз ёнига, иккинчисини ётоқхона яқинига жойлаштириш анча мақсадга мувофиқ келади. Худди санитар тугунлар каби хожатхоналар ҳам сунъий (сўриш вентиляторлари) ва табиий (ёруғлик оралиқлари) тизими ёрдамида яхши шамоллатилиши талаб этилади. Бу меъёрий талабнинг бажарилиши Ўзбекистон шароитлари учун алоҳида муҳим аҳамият касб этади.

**10-илова**

### **Блиц-сўров саволлари**

- 12. Хоналарнинг интерьерлари қандай шакллантирилади?**
- 13. Кўп хонали квартираларда хоналар қандай функционал зоналарга ажратилади?**
- 14. Овқатланиш зонасига қандай талаблар қўйилади?**
- 15. Ухлаш хонасига қандай талаблар қўйилади? Ухлаш хонасининг сони ва майдони қандай бўлиши керак?**
- 16. Болалар хоналарига қандай талаблар қўйилади?**
- 17. Ошхонага қандай талаблар қўйилади?**
- 18. Ошхоналарни жиҳозлашда қандай асосий усуллар қўлланилади?**
- 19. Ошхона мебеллари қандай бўлиши керак? Нима учун?**
- 20. Ошхона-тахмон нима?**
- 21. Даҳлиз қандай бўлиши керак?**
- 22. Санитар-гигиеник зонага қандай талаблар қўйилади?**

|                  |                                                 |
|------------------|-------------------------------------------------|
| 16- <b>МАВЗУ</b> | <b>САНОАТ БИНОЛАРИ ВА КОРХОНАЛАРИ ИНТЕРЬЕРИ</b> |
|------------------|-------------------------------------------------|

### 1.1. Маърузани олиб бориш технологияси

|                                                                                                                                 |                                                                                                                                                                                                    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ўқув соати – 2 соат</b>                                                                                                      | Талабалар сони: 60 та                                                                                                                                                                              |
| <b>Ўқув машғулот шакли</b>                                                                                                      | Ахборотли маъруза                                                                                                                                                                                  |
| <b>Маъруза режаси</b>                                                                                                           | 5. Саноат корхоналарини лойиҳалаш.<br>6. Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари.<br>7. Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ.<br>8. Саноат бинолари интерьери. |
| <b>Ўқув машғулотининг мақсади:</b> Талабаларни саноат бинолари ва корхоналари интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништириш |                                                                                                                                                                                                    |
| <b>Педагогик вазифалар:</b>                                                                                                     | <b>Ўқув фаолияти натижалари:</b>                                                                                                                                                                   |
| Саноат корхоналарини лойиҳалаш билан таништиради                                                                                | Саноат корхоналарини лойиҳалаш қандай амалга оширилишини билади                                                                                                                                    |
| Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари ҳақида гапириб беради                                            | Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари ҳақида фикр юритади                                                                                                                 |
| Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ аҳамияти ва ўрнини кўрсатади                                                  | Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ аҳамияти ва ўрнини тушунади                                                                                                                      |
| Саноат бинолари интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                                  | Саноат бинолари интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                                                                                                          |
| <b>Ўқитиш воситалари</b>                                                                                                        | <i>маъруза матни, компьютер слайдлари, доска</i>                                                                                                                                                   |
| <b>Ўқитиш усуллари</b>                                                                                                          | <i>ахборотли маъруза, блиц-сўров, эссе</i>                                                                                                                                                         |
| <b>Ўқитиш шакллари</b>                                                                                                          | <i>жамоада ишлаш</i>                                                                                                                                                                               |
| <b>Ўқитиш шароити</b>                                                                                                           | <i>техник воситалар билан таъминланган аудитория</i>                                                                                                                                               |
| <b>Мониторинг ва баҳолаш</b>                                                                                                    | <i>огзаки савол-жавоб</i>                                                                                                                                                                          |

## 1.2. “Саноат бинолари ва корхоналари интеръери” мавзусининг технологик харитаси

| Иш<br>босқич-<br>лари                    | Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | Тингловчи<br>фаолиятининг мазмуни                                                                        |
|------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1-босқич.<br>Мавзуга<br>кириш<br>(20мин) | 1.1.Янги мавзуга кириш сифатида “Саноат биноларига қўйиладиган замонавий талаблар” мавзусида беш дақиқали эссе ёзиш топшириғини беради (1-илова).<br>1.2. Ёзилган эсселар муҳокама қилинади.<br>1.3.Талабаларни мавзунинг номланиши, мақсади ва қутиладиган натижалар билан таништиради.                                                                                                                         | \<br><br>“Эссе ёзадилар<br><br>Фикр алмашилади<br><br>Тинглайдилар                                       |
| 2 -босқич.<br>Асосий<br>қисм<br>(40 мин) | 2.1.Маъруза режаси билан таништиради (2 - илова).<br>2.2. Саноат корхоналарини лойиҳалаш билан таништиради (3-илова).<br>2.3. Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари ҳақида гапириб беради (4-илова).<br>2.4. Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ аҳамияти ва ўрнини кўрсатади (5-илова).<br>2.5. Саноат бинолари интеръерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (6-илова) | Режани ёзиб оладилар<br><br><br>Тинглайдилар ва асосий маълумотларни конспект дафтарларига ёзиб оладилар |
| 3-босқич.<br>Яқунловчи<br>(20 мин)       | 3.1.Мавзу бўйича билимларни мустахкамлаш учун блиц-сўров ўтказади (7-илова)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | Саволларга жавоб берадилар                                                                               |

**1-илова**

### Беш дақиқали эссе<sup>8</sup>

Янги мавзуга кириш сифатида “Саноат биноларига қўйиладиган замонавий талаблар” мавзусида беш дақиқали эссе ёзадилар

**2-илова**

<sup>8</sup> Беш дақиқати эссе қоидалари 6 маърузанинг 1 иловасида тўлиқ келтирилган. Эссени расмлар билан бойтиш ҳам мумкин.



## **Маъруза режаси**

5. Саноат корхоналарини лойиҳалаш.
6. Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари.
7. Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ.
8. Саноат бинолари интеръери.

### **3-илова**

#### **Саноат корхоналарини лойиҳалаш**

Саноат корхоналарини лойиҳалаш қурилишининг асосий таркибий қисмидир. Лойиҳаларда бино ҳажми ва ишлаб чиқариш майдонларини кичиклаштириш, моддий жиҳатдан ва меҳнат ресурслардан кам сарф-харажат қилиб, ишлаб чиқаришни қувватини, шунингдек ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сони ўсишини таъминлашга эришиш лозим. Яратилаётган корхоналарни маълум габаритга, бирон бир мақсадга қаратилган ишлаб чиқариш объектларини типовой инструкциялардан лойиҳалашга ўтиш амалга оширилимоқда.

Қуйидаги янги типдаги саноат бинолари кенг қўлланилмоқда: ўлчами тўсин узунлигига тенг келадиган панель қоплами, блоклардан йиғма қопламали, темир-бетон асбестоцемент ва бошқа материаллардан ишланган тўшамали; полга ўрнатиладиган кўприкли кранлар ўрнига консоль ва бошқа турдаги осма кранлар ишлатиладиган, цех ичкарасида ҳажм блоклардан ва йирик ўлчамли элементлардан ясаб ўрнатилган хоналари мавжуд; ертўласи йўқ қисмида ҳажм минимал беркитилган канал, туннел ва бошқа ер ости қурилмалари, коммуникациялари ер устки қаватида марказлаштирилган; заводда ишлаб чиқарилган ва умумий тарзда етказиб бериладиган маҳсулотлардан, тезда ремонт қилиш имконияти бўлган темир-бетон ёки енгил металл конструкциялардан ташкил топган.

Янги типдаги бинолар билан бир қаторда шундай маҳсулотлар ишлаб чиқаришга эътибор берилмоқда, бунда, металл ишлатиш мумкин қадар камайтирилган кам меҳнат сарфланган бўлсин, бино ва иншоотларни қурилиш массаси ихчамланган, ўзида иссиқ ҳароратни сақлаш қобилияти оширилган бўлсин. Шу борада албатта устунлик йирик ўлчамли заводда тайёрланган конструкцияларга берилмоқда.

Эффектли кундаланг кесимига эга бўлган ўта чидамли, олдиндан териштирилган кўтарувчи темир-бетон конструкциялар ва енгил бетон конструкциялар ишлаб чиқариш кўпайтирилди. Кўп ҳолларда олдиндан териштирилган темир-бетондан, барча эгиладиган конструкциялар – қурилиш тўсинлари ва фермалари, кўп қаватли биноларнинг синч элементлари, қоплама плиталари ва қаватлараро қопламалари, қутисифат кўпбўшликли тўшамалари, девор панелларини тайёрлаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ҳозирги камёб материалларни (ёғоч, металлопрокат) ишлатишни имкони борица камайитиришга олиб келадиган, кўп тарқалаётган йўл, бу қурилишни кимёлаштиришдир. Бугунги кунда парвозлаш ва изоляциялаш ишлари учун полимерлар, витражларда, ажратиш деворларида ва осма шипларида, шунингдек тозаликка юқорироқ талаб қўйиладиган саноат биноларида, алюминий конструкциялари ишлатилмоқда. Бу материаллар асосан Европа ва Корея мамлакатларидан келтирилмоқда.

Ресурсларни тежаш саноатни ёқилғи энергия, хомашё ва материалларига бўлган талабини ўсишига сабаб бўлади.

Қисқа вақт ичида лойиҳалаштирилётган ва қурилатган бинолар, тез-тез ўзгариб турадиган технология талаблари асосида бўлган иш ресурсларини тежаш ва уни социал аҳамиятини кўтариш шароитида кечиктириб бўлмайдиган талаб пайдо бўлди.

Лойиҳачилар, архитекторлар ва конструкцияларнинг биринчи навбатдаги вазифалари – қурилиш илми, шаҳарсозлик ва архитектурадаги илмий-техник прогрессив ютуқлари асосида, мавжуд тардицион ва умуман янги прогрессив лойиҳавий ечимлари билан лойиҳа ва қурилиш ишларини самарадорлигини оширишдир.

Янги авлод саноат биноларини кенг тавсиф этилатган чоғда ғайриоддий фасадида тешик-тешиги йўқ ва ойнаванд қисмлар контрасти, суперграфика ва дизайн воситалари, ранг ечими ифодали бўлган услубларни актив ҳолда қўллаб, вариантларни таққослаб танлаш услуги билан архитектуравий-бадий образларни яратиш имконияти пайдо бўлади.

#### **4-илова**

#### **Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари**

XXI аср атроф муҳитни ифлосланишдан сақлаш нафақат регионал, балки халқаро аҳамият кашф этади. Шаҳарсозлик ва шаҳарни шакллантириш вазифаларини ва комплексларини ҳозирги шароитда рационал лойиҳалаш фақат атроф муҳитни қўриқлаш талабларни тўлиқ ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши мумкин.

Район планини тузиш ва лойиҳалашнинг ривожини саноат районлари ва узелларини, саноат корхоналари комплекслари бош планларини ишлаб чиқиш, бино ва иншоотларни ҳажм-тарз ва конструкция ечимларини танлаш, уларни ички тарғиботи, чидамлилиги, узоқ вақтга етиб бориши ва фойдаланиш шартлари атроф муҳитни ҳимоя қилиш талаблари билан узвий боғланган.

Инсониятни буркираб авж олаётган хўжалик фаолиятининг натижаси атроф муҳит устига тушаётган оғир юк бўлаётир. Айниқса, корхоналарни атроф муҳитга таъсири орзуга зид бўлмоқда.

Саноат ва маиший чиқиндиларни қайта ишлаб ундан фойдаланиш ишлари, ердаги барча шаҳарларда тўплаётган қаттиқ чиқиндилар йилига 3 млрд. тонна ҳосил қилишилиги сабабли тобора жиддий муаммога айланди. Саноатни ва атом электростанцияларини радиоактив чиқиндилари миқдори

тобора кўпайиб бормоқда. Катта шаҳар иқлими атроф-муҳит иқлимидан анчагина фарқ қилади. Уни шаклланишини физик асоси-иссивлик балансини ташкил қилувчиларини ўзгариши, янги тўшалаётган юза характерини ўзига хос хусусиятини боғлиқлигида деса бўлади.

Замонавий шаҳарларда шовқинга қарши кураш кўп мураккаб муаммо бўлиб ҳисобланади. Двигател ва механизмлар шовқини – ўраб турган муҳитни бўлак шакли бўлиб, ҳавони ва сувни захарлашга нисбатан камроқ емирадиган ва хавфли эмас, кўп ҳолларда бунга қарши курашиш қийинроқ ўтади.

Шундай қилиб, ишлаб чиқаришни ривожланиши табиий муҳитни буғлашга сабаб бўлади деб қонунлаштириб қўйиш нотўғри. Илмий-техник прогрессини муваффақиятлари, фан ва техника ривожланишдаги ютуқлар, келажакдаги янада ривожини ўраб турган табиий муҳитга салбий таъсирни олдини олишга барча керак бўлган имкониятларни яратди. Бугунда инсон ўзининг ишлаб чиқариш ва кундалик ҳаётидаги фаолиятида учта принципларга амал қилишга мажбур: ҳеч бир лойиҳа жиддий экологик асосиз тасдиқланмаслиги ёки кўриб чиқилмаслиги керак; иқтисодий талаблар биринчи навбатда экология билан мувофиқланиши керак; табиатга ёриб кириш минимал бўлмоғи керак. Бунинг учун лойиҳавий ечимда вайрон қилинган атроф муҳитни қайта тиклаш процессини олдиндан эътиборга олиб иш тутмоқ лозим.

Шаҳарсозлик фани архитектура – лойиҳалаш ечимлари ёрдамида шаҳар муҳити ўзгаришларини олдиндан айтиб боради, шунинг учун атроф муҳитни яхшилашда уларнинг роли каттадир. Улкан шаҳар бу сунъий ландшафт, у бўлаётган процесслар фаоллиги билан ажралиб туради. Муҳитни соғломлаштириш масаласи шаҳарнинг ўзида – инсон истиқомат қиладиган муҳитга кескин бўлиб ҳисобланади. Ваҳоланки шаҳарларни инсон организмига зарарли таъсири хатарли чегарага яқинлашмоқда.

Лойиҳалаш жараёнига экологик ёндошишда икки йўналиш бор: биринчиси – саноат майдонларини уюштириш, саноат районлари ва узелларини лойиҳалаш, иморатларни ҳажм – тарз ва конструктив ечимларини ва ишлатиш шароитлари ечимларини танлаш. Иккинчиси – ташқи ва ичкари атроф муҳитга чиқариб ташланаётган саноат ва бошқа чиқиндиларни камайтира оладиган дастгоҳ ва янги технологик процессларни яратиш масаласи.

Ҳар қандай саноат объекти атроф муҳитга таъсир қилиш билан бирга, ўзи ҳам муҳит таъсирида бўлади. Бошқа экологик принцип – лойиҳалашни тўла ҳолда бажариш, яъни ҳаво ва сув хавзалари, майдон, иқлим, шовқин таъсири, тебраниш, ишлаб чиқариш чиқиндилари ва бошқа факторларни ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда лойиҳалаш.

### **Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ**

Кўп ишлаб чиқариш биноларининг меъморий-бадий ва эстетик сифати паст, бу йўл қўйиб бўлмайдиган даражада, хаддан ташқари архитектура ижодиётини фақат техник масалаларини ҳал қилинишига бўйсундирилиши, меъморий ифодалашни янгича йўллари излаш ва унга эришишни чеклаш оқибатидир.

Саноат бинолари архитектураси – шакл ечими йирик масштаби ва жонлидир. У ҳар қандай шаҳар архитектурасини бойитишга қодир.

Бунинг учун муҳим бадий воситалар қуйидагилардан иборатдир:

- Асосий бинолар ҳажмини гармония ва пропорция қонунларига асосан бўлиб чиқиш;
- Очикдаги жиҳозлар ва муҳандислик иншоотлари қизиқарли ва турли хилдаги шакллари қўллаш;
- Барча фазони бир бутун қилиб, бадий жиҳатдан бирлаштириш.

Тутун қувурлари муҳим аҳамият кашф этади (зарарли чиқиндилар чиқмайдиган), градирналар, вентиляция шахталар, очикдаги дастгоҳлар. Бу иншоотлар обшқа объектлар билан жўшқинликда саноат мажмуасини характерли қиёфасини яратади.

Шаҳарсозлик ҳолати қандай бўлмасин, лойиҳалаштирилаётган ишлаб чиқариш муҳитига эга комплекс ансамблга органик ҳолда мос бўлиб тушиши керак.

Саноат бинолар ичкарасини ташкил қилинишига нафақат ундаги технологик жараён аниқ таъсир қилади, балки бионинг конструкцияси ечими ҳам ўз таъсирини кўрсатади.

Саноат бинолар фазовий композициясининг типик тизмлари – уларни бутун кўриниши, улкан меъморий бўлақларга бўлинганлиги. Бино олди томони ва қурилмалар пластикаси, шу томон фонидаги бўритиб чиқувчи ёки аксинча кириб турувчи элементларни бўрттириб кўрсатиш орқали эришилади, буларга бинога кириш жойи, ташқарига чиқариб қурилган тамбурлар (бино томининг гумбаз қилиб ишланган қисми), автомобил ёки темир йўл платформалари, зинапоя этаклари, технологик жиҳозлари элементлари киради.

Баъзи ҳолларда узун биноларда меъморий ифодаликга эришиш учун бино олд томони ва ён томони ёпиқ ва ойнабанд қисмлар контрастлик ечимини ишлатилиши орқали эришилади.

Саноат корхонаси архитектура мажмуаси яратилаётганда ишлаб чиқариш технологияси, унинг атрофидаги шаҳар бинолари ўзига хослиги, саноат майдони режаси ечимини ўзига хослиги, саноат майдони режаси ечимини ўзига хослиги ва ландшафт характеридан келиб чиққан ҳолда бир қатор қарама-қарши талабларни мувофиқлаштиришга тўғри келади. Атрофдаги бинолар ва лойиҳаланаётган бинони композиция –бадий бирлигини таъминловчи услубларидан бири – корхона майдони ва ундан ташқаридаги жойларни кўкаламзорлаштириши бўлиб ҳисобланади.

Ишлаб чиқариш биноларини меъморий-композиция ечимларининг усул ва услублари деганда қуйидаги масалалар ёртилиши керак:

10. Меъморий ансамблнинг чегаралари масаласи;
11. Майдонни ичкарасидан ва ташқарасидан идрок қилиниши;
12. Мунтазамлик (регулярность) принциплари;
13. Катта бўлмаган ва жамланган саноат комплексларни композициясини ташқаридан идрок қилиниши;
14. Меъморий доминант –асосий композиция элементи;
15. Меъморий бинода горизонтал ёки вертикал бўйича бўлиншлар;
16. Композицион схема – симметрияли, ассиметрияли ва нейтрал (ритмиялик) бўлиши мумкин;
17. Ишлаб чиқариш бинолари фасад ечимларини асосини ёруғлик ўтказиш учун қолдирилган эшик, деразалар ўрни ташкил қилади;
18. Фасад ечимида ранг ишлатиш.

## 6-илова

### Саноат бинолари интерьери

Оптимал меҳнат шароитини яратилиш ва меҳнаткашларни иш қобилиятини оширишда хона эстетикаси ва хоналардаги ишлаб чиқариш муҳити алоҳида аҳамият кашф қилади. Бунга эса, интерьер архитектурасини такомиллаштириш, жиҳозларнинг бадий-конструктив ечилиши, умуман меъморий композицион ва меҳнатни илмий ташкил қилиш орқали эришилади.

Интерьер яратиш қуйидагилар орқали бўлади:

- Замонавий композиция принципларини қўллаш;
- Ўраб турган бинолар маоқимини бирон бир мақсадга, ўйлаб бағишламоқ;
- Технология жиҳозларни ўзаро тўғри жойлаштириш;
- Ишлаб чиқаришда механизациялаш, роботизациялаш ва автоматлаштиришни кенг қўллаш;
- Ичкарида физиологик муҳитда маиший қулайлик (комфорт) параметрларига риоя қилиш;
- Қурилиш конструкцияларт ва жиҳозлар сиртини юқори даражада пардозлаш;
- Ишловчига маълум психофизик ва эмоционал таъсир қилувчи ва шунингдек хавфсизликни таъминлаш учун пардозлаш ишларида турли рангларда бўяш.

**Блиц-сўров саволлари**

12. Саноат корхоналарини лойиҳалаш қандай амалга оширилади?
13. Ҳозирги кунда қандай янги типдаги саноат бинолари қўлланилмоқда?
14. Ҳозирги камёб материалларни (ёғоч, металлопрокат) ишлатишни имкони борица камайтиришга олиб келадиган, кўп тарқалаётган йўл қандай?
15. Бугунги кунда парвозлаш ва изоляциялаш ишлари учун қандай конструкциялар ишлатилмоқда?
16. Лойиҳачилар, архитекторлар ва конструкцияларнинг биринчи навбатдаги вазифалари нималардан иборат?
17. Саноат корхоналарини лойиҳалашда атроф муҳитни қўриқлаш ишлари нималардан иборат?
18. Замонавий шаҳарларда шовқинга қарши кураш ишлари қандай олиб борилади?
19. Лойиҳалаш жараёнига экологик ёндошишда қандай йўналишлар мавжуд?
20. Саноат биноларини қурилишида меъморий-бадий образ қандай яратилади?
21. Ишлаб чиқариш биноларини меъморий-композиция ечимларининг усул ва услублари деганда қандай масалалар ёртилиши керак.
22. Саноат бинолари интерьерлари қандай яратилади?

|          |                                                     |
|----------|-----------------------------------------------------|
| 17-МАВЗУ | КАМ ВА ЎРТА ҚАВАТЛИ ТУРАР ЖОЙ БИНОЛАРИ<br>ИНТЕРЬЕРИ |
|----------|-----------------------------------------------------|

### 1.1. Маърузани олиб бориш технологияси

|                                                                                                                                         |                                                                                                                                             |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ўқув соати – 2 соат</b>                                                                                                              | Талабалар сони: 60 та                                                                                                                       |
| <b>Ўқув машғулот шакли</b>                                                                                                              | Ахборотли маъруза                                                                                                                           |
| <b>Маъруза режаси</b>                                                                                                                   | 4. Кам қаватли турар жой бинолари.<br>5. Ўрта қаватли турар жой бинолари.<br>6. Ўрта қаватли уйларнинг асосий қурилмалари (конструкциялари) |
| <b>Ўқув машғулотининг мақсади:</b> Талабаларни кам ва ўрта қаватли турар жой бинолари интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништириш |                                                                                                                                             |
| <b>Педагогик вазифалар:</b>                                                                                                             | <b>Ўқув фаолияти натижалари:</b>                                                                                                            |
| Кам қаватли турар жой бинолари интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                           | Кам қаватли турар жой бинолари интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                                    |
| Ўрта қаватли турар жой бинолари қўйиладиган талабларни тушунтиради                                                                      | Ўрта қаватли турар жой бинолари қўйиладиган талабларни билади                                                                               |
| Ўрта қаватли уйларнинг асосий қурилмалари (конструкциялари) қўйиладиган талабларни тушунтиради                                          | Ўрта қаватли уйларнинг асосий қурилмалари (конструкциялари) қўйиладиган талабларни билади                                                   |
| <b>Ўқитиш воситалари</b>                                                                                                                | <i>маъруза матни, компьютер слайдлари, доска</i>                                                                                            |
| <b>Ўқитиш усуллари</b>                                                                                                                  | <i>ахборотли маъруза, блиц-сўров, эссе</i>                                                                                                  |
| <b>Ўқитиш шакллари</b>                                                                                                                  | <i>жамоада ишлаш</i>                                                                                                                        |
| <b>Ўқитиш шароити</b>                                                                                                                   | <i>техник воситалар билан таъминланган аудитория</i>                                                                                        |
| <b>Мониторинг ва баҳолаш</b>                                                                                                            | <i>огзаки савол-жавоб</i>                                                                                                                   |

## 1.2. “Кам ва ўрта қаватли турар жой бинолари интерьерлари” мавзусининг технологик харитаси

| Иш босқичлари                         | Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | Тингловчи фаолиятининг мазмуни                                                                       |
|---------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1-босқич.<br>Мавзуга кириш<br>(20мин) | 1.1.Талабалар икки гуруҳга ажратилади. Биринчи гуруҳ талабалари “Кам қаватли турар жой биноларининг афзалликлари” мавзусида, иккинчи гуруҳ талабалари эса “Кўп қаватли турар жой биноларининг афзалликлари” мавзусида беш дақиқали эссе ёзиш топшириғини беради (1-илова).<br>1.2. Ёзилган эсселар муҳокама қилинади.<br>1.3.Талабаларни мавзунинг номланиши, мақсади ва кутиладиган натижалар билан таништиради. | Эссе ёзадилар<br><br>Фикр алмашилади<br><br>Тинглайдилар                                             |
| 2 -босқич.<br>Асосий қисм<br>(40 мин) | 2.1.Маъруза режаси билан таништиради (2 - илова).<br>2.2. Кам қаватли турар жой бинолари интерьерига қўйиладиган талабларни тушунтиради (3-илова).<br>2.3. Ўрта қаватли турар жой бинолари қўйиладиган талабларни тушунтиради (4-илова).<br>2.4. Ўрта қаватли уйларнинг асосий қурилмалари (конструкциялари) қўйиладиган талабларни тушунтиради (5 илова)                                                         | Режани ёзиб оладилар<br><br>Тинглайдилар ва асосий маълумотларни конспект дафтарларига ёзиб оладилар |
| 3-босқич.<br>Якунловчи<br>(20 мин)    | 3.1.Мавзу бўйича билимларни мустахкамлаш учун блиц-сўров ўтказилади (5-илова)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     | Саволларга жавоб берадилар                                                                           |

**1-илова**

### Беш дақиқали эссе<sup>9</sup>

Биринчи гуруҳ талабалари “Кам қаватли турар жой биноларининг афзалликлари” мавзусида, иккинчи гуруҳ талабалари эса “Кўп қаватли турар жой биноларининг афзалликлари” мавзусида беш дақиқали эссе ёзадилар

<sup>9</sup> Беш дақиқати эссе қоидалари 6 маърузанинг 1 иловасида тўлиқ келтирилган. Эссени расмлар билан бойтиш ҳам мумкин.



**Маъруза режаси**

4. Кам қаватли турар жой бинолари.
5. Ўрта қаватли турар жой бинолари.
6. Ўрта қаватли уйларнинг асосий қурилмалари (конструкциялари)

**Кам қаватли турар жой бинолари**

Бу хилдаги турар уй-жойлар шаҳар маҳалларида (кичик туманларда) кўп оилаларга мўлжалланган. 1 қаватли уйлар асосан қишлоқ жойларда ва туман марказларида фойдаланилган ҳозирги пайтда шаҳар четларида ва ниҳоят шаҳар марказларида ҳам шу усулдан фойдаланиляпти. Ҳозирги пайтда қишлоқ жойларида яшовчи оилалар томорқадан унумли фойдаланилмаётгани туфайли блокли уйлар, яъни 2 қаватли хонадонлар ишлатиляпти. Ҳар бир хонадон учун (50-100 м<sup>2</sup>) томорқа ажратилган, ёзнинг илиқ кунларида ўз вақтларини ўтказиш учун томорқада гулзорлар, ёзги соябонлар, ҳовузча, болалар ўйнаши учун кум яшиги ва ҳокозолардан иборат бўлиши мумкин.

Лойиҳа 2 қаватли томорқали уйлардан тубдан фарқ қилмайди, фарқи шундаки, бу уйлар фақат икки қарама-қарши томонга ёруғлик (томорқали уйларда эса 3-4 томони очик, ёруғликни ҳоҳлаган томондан) бериши мумкин. Хонадонга кириш, асосан, кўча томондан ташкил этилган бўлиб, йўлак билан умумий хона ва ошхонадон ҳовлига чиқишга қулай шароит яратилган бўлиши керак.

Ёзги (хона) айвон, асосан, ҳовли томонда жойлашган бўлиб. Умумий хона ва ошхона билан чамбарчас боғланган бўлиши шарт.

Бу уйлар “қизил чизикдан” 6 метр ташлаб қурилади. Уй олдида панжарали гулхона, кириш ва чиқиш учун дарвоза ёки эшик ўрнатилади. Томорқанинг орқа томони эса тор хўжалик кўчасига қаратилган бўлиб, унинг хўжалик хоналари шу томондан жойлаштирилган бўлади.

Уй атрофига гулзорлар, ҳовузлар, ёзги ошхона, собонлар ва дарахатлар ўтказилади. Қолган ер сатҳи сабзавотлар ва мевали дарахтлар, узумзорлар учун учун ишлатилади. Гараж учун ҳам қулай жой танлаш зарур. У уй ичида ҳам бўлиши мумкин. Уйларни қулай жойлаштириш учун уларни бирлаштириш, яъни битта том остида жойлаштириш мумкин.

Турар уй-жойлар. Шаҳар ва қишлоқ уйлари 1-2 қаватли қилиб қурилади. 2 қаватли уйларда ҳовли билан тўғридан тўғри боғланиш уларни икки ярусга жойлаштириш ҳисобига эришилади. 2 қаватли уйлар бир қаватли уйлардан афзаллиги билан фарқ қилади, чунки улар ер сатҳини, том сатҳини, пойдевор ва сокол ҳамда уй ҳажмининг 2 марта қисқаришга олиб келади ва шу билан бирга уларнинг нархи арзонроқ бўлишига сабаб бўлади.

Лекин қишлоқ аҳолиси 1 қаватли уйларни қуришга мойилроқ бўлади, чунки улар ер билан узвий боғланган бўлади (горизонтал бўйича), бундан ташқари 1 қаватли уйларни тархи оиланинг ўсишига мос бўлиб, кўпинча уйларни қуришга қулайдир. Уй майдонини купайтириш учун шароит бўлса, бу жамоа хўжалиги учун ноқулайдир, чунки ўзлаштирилган ерни бошқа ерга алмаштириш қийин ва ноқулайдир.

Кам қаватли уйларни кўп томонга қаратилиши (ориентацияси) кўп қаватли биноларга қараганда унча катта аҳамиятга эга эмас, чунки паст қаватли бинони дарахт ва буталар билан ўраб уларни қуёшдан сақлаш мумкин. Шунинг учун бинони ғарбга қараб қуриш мумкин. Бундай уйларда фақат ётоқхоналарни шимол томонга қаратишдан сақлаш лозим, у ерда яхши санитария-гигиена шароитини яратиш лозим. Ваннахона ва хожатхоналарни табиий ёритиш тавсия этилади, чунки бундай биноларда бунга имконият бор. Икки қаватли уйларда хожатхонани дахлизда (шлюзда), ваннахонани эса хожатхона билан бирлаштирилган ҳолда 2 қаватга жойлаштириш мумкин.

Кир ювиш, асосан, ваннахонада бажарилади. Ваннахонанинг 2 қаватда жойлашиши ноқулайлик туғдиради. Шунинг учун энг қулайи ошхона энига махсус кир ювадиган хонага (кир ювиш машинаси, сув кетадиган жой, дазмоллаш ва кийимларнинг тахлайдиган жой, қуриштиш шкафини) жойлаштиришдир.

Ховлили биноларни қуришда асосан маҳаллий, қиммат бўлмаган қурилиш материалларидан фойдаланиш керак: хом ғишт, пишган ғишт, тахта, ганч алебастр ва ҳокозолар. Аммо қишлоқ қурилиши индустриал ва механизация усули билан тез қуриш учун заводда тайёрланган элементлар: блоклар, панеллар, темир-бетон ёпчиқлар ва бошқаларга ўтишга тўғри келади ва булар ховлили уйларнинг лойиҳалари характериға таъсир қилади.

Аммо маҳаллий қурилиш материаллари ҳали ҳам ўз қимматини йўқотгани йўқ ва шунинг учун меъмор олдиға уларни заводда тайёр бўладиган қурилиш материаллари билан арлаштириб ишлатиш вазифаси қўйилди.

#### **4-илова**

### **Ўрта қаватли турар жой бинолари**

3-5 қаватгача бўлган уйлар ўрта қаватли турар жой бинолари туриға киради. Бу хилдаги уйларда хонадонлар лифтсиз, фақат умуми зинапоё орқали боғланади. Уларнинг қурилмалари оддий бўлиб, завод қурилмалари ва индустриал бўлиши мумкин. Бу хилдаги турар жой замонавий қулайликни қурилиши зич қурилиш бўлиб, шаҳар энини кам эгаллайди. Ҳамма замонавий қулайликни ишлатиш мумкин, қурилиш иктисодий фойдали ҳамда қулайдир. Ҳозирги вақтда бундай уйлар асосидаги турар жой қурилиши шаҳарларни ташкил этади. Секин аста бундай уйлар қишлоқларға ҳам тарқалапти.

Кейинги пайтда турар жой даҳаларининг ривожланиши натижасида Тошкентда ва Ўзбекистоннинг бошқа шаҳарларида кенг миқёсдаги 4-5 қаватли турар жой бинолари қад кўтара бошлади, шундан сўнг қурилиш материали, қурилиш-техник базаси ташкил этилди, темир-бетон конструкторлик заводига ўхшаш, панелли уй қурилиши, уй қурилиш комбинатлари, бир қанча андозали ғиштли серияли, панелли, синч-панелли бинолар қурилиши йўлга қўйилди. Қурилиш жараёнида булар кенг кўламда ишлатилди ва кўпгина ишлар индустриаллашди ва механизациялаштирилди. Экспериментал лойиҳа ишлари қайтадан кўриб чиқилди ва яхши томонга ўзгартирилди.

1966 йил 26 апрел куни Тошкентда ер қимирлагандан кейин бу ишлардан кенг кўламда фойдаланилди. Ўрта қаватли турар жой бинолари қурилишида энг асосий ўринни эгаллади, турар жой қурилишида эса бутун республикамизда кенг ёйилди. Ўрта қаватли йларда лойиҳа туркумларининг бўлинмали (секцияли), бўлакли, коридорли, битта бўлимали, йўлакли (галереяли), бўлинмали-коридорли усулларни кенг кўламда ишлатиш мумкин.

Бўлинмали туркум лойиҳасида хонадонларни ҳар хил катталиқда – бир хонали хонадондан тортиб, кўп хонали хонадонгача лойиҳалаштириш мумкин. Уларнинг афзаллиги шундаки, унда ўртача катталиқда ва кўп хонали хонадонлаорни лойиҳасини жойлаштириш мумкин. Бўлинмали туркум лойиҳаси кенг миқёсда ишлатилади, чунки у амалиётда текшириб кўрилган бўлиб, унинг лойиҳаси одий ва харажати кам.

Йўлакли туркум кам хонали хонадонларнинг қурилишида ишлатилади ва Ўзбекистон иқлим шароитига тўлиқ жавоб беради. Шунинг учун йўлакли турар жой бинолари андозали турар жой бинолари таркибига киритилган.

*Коридорли туркум лойиҳа.* Йўлакли туркумга нисбатан бу туркум аначагина арзонга тушади, чунки бу туркумда коридорнинг икки томонига хонадон жойлаштириш мумкин. Корпуси кенгайди, коммуникация тежаламланади.

Ўзбекистон шароитида бу туркум ноқулай, чунки бунда хонадонлар бир томонга қараб қолади ҳамда елвизакли шамоллатиш йўқолади.

Ўзбекистон иқлим шароитига тўлиқ жавоб бера олмагани учун ундан кам кўламда фойдаланилади.

Бир бўлинмали ёки нуқтали туркумда бир қаватда тўлиқ 4 хонани жойлаштириш мумкин. Қулайлиги шундаки, унда кам ва ўрта хонали хонадонларни ҳам жойлаштириш мумкин. Шунинг учун бу туркум универсалдир. Ихчам жойлашган бўлиб, зинапоядан кейин унумли фойдаланилади. Кенглиги ҳам анча кўпаяди. Аммо 3-5 қаватли уйларда булар ўзини кўринишини йўқотади, нисбати (пропорцияси) кубга яқинлашиб қолади. Шунинг учун ундай туркум ўрта қаватли уйларда ўз қимматини йўқотади. Асосан бу туркум кўп қаватли уйлар қурилишида ишлатилади.

Коридорли-бўлинмали туркум бир қаватли уйларда ўз аҳамиятини йўқотади. Шунинг учун Ўзбекистон иқлим шароитида бундай уйлар тавсия

этилмайд. Даҳалар қурилишида бир нечта тархий туркмлар тавсия этилади, лекин бўлинмали, йўлакли бўлинма туркмлардан кўпроқ фойдаланилади, чунки булар демографик талабларга жавоб беради ҳамда ка хонали ва кўп хонали хонадонларни унумли хал қилиш осон бўлади. Бундан ташқари, ҳар хил туркумдаги лойиҳалар қурилишида даҳалар ҳар бири ўзига хос, ҳар хил ва гўзал ансамблларни ташкил этади.

## 5-илова

### **Ўрта қаватли уйларнинг асосий қурилмалари (конструкциялари)**

Ўрта қаватли турар жой бинолари асосан 3 та қурилмадан иборат бўлиб:

- Ёиштдан кўтариб турадиган девор ва тўсиб турадиган қурилма;
- Ёирик панели кўтариб турадиган девор ва тўсиб турадиган қурилма;
- Панелли ва синч ёиштли қурилма.

Кўп ишлатиладиган қурилма – бу ёиштли кўтариб турадиган девор бўлиб, уни тўлиқ, индустриал ишлатиб бўлмайди, шунга қарамай у жуда кўп тарқалган. Бу қурилма яхши ўзлаштирилган бўлиб, ҳар хил ихчам лойиҳани ечишга кучли ер қимирлашда ўзининг мустаҳкамлиги билан фарқ қилади. 5 қаватгача бўлган биноларда катта ёишт завод базалари республикани ёишт билан таъминлаб тура олади. Шунинг учун пишиқ ёиштдан бўлган қурилиш ҳали анчагача давом этади.

Тошкентда, Навоий, Фарғона, Самарқанд ва бошқа шаҳарларда катта панелли бинолар қурилиши кенг кўламда қўлланилади. Катта заводлар қурилган жойларда панелли ва темир-бетон буюмлар уй қурилиши комбинати бўлса, тайёрлаш вақтини қисқартириши ва қурилиш нархининг камайиши, заводда тайёрлаш сифатини ошиши ўрта қаватли турар жой биноларини қуришда анча қўл келади.

Замонавий ёирик панелли уйларнинг ҳам камчиликлари бор. Ундаги энг катта камчилик – иссиқлик сақлаши ва товушни ўтказиши. Ёзда уйларнинг қаттиқ исиб кетиши, қурилиш натижасида даҳалар жуда зерикарли, бир хил кўринишда бўлиб қолиши ҳам шу камчиликлар жумласидандир.

## 6-илова

### **Блиц-сўров саволлари**

1. 1 қаватли уйларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида фикр юритинг.
2. 2 қаватли уйларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида фикр юритинг.
3. Кам қаватли уйларни кўп томонга қаратилиши (ориентацияси) кўп қаватли биноларга қараганда унча катта аҳамиятга эга эмас. Нима учун?
4. Ваннахонанинг 2 қаватда жойлашиши мумкинми?

5. Ҳовлили биноларни қуришда қандай қурилиш материалларидан фойдаланиш керак?
6. 3-5 қаватгача бўлган уйлар турар жой биноларининг қандай турига киради?
7. Уларнинг афзаллиги нимада?
8. Коридорли туркум лойиҳа қандай амалга оширилади?
9. Ўрта қаватли турар жой бинолари қандай қурилмалардан иборат бўлади?
- 10.Замонавий йирик панелли уйларнинг қандай камчиликлари бор?

|          |                                                          |
|----------|----------------------------------------------------------|
| 18-МАВЗУ | КЎП ҚАВАТЛИ ТУРАР ЖОЙ БИНОЛАРИ.<br>ЁТОҚХОНАЛАР ИНТЕРЬЕРИ |
|----------|----------------------------------------------------------|

### 1.1. Маърузани олиб бориш технологияси

|                                                                                                                                              |                                                                                                                    |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Ўқув соати – 2 соат</b>                                                                                                                   | Талабалар сони: 60 та                                                                                              |
| <b>Ўқув машғулоти шакли</b>                                                                                                                  | Ахборотли маъруза                                                                                                  |
| <b>Маъруза режаси</b>                                                                                                                        | <div>4. Кўп каватли турар жой бинолари.</div> <div>5. Баланд каватли турар жойлар.</div> <div>6. Ётоқхоналар</div> |
| <b>Ўқув машғулотининг мақсади:</b> Талабаларни кўп қаватли турар жой бинолари, ётоқхоналар интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништириш |                                                                                                                    |
| <b>Педагогик вазифалар:</b>                                                                                                                  | <b>Ўқув фаолияти натижалари:</b>                                                                                   |
| Кўп қаватли турар жой бинолари интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништиради                                                            | Кўп қаватли турар жой бинолари интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                           |
| Баланд қаватли турар жойлар интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништиради                                                               | Баланд қаватли турар жойлар интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                              |
| Ётоқхоналар интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништиради                                                                               | Ётоқхоналар интерьерига қўйиладиган талабларни билади                                                              |
| <b>Ўқитиш воситалари</b>                                                                                                                     | <i>маъруза матни, компьютер слайдлари, доска</i>                                                                   |
| <b>Ўқитиш усуллари</b>                                                                                                                       | <i>ахборотли маъруза, блиц-сўров, эссе</i>                                                                         |
| <b>Ўқитиш шакллари</b>                                                                                                                       | <i>жамоада ишлаш</i>                                                                                               |
| <b>Ўқитиш шароити</b>                                                                                                                        | <i>техник воситалар билан таъминланган аудитория</i>                                                               |
| <b>Мониторинг ва баҳолаш</b>                                                                                                                 | <i>огзаки савол-жавоб</i>                                                                                          |

## 1.2. “Кўп қаватли турар жой бинолари. Ётоқхоналар интерьерлари” мавзусининг технологик харитаси

| Иш<br>босқич-<br>лари                    | Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни                                                                                                                                                                                                                                                                                                             | Тингловчи<br>фаолиятининг мазмуни                                                                    |
|------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1-босқич.<br>Мавзуга<br>кириш<br>(20мин) | 1.1.Янги мавзуга кириш сифатида “Кўп қаватли турар жой бинолари” мавзусида беш дақиқали эссе ёзиш топшириғини беради (1-илова).<br>1.2. Ёзилган эсселар муҳокама қилинади.<br>1.3.Талабаларни мавзунинг номланиши, мақсади ва кутиладиган натижалар билан таништиради.                                                                    | Эссе ёзадилар<br><br>Фикр алмашилади<br><br>Тинглайдилар                                             |
| 2 -босқич.<br>Асосий<br>қисм<br>(40 мин) | 2.1.Маъруза режаси билан таништиради (2 - илова).<br>2.2. Кўп қаватли турар жой бинолари интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништиради (3-илова).<br>2.3. Баланд қаватли турар жойлар интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништиради (4-илова).<br>2.4. Ётоқхоналар интерьерига қўйиладиган талаблар билан таништиради (5 илова) | Режани ёзиб оладилар<br><br>Тинглайдилар ва асосий маълумотларни конспект дафтарларига ёзиб оладилар |
| 3-босқич.<br>Якунловчи<br>(20 мин)       | 3.1.Мавзу бўйича билимларни мустахкамлаш учун блиц-сўров ўтказади (6-илова)                                                                                                                                                                                                                                                               | Саволларга жавоб берадилар                                                                           |

**1-илова**

### Беш дақиқали эссе<sup>10</sup>

Янги мавзуга кириш сифатида “Кўп қаватли турар жой бинолари” мавзусида беш дақиқали эссе ёзадилар

**2-илова**

### Маъруза режаси

4. Кўп қаватли турар жой бинолари.
5. Баланд қаватли турар жойлар.
6. Ётоқхоналар

<sup>10</sup> Беш дақиқати эссе қоидалари 6 маърузанинг 1 иловасида тўлиқ келтирилган. Эссени расмлар билан бойтиш ҳам мумкин.

### Кўп қаватли турар жой бинолари

2. Кўп қаватли турар уй-жойларига 6 қаватдан 9 қаватгача бўлган уйлар киради. Ўрта қаватли турар жой уйлардан фарқи шуки, бу уйларда, албатта лифт жойлаштирилган бўлиши шарт. Лифт бўлгани билан зинапоя ўрнига ўтмайди, зинапоя вертикал йўналишда муҳим рол ўйнайди.

Шунинг учун зинапоя қурилишига катта аҳамият бериш керак. Ёнғиндан, сейсмик чидамлигига эътибор бериш керак, яъни зинапоя мустахкам ва чидамли материаллардан қилинган бўлиб, ҳаво айланадиган зинапоя бўлиши керак. Зинапоя майдонидан унинг икки томонига чиқадиган очик йўл бўлиши керак. Меъёр бўйича зинапоя майдони истилиши шарт эмас, лекин қулайлик бўлиши учун иложи бўлса, истиш керак. Зинапоялардан ташқари кўп қаватли турар жойларда бошқа чиқиб кетиш йўллари, яъни икки қўшни орасидаги балконлар ёки айвонлар орқали бир-биридан ўтадиган йўлни ҳам эътиборга олиш керак.

Кўп қаватли турар жой бинолари қурилишида ҳам ҳамма лойиҳа туркумлари ишлатилади. Бўлинмали, йўлакли, йўлакли-бўлинма ва нуқтали (бир бўлинмали) кўп қаватли турар жой бинолари қурилиши минорали деб аталади. Айниқса кўп тавсия этиладиганлари бўлинмали (секцияли), йўлакли туркумдир.

Бу туркум универсал бўлиб, кўп хонали ва кам хонали хонадонларни тўлиқ ечими каби, иқтисодий томондан ҳам ютиш мумкин. Кўп қаватли уйларнинг узунлиги кўп масофани эгаллаши билан бирга анчагина жойга ўз сояси билан ҳалақит беради, шунинг учун узунлигини камайтиришга тўғри келади. Буларни эътиборга олсак, бир бўлинмали уй кўпроқ тўғри келади.

Уйларнинг қаватлари кўпайиши хонадонларни табиат манзараларидан узоқлаштиради, шунинг учун бундай уйларда ёзги хонадонларга катта аҳамият бериш керак. Уларнинг майдонларини кўпайтириб ҳар хил гуллар билан кўкаламзорлаштириш кичик боғчалар ҳосил қилиш керак, икки баравар баланд айвонлар, яъни 2 қаватли баландликка эга бўлган ҳовлилилар бўлиши мумкин. Уларни кўкаламзорлаштиришнинг афзаллиги шундан иборатки, улар хонадонни кўчадан тўсиб туради. Яна ҳар хил чанг ва товушлардан асраб туради. Текис том устидаги очик майдонлар умумий майдонларга айланиб қолиши мумкин, бундан ташқари шу уйда яшовчи кишиларнинг дам оладиган жойига айланади.

Текис томонларни кўкаламзорлаштириш томларни ёзда исиб кетишидан сақлайди ва хонадонларнинг ҳавосини анча пасайтиради. Кўп қаватли уйларда келажак дастурида очик қаватлар ёки умумий фойдаланиш учун ҳар хил мақсадни кўзлаб, уйнинг бир тарафида очик ёзги айвонлар қолдириш кўзда тутилмоқда.

Юқорида кўрсатилган туркумдан ташқари коридорли ва йўлакли хонадонлар лойиҳаси ҳам қўлланилади. Бунда 2 қаватга бир хонадон жойлаштирилади. Бир қаватга жойлашган коридорли хонадонларга нисбатан



бундай хонадонларда елвизак масаласи осон ечилади, ҳамда тўғрима-тўғри шамоллатиш ҳал бўлади, булардан ташқари хонадонлар икки тарафга қараган бўлади. Бу билан ориентация масаласи ҳам ҳал бўлади. Бу хилдаги уйларнинг қурилишида ҳеч қандай қаршилиқ йўқ. Коридорли уйларда хонадонларни 3 қаватга жойлаштириш мумкин, бунда иқтисодий томондан анча ютиш мумкин. Аммо бу туркум фақат кўп хонали хонадонлар учун қулайдир. Йўлакли уйларда хонадонни 2 қаватга жойлаштириш анча йўлакни қисқартиришга олиб келади.

Ўзбекистонда кўп қаватли уйларни қуриш яқиндан бошланди. Биринчи бўлиб Навоий шаҳрида 9 қаватли йўлакли уй қурилди. Кейинчалик Тошкент ва бошқа шаҳарларда ҳам қурила бошлади. Шаҳардаги ерларни тежаш натижасида Тошкент ва бошқа катта шаҳарларда кўп қаватли уйлар қурилиши авж олади.

#### **4-илова**

### **Баланд қаватли турар жойлар**

Кейинги пайтда Ўзбекистонда бу хилдаги уйлар қурила бошлади. Бу уйлар ерни тежаш жиҳатидан анча қулайдир. Кўп қаватли уйлардан фарқи шундаки, бу уйларда камида бир бўлинмага ва блокка 2 та лифт ўрнатилган бўлиши шарт (одам ташийдиган ва юк ташийдиган), жуда баланд уйларда тез юрадиган лифтлар ўрнатилади.

Ердан баландлиги туфайли бундай уйлардаги ёзги хоналарга катта эътибор бериш талаб этилади, яъни уларнинг майдони анча катта бўлиши керак. Шахсий ёзги хоналардан ташқари умумий ёзги хоналар бўлиши керак. Бир-икки бўлинмали уйлар оптимал вариант ҳисобланади. Бу типдаги уйлар даҳаларни ҳар хил кўринишга олиб келади. Булар даҳаларда кам қаватли уйлар ва ўрта қаватли уйлар орасида жойлаштирилади.

Кўп қаватли ва баланд қаватли уйларнинг асосий қурилмалари. Бу биноларни лойиҳасида асосий талаб: ишлатиладиган материалларнинг оғирлиги ва қурилмаларни иложи борица камайитиришдан иборат. Бу айниқса, зилзила тез-тез бўладиган жойларда аҳамиятлидир.

Шунинг учун кўп қаватли уйларда синч панелли қурилма, енгиллаштирилган панеллар ишлатилади. Темир-бетонли ёки пўлатдан синчли бўлиб, ҳажм элементи билан тўлдирилади. Бундай уйлар ўз афзаллиги билан ажралиб туради, яъни уларнинг қурилиши енгиллашади. Заводдан тайёр элементлар келтирилиб, иш ҳам осонлашади.

Уларни ҳар хил усулда жойлаштириш мумкин, бунинг оқибатида меъморий кўриниш анча бойийди. Охирги пайтда бундай уйларни Сирғали тумани даҳаларида жуда кўп учратиш мумкин. Ҳозирги пайтда кўпгина уйлар қуйма темир-бетондан қурилаяпти. Бундай уйларда фақат тўғри шакл эмас, балки бошқа ҳар хил шаклларни ҳам ишлатиш мумкин, бу эса меъморий кўринишни бойитади ва бинонинг кучли зилизилага бардош беришини таъминлайди.

### Ётоқхоналар

Ётоқхоналар яшаб турадиган шахслар контингентига қараб қуйидаги гуруҳларга бўлинади: мактаб ўқувчилар интернати, талабалар ётоқхонаси ёки техникум ўқувчилари, яқка ишчи ёшлар ётоқхонаси, қариялар уйи. Мактаб ўқувчилар интернати, асосан, қишлоқ жойларда қурилади, қачонки битта мактаб бир нечта аҳоли пунктларига хизмат қиладиган бўлса, 6 та ўқувчига 1 хона мўлжалланган бўлади. Ўқувчиларга маиший хизмат кўрсатиш хонаси керакми-йўқми, бинони хили аниқлайди. Ҳозирги пайтда талабалар билан ишчи ёшлар ўртасида маданий ва яшаш шароитлари орасида фарқ қолмади десак бўлади. Кўпгина ишчи-ёшлар олийгоҳ ёки билимгоҳларнинг сиртки ёки кечки бўлимида ўқимоқдалар. Шунинг учун улар дарс тайёрлаш хонасига муҳтождир. Талабалар ва ишчи ёшларнинг маданияти ошиши билан бир каторда уларнинг талаблари ҳам ортиб боради. Улар орасидаги фарқ камаяди.

Ишчи-ёшларнинг кўпроқ куч талаб қиладиган меҳнатдан ақлий меҳнатга ўтиш, уларда катта ақлий ўсиш юз берганини кўрсатади. Шунинг учун ишчи ёшларга ва талабаларга алоҳида ётоқхоналар ташкил этишнинг ҳожати йўқ.

Ёши ва маълум бир ҳаётий йўли, одати ва маошининг миқдори, ҳир бир ёлғиз ишчи учун ётоқхона турига нисбатан талаблари орта боради. Бу шуни кўрсатадики, уларга хос ва мос бўлган турли хилдаги ётоқхона қуриш зарурияти пайдо бўлади. Кексалар ётоқхонаси алоҳида ўринни эгаллайди, чунки булар доимий маданий ва маиший тиббий хизматдан фойдалана олишлари керак. Охирги пайтда қариялар уйларига катта аҳамият берилаяпти ва бир нечта андозавий хилдаги уй лойиҳалари ишлаб чиқилмоқда.

Ишчилар ва талабалар ётоқхонаси ҳар хил турар жой бинолари ичида энг кўп қўлланиладиган туридир. Бу хилдаги хонама-хона жойлаштириш ётоқхона қурилишида йилдан-йилга кўпайиб бормоқда, чунки шаҳар кенгайиб бормоқда, халқ истеъмол буюмлари ишлаб чиқариш корхоналари кўпайиши ишчи ва хизматчилар контингентининг ошишига, қишлоқ жойлардан ёшларнинг шаҳарга кўплаб келишига олийгоҳ ва билимгоҳларнинг жуда кўпайиб кетиши асосий сабабдир. Умумий турар жой қурилиши ҳажмида ётоқхона қурилиши энг муҳим ўринни ташкил этади.

Ёппасига қурилишда ётоқхона биринчилардан ҳисобланади, янги хилдаги типик ётоқхоналар лойиҳасини ишлаб чиқиш талаб этилади.

Ўзбекистонда биринчи ётоқхоналар, асосан собиқ Иттифоқ даврида қурилган, биринчи қурилган ётоқхоналар, асосан, бир қаватли бўлиб. Унча катта бўлмаган ва қулайликлар яратилмаган. Биринчи 5 йиллик даврида ишчилар ва талабалар учун 2-4 қаватли ётоқхоналар қулайликлари билан қурила бошланди. Бу бинолар яқка ҳолда бўлиб, шахсий лойиҳалар бўйича қурилган.

Биринчи андозали лойиҳа 2 қаватдан иборат бўлиб, 100 та ўринга мўлжалланган андозали серия бўйича турар жой бинолари 1946 йил, кейинчалик 400 ўринли тўрт қаватли андозали лойиҳа амалга оширилган.

Замонавий ётоқхоналарда турар жой хонаси: ёрдамчи хоналар ва умумий маиший хизмат кўрсатиш хоналаридан иборат бўлиши керак.

Катта хилдаги ётоқхона биноларидан фойдаланиш қулайдир.

Ётоқхоналарни кенгайтириш қурилишда тежамкорликни ва фойдаланишда қулайликларни яратади, уларни ҳар хил уй комплексига айлантириш мумкин. Турар жой хоналарига бир хонада 1 ёки 3 та кроват жойлаштирилади. Битта одамга 6 м<sup>2</sup> майдон мўлжалланган, лекин битта кроватли хона 8 м<sup>2</sup> дан кам бўлмаслиги керак. Ётоқхона универсал аҳамиятга эга, шунинг учун бу хонада кроватга жой, стол ва стул қўйиладиган жой, кийим иладиган жой, китоб жавонини жойлашувини албатта эътиборга олиш керак. Кроватлар ойна олдидан ёки совуқ девордан 60 см масофада жойлаштирилиши керак. Токчалар ёки кўтариб қўядиган кроватлар ишлатилса, устма-уст кроват жойлаштирилса, жой анча кенгайиб қолади, лекин фойдаланишда қийинчилик туғилади.

Бир ўринли хона кенглиги камида 2,2 м, икки ўринли хона камида 2,4 м ва уч ўринли хона камида 3 м бўлиши керак. Хона узунлиги 3,5 дан 6 м гача бўлиши керак. Ётоқхона ориентациясига катта аҳамият бериш керак, қолган хоналарни бошқа оптимал қулай томонга қаратиш, елвизакка катта эътибор берилса, мақсадга мувофиқ бўлади. Лекин ётоқхонада бу хона бир вақтда ҳам дам олиш учун, ҳам овқат ейиш учун, ҳам дарс тайёрлаш учун бўлганлиги сабабли бу хонанинг ориентациясига ва елвизакка жуда катта аҳамият бериш керак. Агарда бу қулайликлар бўлмаса, унда бундай ётоқхонадан фойдаланиб бўлмайди. Шунинг учун қулай бўлмаган ориентацияга қаратиб қуриш керак эмас (шимол, шимолий-шарқ, ғарб ва жанубий-ғарб). Энг қулай ориентация бу жануб ёки шарқ ва жанубий шарқдир. Ойналарга қуёшга қарши тўсилмалар ўрнатилиши керак.

Ётоқхоналарда қулайлик яратиш учун хоналар ёнига дахлизларни жойлаштириш керак ва бу ерда кийимлар илиш учун дорлар, қўл ювиш учун жиҳозларга эътибор бериш керак. Иложи бўлса, гардероб хонаси жойлаштирилиши керак ва шу дахлиз бир нечта хона учун хизмат қилиши мумкин. Энг мукамал лойиҳалардан бири, бу 2-3 хонали меҳмонхоналарга хос умумий дахлиз ҳамда кийим илиш гардероби, санитар блоки, ванна ёки душ, қўл ювадиган жиҳозлар, аёллар хонаси бўлиши керак.

**6-илова**

### **Блиц-сўров саволлари**

1. Кўп қаватли турар уй-жойларига қандай уйлар киради?
2. Нима учун зинапоя қурилишига катта аҳамият бериш керак?
3. Кўп қаватли турар жой бинолари қурилишида ҳам ҳамма лойиҳа туркумлари ишлатилиши мумкинми? Нима учун?

4. Баланд қаватли турар жойлар кўп қаватли турар жойлардан қандай фарқ қилади?
5. Баланд қаватли турар жойларнинг қулайлиқлари қандай?
6. Ётоқхоналар яшаб турадиган шахслар контингентига қараб қандай гуруҳларга бўлинади?
7. Ётоқхоналарда қулайлик яратиш учун қандай ишлар амалга оширилади?